శ్రీరస్తు.

విచిత్రపాదుకాపట్టాభిషేక

నాటకము.

ఇయ్యది

కడప మ్యునిసిపల్ హైస్కూలు తెనుఁగు పండితులగు

జనమంచి శేషాద్రిశర్మచే

రచియింపఁబడి

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్సు వారిచే

ప్రకటితము.

వావిళ్లప్రెస్సున

ముద్రితము.

1927

పీఠిక.

రసికజనాగ్రగణ్యులారా !

ఇక్కాలమున నాటకములు వ్రాయుటయే సులభ మగుపనిగా నేర్పడినది. నాటకమహాయుగ మని యిక్కాలమును జెప్పవచ్చునని కొంద ఱనుచున్నారు. నాటకము వ్రాయుటయు, దాని స్వారస్యమును గ్రహించుటయు నంత సులభమగు పని కాదు. "నక్కను జూచినవాండెల్ల వేటకాండే" యన్నట్లు నాలుగు పద్యములు నలువదిమాటలు కలిపిన నాటకము కాదా యని యందఱును వ్రాయంబూనుటయు ముద్రించుటయుం ద్వరగా నమ్ముటయు నిప్పటి యాచారములై యున్నవి. విద్వాంసు లాక్షేపింతురేమో యనుజంకు తొలంగినది. నాటకకర్త లేమూలం జూచినను దక్కువపక్షము గ్రామమునకు ముగ్గురునలుగురైనను గనంబడుచున్నారు. నాటకసభలు లెక్కకు మించినవి. పాటలు లేకున్న నదియొక నాటకమా యను నాక్షేపములుగూడ వెడలుచున్నవి. లక్షణముల ననుసరింపరాదనియుం గాలానుసారముగా వ్రాయవలయునే కాని పూర్వపుం బద్ధతులు పనికిరా వనియు, నందు రసములేదనియుం గూడం బల్కుట మెండైనది. నటీసూత్రధారులకుం దిలోదకముల విడుచుట సత్సంప్రదాయముగా నున్నది. అట్లు చేసినంగాని యది నాటకము కాదంట. నాందీపద్యమునకు నాటకసంబంధము లేకుండ వ్రాయుటయే సదాచారముగ నేర్పడినది. నాటకమునం బ్రత్యక్షముగాం బ్రదర్శింపం దగనివి కనంబఱచుట మంచిదని యట్లు చేయుట శిష్టాచారమైనది. నాటకశాస్త్రముల నీపాటికి విసరి పాఱవైచుట యుక్త మనునూహ లభివృద్ధి నొందుచున్నవి. ఔరా! కాలమహిమ !!

ఇట్లున్నను బ్రాచీనలక్షణముల ననుసరించి వ్రాసిన స్వారస్యముగల దనువారు గూడం గొందఱు లేకపోలేదు. అట్టివారైనం జదువకపోదురా యనుకొనువారుగూడం గొందఱు గలరనియే నిశ్చయింపవచ్చును.

నాటకములు వ్రాయుట యిప్పటివారిలోం గొంద ఱనుకొనుచున్నంత సులభకార్యము కాదు. చక్కంగా నాటకమును వ్రాసి రసమును

జెఱుపక పోషించుట కొంచెము కష్టమనియే చెప్పక తప్పదు. అవలక్షణ నాటకముల మాట దలంపక నాటకలక్షణము లేవో కొంచెము విమర్శింతము.

చతుర్విధై రభినయై స్సాత్త్వికాంగికపూర్వకైః,
ధీరోదాత్తాద్యవస్థానుకృతి ర్నాట్యం రసాశ్రయమ్.

ప్రతాపరుద్రీయము.

శ్రవ్య ప్రబంధములగు భారతభాగవతరామాయణాదులవలెఁగాక దృశ్య ప్రబంధముగాన నాటకము నాట్యప్రధాన మై యలరారు. సాంగములగు ముఖ ప్రతిముఖ గర్భ విమర్శ నిర్వహణము లను నైదుసంధులతోను త్తమ నాయకునిచరితము శృంగారవీరరసములయం దొక్కటి ప్రధానముగాఁ గలది నాటకము. అం ద శీర్నమస్క్రియా వస్తునిర్దేశములలో నొకటిని దెల్పునట్టి ప్రథమపద్యము నాంది యనఁబడును. ఇదియే పూర్వరంగమునకు ముఖ్యాంగము. కథను నాందీపద్యమునం దర్థముచే నొండె శబ్దములచే నొండె సూచింపవలెను. ఆపద్యమునం దెనిమిదిగాని పండ్రెండుగాని పదునెనిమిదిగాని యిరువదిరెండుగాని పదము లుండవలెను.

"సూత్రధారో నటీం బ్రూతే మారిషం వా విదూషకమ్"

అన్నట్లు సూత్రధారుఁడు|నటీమారిష విదూషకులయం దొకరితోఁ జేయు సంభాషణ మాముఖ మనఁబడును. ప్రస్తావన యనఁగా నిదియే. దీనికిఁ గథోద్ఘాత ప్రవర్తక ప్రయోగాతిశయము లను మూఁడంగములుగలవు. ఉద్ఘాత్యకావలగిత ప్రపంచాదులు పదుమూఁ డంగములు ప్రస్తావనకుఁ గలవుగాని యథావకాశముగా వానిని బ్రయోగించుకొనవచ్చును. ఇట్లు ప్రస్తావనను జక్కఁగాఁ జెప్పి విష్కంభచూళి కాంకాస్య ప్రవేశ కాంకావతారము లనఁబడు నైదింటిచే నాటకమునందుఁ బ్రదర్శింపఁ దగని కథను సూచించుచు నంకాంతరకథలను గలుపుచుండవలయు.

"దూరాధ్వానం వధం యుద్ధం రాజ్యం దేశాదివిప్లవం
సంరోధం భోజనం స్నానం సురతం చానులేపనం
అంబరగ్రహణాదీని ప్రత్యక్షాని న నిర్దిశేత్"

అను నీ మొదలగునవి నాటకమునఁ జూపఁదగనివి. ముఖసంధికి ఉపక్షేప పరికరాదులు పండ్రెండంగములును, ప్రతిముఖసంధికి విలాస పరిసర్పవిధూ

తాదులు పదుమూఁడును, గర్భసంధికి అభూతాపహరణ మార్గాదులు పండ్రెండును, విమర్శసంధికి అపవాద సంఫేట విద్రవాదులు పదుమూఁడును, నిర్వహణసంధికి సంధి విబోధ గ్రథనాదులు పదునాలుగు నంగములు కలవు. ఇట్టి యఱువదినాలు గంగములుగల సంధిపంచకమును జూపి పూర్వోక్త విష్కంభాదు లైదింటిచేఁ గథను సంబంధింపఁజేసికొనుచు రచింపఁబడునది సలక్షణనాటకము.

ఇట్టి నాటకలక్షణములఁ బాటింపక స్వేచ్ఛగా వ్రాయఁబడు నాటకమునకుఁ బేరేమో ప్రాజ్ఞు లూహించుకొందురుగాక. నాటకమునఁ బ్రదర్శింపఁదగని వధాదు లిపుడు చక్కఁగాఁ జూపఁబడుచునే యున్నవి. అట్టి నాటకముల కొక్కశాస్త్ర మేర్పడుఁగాక.

ఒక్కతఱి నాటక లక్షణములం జదువునపుడు తదనుగుణ్యముగా నాటక మొకటి వ్రాయవలయు నని నాకుఁ దోఁచినది. శ్రీమద్రామాయణము నాంధ్రీకరించినవాఁడ నగుట నందేదో యొకభాగమును వైవానికి లక్ష్యముగ రచించిన మేలని తోఁచి విచిత్ర పాదుకాపట్టాభిషేకమను పేర నీనాటకమును వ్రాసితి. ప్రధానకథ కవిరుద్ధముగఁ గొలఁది మార్పులు చేయవలసి వచ్చినది. నాటకకర్తల కిట్టి యధికారమును బూర్వులే ప్రసాదించియున్నారు. ఇంద్రుఁడు గంధర్వనిమూలముగఁ గైకకుఁ బత్రికనుజేర్చుటయు, మునివేషమునఁ దానే పాదుకలను సిద్ధపఱచుటయు నిందు ముఖ్యములగు మార్పులు. మఱికొన్నియుఁ గలవు. నాటకాంగముల నందందుగుర్తులు చూపి తల్లక్షణములఁ గ్రింద వివరించితిని. ప్రమాదికాదిదోషములున్న మన్నించుటకుఁ బండితవరేణ్యులఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడను.

అత్యంత శీఘ్రకాలమున దీనిని ముద్రించి యిచ్చినట్టి యాంధ్రగ్రంథోద్ధారకులకుఁ గీర్తి ధురంధరులకు బహువిధపరోపకారులకు వావిళ్ల - రామస్వామిశాస్త్రి సత్పుత్రులకు శ్రీ వేంకటేశ్వరశాస్త్రిగారికిఁ గృతజ్ఞతాసూచకవందనశతంబు లర్పించుచున్నాఁడను.

1-4-20.

ఇట్లు విన్నవించు పండితపాదసేవకుఁడు,
జ న మం చి - శే షా ద్రి శ ర్మ.

ఈనాటకమున వచ్చు పాత్రలు.

పురుషులు.

గణపతిభట్టు, శిష్యుఁడు

దశరథుఁడు

వసిష్ఠుఁడు

మంత్రులు

పౌరులు

వృద్ధబ్రాహ్మణుఁడు

శుభశర్మ

రాముఁడు

దేవశర్మ

సూర్యశర్మ

సుమంత్రుఁడు

బ్రహ్మయ్యశాస్త్రులు

సునాభుఁడు

సమ్మోహనుఁడు

సుకేశుఁడు

లక్ష్మణుఁడు

భరతుఁడు

శత్రుఘ్నుఁడు

కపటముని

స్త్రీలు.

కౌసల్య

సుమిత్ర

విలాసిని

పద్మావతి

మంథర

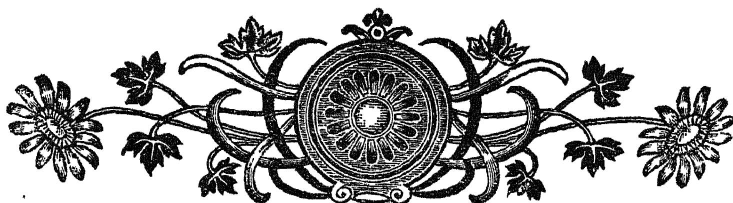
కైక

హంసగమన

పద్మాక్షి

సీత

ఇంకను గొందఱు సమయోచితముగ వత్తురు.

శ్రీ రస్తు.

విచిత్రపాదుకాపట్టాభిషేకము

నాంది.

చ. సిరి వెలయంగ సాధుజన • చిత్తములున్నతమోద మంద ని
ర్జరవరు లౌర యంచు స్తుతి • రాజగణంబుల సన్నుతింప ను
[1]ర్వరబహుధర్మసంతతుల • రాజిలఁ జేయ జనించి చిత్రమా
కరణి నటించు రామనృప • కాంతుఁడు ప్రోవుత మెల్లభక్తులన్. 1

సూత్ర:—(నాంది యనంతరము దెసలు కలయంజూచి మహానందముతో) మహనీయులగు సభ్యులు రంగస్థలము వేడుకలలరున ట్లింతలోనే యలంకరించినారే.

తే. దెసలయందెల్ల నిండె మృ • ద్దెలనినాద
మౌర! వినువారి వీనుల • కతిముదంబుఁ
[2]గూర్చుచుఁ గీత మెంతయుఁ • గూర్చె సుఖముఁ
గర్ణములకును మదికి ని • క్కముగ నిపుడు. 2

(దోసిలొగ్గి సభవంకకుఁ దిరిగి వినయ ముట్టిపడుచుండ) రసగ్రహణపారీణుల రగు నోసభ్యులారా! తమ యనుమతి నొంది యేదే నొక విచిత్ర నాటక మాడఁ దలఁచి యున్నాఁడను. తమ సెలవేమి?

(ఆకాశమువంకకుఁ గర్ణ మునిగుడ్చి) ఓహో విచిత్ర పాదుకాపట్టాభిషేకనాటక రాజము నభినయింపు మనెదరా. (సంతోషముతో) నిన్న మొన్న నే.

---

1 ఇరువది రెండు పదములుగల నాంది. కథాసూచనము చక్కఁగా నిందు వ్యంగ్యముగ సూచింపఁబడినది.

2 ఇది రంగ ప్రసాధనమను ప్రస్తావనాంగము,

సీ. ఆంధ్రభూసురకుల • మం దుద్భవం బంది
బ్రహ్మాండ ముఖ్యపు • రాణరత్న
ముల నాంధ్ర మొనరించి • వెలసెడు జనమంచి
శేషాద్రిశర్మ వి • చిత్రరీతిఁ
గనఁబడియెడు నాట • కశ్రేష్ఠ మొనరించె
వావిళ్ల సద్వంశ • వార్ధిశీత
రశ్మి నాఁదనరి యాం • ధ్రగ్రంథముల నెల్ల
నభివృద్ధి నొందించి • యశము గాంచి
తే. సద్గుణాలంకృతుండయి • సరసచిత్తుఁ
డగుచు నొరులకు నుపకృతి • నలరిచేయు
వేంకటేశ్వరశాస్త్రి య • భిమత మెసఁగ
నాదృతిం గోరఁగా వారి • యాజ్ఞఁ బూని. 3

ఏమి నాయదృష్టము! చిరకాలమునుండి యువ్విళ్లూరుచున్న నాకోరిక నేఁటికి ఫలించినది నేఁడు రసగ్రహణచతురులగు నీసభాస్తారుల యెదుట నీనాటకరాజము నభినయించి వీరిమనస్సుల రంజిల్లఁ జేసి కృతార్థుఁడనయ్యెద. ఔరా! యిట్లుండవలెఁ గదా యదృష్టము.

క. నిరుపమనవరసబంధుర
[1]తర మీనాటకము సభ్య • తతి యిది విద్యా
పరిపూర్ణము నాట్యంబునఁ
బరినుతిఁ గాంచినది నాదు • పరివార మిలన్. 4

(కొంచెము ముందునకు నడచి) ఏల యింకను మానటి రాక కాలము పుచ్చుచున్నది. (గట్టిగాఁ బిలిచి చూచెను) ఆర్యా! మాటలోనే రమ్ము. అదృష్టము ఫలించినది.

నటి:—(ప్రవేశించి మోమున సుస్మితము చిందులాడ) ఆర్యపుత్రా! మాటసగములోనే వచ్చితిని. పిలువక ముందే పయనమై వచ్చుచుంటినిగాని త్రోవలో నొక విచిత్రము కనఁబడఁగాఁ జూచుచుంటిని. కావునఁ బిలువకముందే రాఁజాలనైతిని.

సూత్ర:—త్రోవలో నీవు జూచిన విచిత్రమేది? నేనును విచిత్రమును జూప నుద్దేశించియే నిన్నుఁ బిలిచితిని.

---

1 ఇది సభాభిముఖీకరణ మగు ప్రరోచనయనంబడు నంగము.

నటి:—(విసుగుతో) అప్పుడే నామాటకు బదు లూహించి పెట్టుకొనియుంటిరా యేమి?

సూత్ర—ఆర్యా! అంతవిసుగేల? నిజముగానే నేను విచిత్రమును జూప నుద్దేశించి యుంటిని.

నటి:—ఏ మా విచిత్రము?

సూత్ర:—నీవు చూచిన చిత్రమును జెప్పుము.

నటి:—సరిసరి మాటలసందడిలో నామాట మఱచిపోవునట్లు చేయుచున్నారా యేమి?

సూత్ర.—ఆర్యా! ఆ ట్లూహింపకుము.

నటి:—ఆర్యపుత్రా! అటులైనం జెప్పెద. సపరికరనై వచ్చుచుండగా నొక యింట వివాహము జరుగుచున్నట్లుండెను. జూడఁగా నట జరగనున్న దానిని భూషణముల విషయమునఁ జేరాసతో నొకజవ్వని యాకార్యము నిలిపి వేసినది. ఇంతకంటెఁ జిత్రమేమి కావలయును?

సూత్ర:—ఆర్యా! నేనుగూడ వనితయొకర్తు లోభమునఁ బరమమంగళకార్యము నొకదానిని నిలిపివేసిన కథనే నాటక మాడఁదలఁచి నిన్నుఁ బిలిచితిని.

నటి:—(కోపముతో) మాటకుమాటఁ గూర్చుటయే గాని యింకొకటిలేదు గదా.

సూత్ర:—ప్రేయసీ! ఇంచుకంతయు నసత్యమిందులేదు. ముందు నీకే తెలియఁగలదు.

నటి:—(సంభ్రమముతో) ఐన నే నిపుడుచేయఁదగినకృత్య మేదో యాజ్ఞయిండు.

సూత్ర:—బేలా! నీకుఁ దెలియదా కృత్యము.

చ. శిలలు ద్రవింపఁబాడెదను • జిత్రముగా వఱియాటయందు ని
శ్చలమగు పాండితిం గనిన • జాణ నటించును బ్రౌఢవాక్కులన్
[1]బలుకుచు నుందు వింట సఖి•వర్గము చెంగట నేఁడు చూచెదం
జెలియరో నీదుపాండితిని • జేరి కనంబడఁ జేయు మీసభన్. 5

నటి:—తమ యనుగ్రహమున్న నట్లే నేర్పుకొలఁదిని నాశక్తింజూపం బ్రయత్నించెదను. ప్రస్తుతము బ్రయోగింపఁదగు నాటకమేదియో తెలిపి నన్ను ధన్యం జేయుఁడు.

సూత్ర:—(పత్రిక యందిచ్చి) ఈనాటకమాడవలయు.

నటి:—(పత్రికను గ్రహించి)

---

1 నిందాస్తుతిని బ్రియవాక్యములచేఁ జేయుటచేత నిది ఛలమనునలంగము.

మ. తనకుఁ రాజ్యముఁ గూర్పఁగా జననియే • ధాత్రీశునాత్మేశుఁగో
రిన నాతం డెదలేని ప్రీతిమెయిఁ గో•ర్కిం దానిఁ దీర్పంగ భూ
[1]మిని దాఁబొందక యన్నపాదుకలఁ గూ•ర్మిం దెచ్చి రాజ్యంబు భ
క్తిని జేకూర్చినగాథఁ గాంచఁదగు నీ•తిస్ఫారముఁ నేఁ డిటన్. 6

(అనిపఠించి) ఆర్యపుత్రా! ఈకథయెట్టిదో నాకు స్ఫురింపకున్నది. స్పష్టముగాఁ దెల్పి కృతకృత్యం జేయుఁడు.

సూత్ర—ఓసీబేలా! ఇట్టికథనే యెఱుంగఁజాలకపోతివిగదా. కైక వరమడుగ దశరథుండు సత్యభీతుఁడై విధిలేక యందుల కంగీకరింప శ్రీరామచంద్రుఁ డరణ్యముల కరుగ భరతుండువచ్చి తల్లిచెప్పినచొప్పున రాజ్యంబుంగొనక తా నడవులకుం బోయి బహుభంగుల నన్నం బ్రార్థించి యప్రాప్తలాభుండై దైవలబ్ధ శ్రీరామ పాదుకలను దెచ్చి పట్టాభిషేకము నేసిన కథ యని కాదటే దాని యర్థము.

నటి—ఆర్యపుత్రా! అజ్ఞానముచే నడుగఁబూనితిని ఆగ్రహింపక సెలవిండు. దైవ లబ్ధమను పదమున కర్థమేమి?

సూత్ర—బేలా! భగవల్లబ్ధపాదుకలని కాదా దానియర్థము.

నటి—ఆయర్థమునకన్న నదృష్టలబ్ధ పాదుకలన్న బాగుండునేమో యని తోఁచుచున్నది.

సూత్ర—(ఇంచుకయూహించి) ఆర్యా! మిక్కిలి చక్కఁగా నున్నది. నీమతిప్రౌఢిమ మెచ్చఁదగినదియే.

[2]నటి—ఈ నామతిప్రౌఢిమ తమ యనుగ్రహముననే గదా.

సూత్ర—ప్రియురాలా!

క. వినయము విద్యయు గౌరవ
మునుగల నీవంటిరమణి • ముదమునఁ గనునా
కును సిద్ధింపని కోరిక
యనఁగలదె మహీతలమున • నరసిన నైనన్. 7

[3](అని యొడలుమఱచి కౌఁగిలించుకొని ముద్దిడుకొనఁబోవును.)

---

1 గూఢార్థముగా వచించుటచే నిది నాళిక.

2 హాస్యకృన్మిథస్తోత్రము చేయుటచే నిది ప్రపంచము.

3 ఆనందపారవశ్యమున నసంగతకృత్యము చేయఁబూనుట నిది యసత్ప్రలాపము.

[1]నటి—ఆర్యపుత్రా! ఈసుమాంగి సుకుమారురాలు. ఈ గాఢాలింగనాదుల కోర్వ నిష్టపడదు.

సూత్ర—(లజ్జచే మరలుచున్నాఁడు).

[2]నటి—ఆర్యపుత్రా! తమ రానందపరవశులరై యున్నవారుగాని నాకిట్టి యత్యద్భుత విషయముగల నాటకమాడి సభ్యుల మెప్పింపఁగలనో లేనో యని పెనుభయ మంకు రించుచున్నది.

సూత్ర—వెఱ్ఱిదానా! మననాట్యపరికరములన్నియుం మనోహరములుగ నున్నయవి. ఇఁక భయమున కవకాశ మేమున్నది? నీవుమాత్రము పాటపాడునపు డేమి చేయుదువో చెప్పఁజాలను.

[3]నటి—ఆర్యపుత్రా! ఆవిషయమున మీకు జంకేల? నేను సభను సంగీత మోహారస ప్రవాహమున ముంచివైచెదను తమరు శ్రద్ధవహింపుఁడు.

[4]సూత్ర—ఇదిగో శ్రద్ధవహించుచున్నాను. ఇపుడే ధ్రువ ప్రారంభించుచున్నాను.

నటి—(సస్మితయై) ఆర్యపుత్త్రు లిపుడు ధ్రువాగానమును జేయుమరుగాఁబోలు.

[5]సూత్ర—నామాటఁ జక్కఁగా వినకముందే నోరున్నదని తప్పులుపట్టిన నే నేమి చేయఁగలను? ధ్రువయను నాట్యవిద్యయని నాభావము. ధ్రువాగానము చేయు కుతూహలము నిన్నుఁ బురికొల్పుచున్నదేమో. అటులైన నిపుడే ప్రారంభింపుము పైనచెప్పినమాటలు స్థిరపఱచుకొనుము.

నటి—(ధ్రువాగానముచేయఁబూని) ఏఋతువునుగూర్చి పాడమందువో.

సూత్ర—ప్రేయసీ! గ్రీష్మర్తువునే పాడిచూపుము.

నటి—

క. సరసుల హృదయము లొప్పఁగ
నిరుపమభావద్విజాళి • నెమ్మిఁగన సుం

1 సవ్వగా నాడెడు మోసపుమాటగాన నిది వ్యాహారము.

2 ప్రకృతార్థమును దెలుపుటచే నిది యుపలగితము.

3 పోటిచేత నొకరినిమించి యొకరు హెచ్చుగా మాటలాడుటచే నిది యథిబలము.

4 తత్తఱపాటుతో నప్రకృతవిషయమును బల్కుటచే నిది గండము.

5 శృంగారాదిరసములు తోఁచునట్లు చెప్పఁబడినపల్కునకు వేఱుభంగి నర్థముచేయుటచే నిది యవస్యందితము.

దరరీతి నగము లలరఁగఁ
బరఁగెఁ గ్రీష్మర్తులక్ష్మి ♦ భాసురరీతిన్. 8

సూత్ర—(ఆలకించి పరమానందపరవశుఁడై) ప్రియురాలా! నీగాన మిట్టిదని మున్నెఱుంగనుజుమీ ఎల్లప్పుడు వినుచున్ననాకే యిట్లున్నదే. ఇఁకఁ గ్రొత్తగా విను నీసభ్యుల కెట్లుండునో. సాధు! సాధు!

నటి—నాథా! ఈపొగడ్తలకేమి సభ్యుల నలరించినతర్వాత మెచ్చినది మెప్పు.

సూత్ర—నిశ్చయమేగాని నీపాట సర్వసరసజనగేయమని నాకిప్పుడే స్ఫురించినది. కావుననే మెచ్చుకొంటిని.

నటి—ఇఁకముం దొనరింపఁదగిన కార్యమునకుం గడంగుట లెస్స.

సూత్ర—చక్కఁగా జ్ఞాపకముచేసితివి. ఇదిగో సకల విఘ్ననివారకుండగు గణనాథుని విద్యానాథుని నుతించెద.

చ. జను లెవ రెన్నివిఘ్నము ల ♦ సాధుపథంబునఁ బొందఁజేసినన్
[1]ఘనకరుణాసమగ్రుఁడయి ♦ కాచి యవిఘ్నము గాఁగఁ గృత్య మొ
య్యన జరగంగఁజేయు కరు♦ణార్ద్రమనస్కుఁడవీవు పార్వతీ
తనయ! మదీయకార్యమును ♦ దప్పక సాగఁగఁ జేయు మీయెడన్. 9

(నేపథ్యమున) ఇదిగో వచ్చుచున్నాను. నాతోఁ గాఁదగినపని నెఱవేర్చుభారమును బూనియున్నాను. ఎవరుకాని నన్నుఁగోరినచోఁ జేయఁజాలినంత సహాయ మొనర్చెద.

[2]సూత్ర—ఆర్యా! నేనొనరించిన గణపతిస్తవమును దనదిగా భావించి రాజపురోహితుఁడు వచ్చుచున్నాఁడని తోఁచెడిని. (పురోభాగము నుపలక్షించి) ఇదిగో వీరె గణపతిభట్టుగారు శిష్యసహితముగా వచ్చుచున్నారు. మనము ముందుజరుపఁదగినకృత్యమునకై పోదము రా.

(అని నటీసూత్రధారులు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

(ఇది ప్రస్తావము.)

---

1 ప్రవృత్తకాల గుణవర్ణనముచేయుటచే నిది ప్రవృత్తకము.
2 "వీరె" యని నిర్దేశించుట నిది ప్రయోగాతిశయము.

శ్రీ ర స్తు.

విచిత్రపాదుకాపట్టాభిషేకము

ప్రథమాంకము.

(పిదప రాజపురోహితుఁడు గణపతిభట్టు శిష్యునితోఁ బ్రవేశించును)

గణ—(మహాహర్షముతో) శిష్యా!

చ. చిరతరమైన యాయువును • జెంది మహోన్నతవైభవంబునన్
ధరణిని బ్రోచి దైవకృప • దానవహర్తలఁబుత్త్రులన్ మనో
హరలసమానరూపుల న•హార్యబలాఢ్యులఁ గాంచి సర్వభూ
వరవిభుఁడై యశం బలర • వర్ధిలుఱేని నుతింప శక్యమే. 1

శిష్యుఁడు—గురూత్తమా! మీరు సెలవిచ్చినట్లు దశరథుని నుతింప శేషునకైనను శక్యముగాదు. ఇట్టి ప్రభుశిరోమణి యేకాలమందు నున్నట్లు తెలియవచ్చుటలేదు. కనుకనే,

చ. పరశువుఁదాల్చి క్రూరుఁడయి • పార్థివకాననతీవ్రవహ్నియై
నిరుపమశక్తిఁ గాల్చి తగు•నిర్భరవిక్రము జామదగ్ని నె
క్కరణినొ మోసపుచ్చి ప్రభు • కార్యములన్నియుఁ జక్కఁదీర్చె నీ
ధరణిపుఁ డీతనిం బొగడఁ • దా నజుఁడైన వలంతి యెట్లగున్. 2

గురు—శిష్యా! పరశురామునిబారినుండి తప్పించుకొనుట యొక గొప్పపనియా, అరిషడ్వర్గము బాఱినుండి తప్పించుకొన్న మహాత్ముఁడు కావుననే.

చ. దనుజులబాధ లోర్చుకొనఁ • దారసమర్థుల మంచు దేవతల్
చని సిరిభర్త వేఁడ సుర•సంతతిబాధ లడంపఁబూని తా
జననము గాంచె నీనృపుని•సద్మమునన్ వనజాక్షుఁ డింత క
న్నను దలపోయఁగా నిల న•నంతమహాత్త్వము గల్గునేరికిన్. 3

శిష్యు—బాగుబాగు! తమరు బాగుగానెలవిచ్చితిరి. సకలచరాచరప్రపంచవిభుండై, నిజమాయావశీకృత సకలదేవదానవయక్షగరుడగంధర్వవిద్యాధరాదిసముదయుండై, యఖండస్వకీయమహిమాదివాకరప్రభావిభాసితదిగ్వితానుండై, యాశ్రితజనమందారభూరుహుండై, దీనబాంధవుండై తనరు శ్రీమన్నారాయణమూర్తి పుత్త్రుఁడై జన్మించుట సామాన్యపుణ్యాలబ్ధభాగ్యమా.

గణ—అబ్బాయీ! నీ వన్నమాట పొగడఁదగినదే. మిక్కిలి చక్కఁగానున్నది. కాని యిట్లు జన్మించుటకుంగల కారణమెఱుంగుదువా.

శిష్యు—స్వామీ! చక్కఁగా నెఱుంగను. తెలిపి నను(గృతార్థునింజేయుఁడు.

గణ—వత్సా! విను.

చ. సురలును దైత్యదానవులు ♦ శూరశిఖామణులైన యక్షులా
యురగులు లోను గాఁగలుగు ♦ నుద్ధతు లెవ్వరు చంపకుండఁగా
వరములఁ గొన్న యాదనుజ♦వర్యుని రావణునిన్ వధింప నీ
ధర నవతారమొందె ఫణి♦తల్పుఁడు లోకగురుండు నేర్పునన్. 4

శిష్యు—స్వామీ! చక్కఁగా నా కుపదేశమిచ్చితిరి. ధన్యుఁడనైతిని. ఐన నాకొక్క సంశయము మనస్సున బాధించుచున్నది.

గణ—సంశయమేల? చక్కఁగాఁ బ్రశ్నింపుము నీసంశయములందీర్చెద.

శిష్యు—మీవంటి మహనీయులు, ఋషికల్పులగుట నెఱుంగుదురేమో కాని సామాన్యజనులెవ్వ రీవార్త నెఱుంగరు. ఇది యిట్లుండ గతంబేమి?

గణ—అబ్బాయీ! విను.

చ. మనుజతనొంది నేఁడు రఘు♦మండనుఁడై హరిపుట్టెనంచు మే
దినిగల యెల్లరుం దెలియు ♦ తీరగు నేని సమస్తకార్యముల్
పనివడిసాగునెట్లు? భగ♦వంతుని రాక నెఱుంగువారె స
జ్జను లితరుల్ తలంతు రొక ♦ చక్కనిమర్త్యునిగా హరిన్ మదిన్. 5

భగవంతుని క్రియాచమత్కృతి విజ్ఞానధనులగు మహనీయులకుంక్క నితరుల కెఱుకపడదు. సామాన్యమనుష్యులంబోలియుండు హరి సమయము ఘటస్థించినపుడా మాయికార్యముల నవలీల సాధించును ఆ కార్యముల నెఱవేర్పుపద్ధతి నెఱింగిన పిదప నెల్లరు భగవంతుఁడని తెలియఁగలరు. ఈ విషయములు రహస్యములుగ మది నిల్పుకొనఁదగు.

శిష్యు—గురూత్తమా! కావుననే మీవంటిమహనీయులు మహాత్మునకుం బురోహితులనం బడుచు నెల్లవేళల నారామచంద్రునిం జూచుచున్నారు. ఆహా! నేఁటికి నాకునుం దెలిసినది. కృతార్థుండ నైతిని. తమ యుపదేశముల రహస్యముగ నునిచి కొనియెద.

గణ—వత్సా! ఇంకొక్కమాట.

చ. ఘనుఁడు వసిష్ఠమౌని నృప • కాంతునియింటఁ బురోహితుండుగా
ననిశము మంత్రిగాఁగఁ జెలు • వందుచు నుండుట కేమి హేతువో
యని తలపోయు, మాయన మ • హాత్ముఁడు గావునఁ బంకజాక్షుఁడే
యనుపమసత్కులంబు వెల • యంగ జనించునటంచు నెంచి చే
కొనియెఁ బురోహితత్వమును • గొంకక శ్రీశునిఁ జూచు కోరికన్.

శిష్యు—(పరమానందముతో) గురువర్యా! చాలబాగున్నది. ఇట్టి మహాత్మునకుఁ గాఁగల శుభకార్యములఁ జూచు భాగ్యముగలవారే యదృష్టవంతులు పుణ్యాత్ములు నగుదురు.

గణ—వత్సా! చక్కఁగా స్మృతివచ్చునట్లు చేసితివి. కాఁగలశుభకార్యము లనుటచే నాకెంతయో లాభము గల్గినది.

తే. చేయఁదగుకృత్యములనెల్లఁ • జేయుచుండు
శ్రీపతినె నమ్మి యాతండె • చెలఁగి తనకు
[1]సాయపడఁ జక్రవర్తియై • సాధుకీర్తిఁ
గాంచు మనరాజునకు నీడు • గలఁడె యొరుఁడు. 7

[2]శిష్యు—స్వామీ, సమంజసముగా సెలవిచ్చితిరి. ఇట్టివాఁడు కాకయున్న నీరాజునకు నిట్టిచక్రవర్తివిఖ్యాతియుం భగవదనుగ్రహము ఎట్లు లభించును?

గణ—వత్సా! నిజమే లోకము నెందఱో పరిపాలించియుండ నిట్టి యసదృశమహావిభూత్యాధిక మీయనకే లభించుటయు, నితరాలభ్యసత్పుత్రులు భగవదంశములే యనఁదగినవారు కలుగుటయుఁ బైమాటను సార్థకము చేయుచున్నవి.

శిష్యు—ఆర్యశిరోమణీ! మన చక్రవర్తిగారు రాజ్యభారమును బూనవలసియున్నారనియు, నగ్రపుత్త్రుఁడు సకలజనాభిరాముఁడై, సుగుణధాముఁడై, రాజ్యరమా

---

1 కథాబీజమును గార్యకరణరూపమునఁ జెప్పుటచే నిది యుపక్షేపము.

2 పైదానినే విపులముగఁ జెప్పుటచే నిది పరికరము.

ధరణక్షముండై వెలయుట నాతనిం బట్టభద్రుగా నొనరింపఁదలఁచి యున్నా రనియుఁ జెప్పుకొనుచుండఁగా విన్నాఁడను. ఇది యథార్థమని యెంచవచ్చునా?

గణ—వత్సా! లోకులు చెప్పవచ్చును. నీవును వినియుండవచ్చును. ఆ కార్య మవశ్య కరణీయమై యుండవచ్చును. జరిగినతర్వాతఁగదా మనము సంతోషింపవలయును)

శిష్య—జరగకయేమి? దీని కడ్డుపెట్టువా రెవరు?

గణ—(చెవియొగ్గి విని) నాయనా, మన మేమో మాటలతోఁ గాలముఁ గడపుచు న్నాము. అవె వందిమాగధస్తుతిశబ్దములు వినఁబడుచున్నవి. మహారాజుగా రిపుడు పేరోలగము చేరినట్లు తెలియుచున్నది. కావున స్వకృత్యము నెఱవేర్పఁ బోవల యును రా.

(అని నిష్క్రమించుచున్నారు.)

(తరువాత యథామర్యాదగా దశరథుఁడు మంత్రులు పౌరులు ప్రవేశించుచున్నారు)

వసిష్ఠుఁడు—(పరమానందముతో) మహామహీపాలకా, తమ పూర్వపుణ్యము సమం చితమగునదియే కావునను, సర్వేశ్వరుండు పురాణపురుషుండు పురుషోత్తముం డాదినారాయణుండు నీవిషయముల నత్యంతప్రసన్నుఁడయి యుండుటచేతను గండములంగడచి సుఖముగనుండు సత్సమయము చేకూరినది.

దశ—మునీంద్రా! తమ యాశీర్వచనప్రభావమే నాయభివృద్ధికిం గారణము. అదియే భగవంతుఁడు నాపై ననుగ్రహ మునుచున ట్లొనరించెను. కాఁబట్టియే,

సీ. తననామధేయంబు ♦ వినినయంతనె భీతి
భటనాయకులు వడిఁ ♦ బాఱిపోవఁ
దనదురాకను గాంచి ♦ ధైర్యముల్ వదలంగ
యోధాగ్రణులు భీతి ♦ నొంది పఱవఁ
దనపరశ్వధధారఁ ♦ గని గుండె లవియంగ
భూపతుల్ తనువుల ♦ భూమి కొసఁగఁ
దనసింహనాదంబు ♦ విని రాజమాత్రులు
విహ్వలించుచు నసు♦వితతి విడువఁ

తే. జండదోర్దండబలదర్ప♦మండితారి
వీర కాననసముదయ♦వీతిహోత్రుఁ
డానతామర్త్యసముదయుఁ ♦ డట్టిపరశు
రాముననుఁ జిక్కి బ్రదికితి ♦ మోఘమహాత్మ.

వసి:—రాజేంద్రా! మీతపః ప్రభావ సమధికఫలంబు, మీనోములపంట, మీపెన్నిధానము, మీప్రాగ్జన్మదాన ప్రతిఫలంబు, జగత్కల్యాణంబు, నని యెన్నియేని విధంబుల ననారతంబు నుతింపందగు భవదగ్రపుత్త్రుని శౌర్యసారంబు సాయముగా నుండఁ ద్రిలోకంబు లొక్కటియైనను, శతానంద పురందర ప్రభృతి బృందంబు వానికిం బెనుప్రాపై నిలిచినను వెనుదీయం బనిలేదన నీకుఁ బరశురాముని మాట యేటికి?

దశ:—మునివర్యా! ఏమన్నను భయంపడనుగాని పరశురాముఁ డన్నమాత్రమున నా ప్రాణములు తల్లడిల్లుచుండును. ఏలన,

చ. తనభుజమందు గ్రొడ్డలిని • దాల్చి లయాంతకభీకరాకృతిం
గొని శరచాపముల్ వెలయఁ • గొంకొక యింతయులేక యొక్కఁడే
జనపతి చిక్కునా పెలుచఁ • జంపుదునా యనునాతురంబు పై
కొనఁ జనుదెంచు నాద్విజుని• ఘోరరణోత్సుకుఁ గాంచి నాఁడఁజా.

వసి:—అంతటి భీకరాకారుండగు పరశురాముం డేమి చేయంగలిగె?

దశ:—మునీంద్రా! వారు వచ్చుచున్నారని విన్నమాత్రమున నాగుండెలు బ్రద్దలైపోవుచుండును. నేనెంత ధైర్యము తెచ్చుకొన్నను నిలువకుండెను.

వసి:—ఆమీఁద.

దశ:—తమ యాశీః ప్రభావమున నాసమయమున నాకొక్కయుక్తి తోఁచుచుండెను.

వసి:—ఏమాయుక్తి?

దశ:—

చ. కరమునఁ గంకణంబు ముఖ•కంజమునం దొకవింతఁ దెల్పుచున్
గరము వెలుంగునట్టి తిల•కంబును బచ్చనియంబరంబు సుం
దరమగు దేహమందుఁ దగ• ధాత్రివిభుం డెవఁ డొప్పు నాతనిన్
ధరణిసురుం డెఱుంగు మదిఁ • దప్పక పెండ్లికుమారుగా మునీ. 10

వసి:—తలంచి?

దశ:—ఆరాజకుమారునిపై నెంతదుర్వారక్రోధ మున్నను నొకమాఱు కన్నెత్తి యైనం జూడక పోవును.

వసి:—సంతోషము. అటులైన రాజులందఱు పరశురాముని బారిఁబడి వ్రందనేల?

దశ:—ఈనియమ మాతనికింగల దని యెంద ఱెఱుంగరు. కావునఁ బౌరుషమూని వచ్చు వాతనిపై నదరి హుతవహాభీలజ్వాలాజాలంబున కాహుతియగు శలభంబులది పోల్కి పరశువున కాహుతియైరి.

వసి.—ఆవిషయము తమ కెట్లు తెలిసినది?

దశ:—మహర్షిపుంగవా! మనసామంతరాజొకఁడు దైవవశంబున నుద్వాహము చేసికొనుచుండఁగా భార్గవరాముండే తెంచి పురంబుచొచ్చి రాజగృహంబుకడ కేగి తద్ద్వారభాగంబునఁ గట్టఁబడియున్న పచ్చనితోరణంబును గాంచి యడిగి యది వివాహసమయకల్పిత మగుటం దెలిసి విసిగికొని మఱొకతావునకుం బోయెనఁట. ఈవార్త నాకుం దమకూరిమి ప్రభావమునఁ దెలియఁగా నాముని పెండ్లికొడుకుం జంప నట్టి నియమముగలవాఁ డని నిశ్చయించియు, నేసమయమున వచ్చునో యని జంకి నిరంతరము పురబహిర్ద్వారమునఁ బచ్చనితోరణమును గట్టింప నాజ్ఞాపించి మృషమని యాతఁ డెఱింగినఁ గొంపమునుఁగు నను భయంబున నెన్నియో సహస్రంబులు వివాహములు సేసికొంటిని. పలుమారులువచ్చియుం నాతోరణమును గాంచి పండ్లు పటపటలాడించియుఁ, బురంబు సొరనొల్లక వెడలిపోయెను. కాఁబట్టి బ్రదికియున్నవాఁడ. గాని లేకున్న యము నింట నెప్పుడో ప్రాఁతకాఁపై యుందును.

వసి;—ప్రభుశిరోమణీ! శ్రీరామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నులవంటి కుమారులు ఋగ్యజుస్సామాథర్వము లనఁబడు నాల్గువేదములం బోలి పుట్టవలసిన యదృష్టము మీకుం గల్గియుండఁగాఁ బరశురాముఁడే కాఁడు లయాంతకుఁడైన నేమిచేయంగలఁడు.

దశ:—మహాత్మా! నాచిన్నారిపసికూనల వేదములతోఁ బోల్చుట తగునా యని యడుగఁ జాలకున్నాను. గురువుల తాత్పర్యమేమో.

వసి:—భూపవతంసమా! విశ్వామిత్రమహాముని వచ్చియున్నపుడు కొన్నివిషయములు చెప్పియుంటిని. మఱచితిరి కాఁబోలును. మరలఁ దెలిపెద. అవధరింపుఁడు. ఋగ్వేదము దండనీతిని, బ్రయోగోపసంహారములఁ దెలుపును. కాన దానితో శ్రీరామచంద్రునింబోల్చుట నిఖిలదుష్టరాక్షససంహార మీయనకు ముఖ్యమని తెలియఁదగు. యజుర్వేదముతో లక్ష్మణుంబోల్చితి. దానింబట్టి స్వకర్తవ్యము నెఱింగి విధినిషేధముల తత్త్వముం దెలిసికొని ప్రవర్తించుట యతనికి ముఖ్యమని తెలియుము. సామవేదముతో భరతునింబోల్చితిని. కేవలభక్తిపరవశత్వమును ముఖ్యమని యది తెల్పును. కాఁబట్టి భరతునిపని శ్రీరామచంద్రుని యాజ్ఞానుసారము

ప్రవర్తించుటయని తెలిసికొనుము. అథర్వణవేదముతో శత్రుఘ్నునింబోల్చితి. భయంకర శత్రుమారణోపాయ మావేదము బోధించును. కాన నామధేయము సార్థకముగాఁ జేసికొంట యతనికిం గర్తవ్యమని తెలియుఁడగు. ఇదియ నాభావము.

దశ:—పరమానందము. పరమానందము. మహాత్ముల వాక్య మమోఘము. అది యట్లే జరుగుఁగాక.

[1]వసి:—అందుల కేమి సంశయము. ఎవరి కేది కర్తవ్యమో యది వారు చేయుచుందురు. లోకమెల్ల రట్లే చేయవలయును.

దశ:—(స్మరణ మభినయించి) మునీశ్వరా! నేఁజేయఁదగినపని నిర్వహింపుమనుటను జక్కఁగా నుపదేశించితిరి!

వసి:—దేశకాలముల తెలిసి గణించిన మీకు నేబదులు చెప్పవలసిన దేమున్నది?

దశ:—మహాత్మా! నేను జిరకాలమునుండి యీవిషయమునే తలంచుచున్నాను. ఏక్షణమున రామచంద్రునకు సకలభూలక్ష్మిని జేకూరఁ జేయుదునా యని యువ్విళ్లూరుచున్నాను.

వసి:—మరెందుల కాపని చేయక నిలిపితిరి?

దశ:—ఇప్పుడే యీభారమంతయును నా బిడ్డ రామచంద్రుని పైఁ బెట్టక కొంతకాలము నేనే భరించి యాతని సుఖానందపరవశునిం జేయ నుద్దేశించి కొంతకాల మూరకుంటిని.

వసి:—ఎంతకాల మిట్లు జరుపుచుండవలయు నని యో తమభావము.

దశ:—నా కీభారము దుర్భరమని తోఁచువఱకు.

వసి:—మీ కింకను దుర్భరమని తోఁచలేదు కాఁబోలు?

దశ:—మునీంద్రా! చిరకాలమునుండి భూభారము దుస్సహమనియే తోఁచుచున్నది. ఒక్కొక్కప్పుడు రాజ్యలక్ష్మి యెదుట నిలిచినట్లు కనఁబడును.

[2]వసి:—ప్రభువుల యభిప్రాయము ననుసరించియుండు రాజ్యలక్ష్మి కిట్టి యానందపారవశ్యము శ్లాఘ్యమే.

[3]దశ:—అట్టి సుముహూర్తములలో రఘువంశసంభవుల యుందలి సంరక్షణము నీదియే యని మనస్సుచేఁ బ్రార్థించుచుందును.

వసి:—ఆమీఁద?

---

1 బీజనివృత్తిచే నిది పరిన్యాసము. అర్థసంప్రధారణముచే నిది యుక్తి.
2 సుఖాగమముచే నిది ప్రాప్తి. 3. బీజాగమముచే నిది సమాధానము.

దశ — ఆమహాదేవి కొన్నిమాటలు చెప్పినట్లుకూడ వినంబడుచుండును.

వసి: — ఏమనియో.

దశ: — యుక్తవయస్కుఁడై, నీతిశాస్త్రకుశలుఁడై, శూరుఁడై, ప్రజారంజకుఁడై చెన్నారు నీయగ్రపుత్త్రుఁడు తనజన్మము సార్థకమగునట్లు దుష్టనిగ్రహరూపమైన పౌరుషము నెఱపి విశిష్టశిష్టపరిపాలనరూపమైన స్వధర్మము నిర్వహించును గానఁ గొంతకాలమునకు నీవుచేయఁదగు కార్యమును జేయుమని చెప్పినట్లు స్పష్టముగ వినంబడుచుండును.

[1]వసి: — కొంతకాలమున కనుటచే విచారము, స్వకృత్యము నెఱవేర్పుమనుటచే హర్షము, నొక్కమాఱు మనస్సున నుదయించుచున్నవి.

దశ: — ఇట్లు పలుసారులు వచియించి యామె నన్నూఱడించి పోవుచుండును.

[2]వసి: — ఆమె యిట్లు చెప్పికూడఁ జాలదినములాయెఁగదా. కనుక మీమనోభావము మంత్రులకును బౌరులకును దెలిపి యావలఁ జేయవలసిన యభిషేకమహోత్సవము శ్రీరామచంద్రునకుఁ జేయుట మంచిదని నాభావము. ఆమీఁద దేవతలయుద్దేశ్య మెట్లుండునో యట్లు కార్యము నెఱవేఱఁగలదు.

దశ: — మంచిది. మంచిది. మంత్రులందఱు నాచెంతనుండి వినుచునే యున్నవారు. ఇంతకుముందే నేను జెప్పఁగా వినియు నున్నవారు. వారితాత్పర్యము నే నెఱుంగుదును. ఐన నిపుడుకూడఁ దెలుపవలసినదే.

వసి: — (మంత్రుల ప్రక్కకుం దిరిగి) మంత్రులారా! ప్రభువుగారి యభిప్రాయమును విన్నారు కదా? దాని నెఱవేర్పఁ బూనవలయును.

[3]మంత్రులు — పరమానందము. రాజుగారి యుద్దేశ్యము తద్యభిప్రాయముఁ గూడ. బాగున్నవి. పౌరులకుం దెలిపి రాజానుమతి నీశుభకార్యమును వైళంబసాగింతము

వసి: — మంత్రివర్యులారా! మీయభిప్రాయముకూడ నా భావములోనే కలియుచున్నది. (అని దశరథునిపైఁ జూడ్కి నిగుడించి) సర్వసమ్మత మగు నీశుభకార్యమున కెవరు సమ్మతింపరు?

[4]దశ: — ఇఁకఁ బౌరుల కీసువార్త నెఱిఁగించి వారి యనుమతినొందిన పిదపఁ గార్యమునకుం బూనవలసియుండును. కాని (అని యూరకుండును.)

---

1 సుఖదుఃఖహేతువుచే నిది విధానము. 2 రహస్యమును వెల్లడిచేయుటచే నిది యుద్భేదము. 3 బీజమున కనుపగు ప్రకృతకార్యము నారంభించుటచే నిది కరణము. 4 [illegible] నిది భేదము.

వసి:—ఇంక నేమో కొఱఁతయున్నట్లున్నది. తెలుపఁదగునేని చెప్పుఁడు.

దశ:—మీతోఁ జెప్పఁదగని విషయ మేమియున్నది? సమయ మిదికాదని యూరకున్నవాఁడ. ముఖ్యముగా విమర్శింపఁదగిన విషయ మేది. రహస్యమంటపమున నాసంగతిని జెప్పువాఁడ. ఇంతలో నిది మనస్సున సరిచేసికొని తెలిపెద. ఆవిచారమును దొలఁగించిన నిఁక నేయడ్డును లేక కార్యము నిర్వహింపఁబడు,

వసి:—"శ్రేయాంసి బహువిఘ్నాని" యన్నట్లు గొప్ప ప్రయత్నమునకు నంతరాయములు పెక్కులుండును. అవియన్నియుం నొకరీతిం దొలఁగించుకొని కార్యమును గొనసాగించుట ధీరలక్షణము. కాఁబట్టి ధీరవర్యుఁ డనఁబడు నీవాత్మలో నెంచి చేసినది నిర్విఘ్నముగాఁ గొనసాగుఁగాక! ఆమీఁద దేవతల యాశీర్వచన మెట్లో యట్లే జరుగఁగలదు.

దశ:—

చ. నిరతము సత్యవాక్కులనె • నెమ్మివచించుచు శాస్త్రరీతులం
గరము నెఱింగి యోగరతిఁ • గాంచి మహాత్ములనంగఁ బేరుని
ద్ధరణిని గాంచి ఖ్యాతిఁ దగు•ధన్యులు మీరు భవత్కృతంబు నె
క్కరణి ఫలింపకుండు? శ్రుతి•కాండవిదుత్తమ తాపసోత్తమా. 11

వసి:—సర్వజ్ఞులై, చిరకాలము సకలవిధములగు ధర్మములనెఱింగి రాజ్యముం బ్రోచిన మీకుఁ జెప్పవలసిన దేదియును లేదు. ఐన నాయందలి వాత్సల్యమున మీ రడుగుచుందురు. భగవదుద్దేశ్యము, నెఱవేఱకపోదు. మీకేవిషయమునను గూడవిచారము మనుష్యయత్నమున రానేరదు. ఆమీఁద భగవదుద్దేశ్య మేమో మన మెఱుంగము.

దశ:—తమయాశీఃప్రభావమే నాయభివృద్ధికి హేతువు. రేపు రహస్యమండపమునఁ గూరుచుండి విషయము నిద్దానిం దెలిపెద. ఆమీఁదఁ గాఁదగినదియగు.

[1]వసి:—పౌరులయభిప్రాయమును దెలిసికొనియెద. మేమందఱము మరలఁగూడి సంప్రతించుకొందుము. అందులకై పనివినియెదము.

(అని వసిష్ఠాదులు నిష్క్రమింతురు.)

(ఇది ముఖసంధి.)

1 ముఖ సంధి చక్కఁగాఁ జెప్పఁబడియె.

(తెరలోపల)

మ. ధరణీపాలకచంద్రుఁ డీతఁడు కృపం దాఁ బూని యుర్వీజనో
త్కరముల్ రంజిలఁ జేయుచున్ జగతిఁ జక్కం గాంచె రాజాహ్వయం
బురుతేజంబు నటంచు నీదయిన నిత్యోల్లాసముం బ్రీతిఁ జూ
చుకతిం బూనెనో యన్నరీతి నరుణాంశుం డొందెఁ బూర్ణాంశుఁడై
సరిగా నంబరభాగముల్ దశరథక్ష్మాపాలచూడామణీ 12

దశ.—(ఆలకించి పౌరులు లోనగువారిం గాంచి) మీరంద అభీష్టకార్యాచరణమునకై పొండు. నేను నంతఃపురమునకుం బోయెదను.

(అని యందఱు నిష్క్రమింతురు.)

ప్రథమాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీ ర స్తు

విచిత్రపాదుకాపట్టాభిషేకము

ద్వితీయాంకము.

(తరువాత వృద్ధబ్రాహ్మణుఁడు ప్రవేశించును.)

[1]వృద్ధ:—(తనలోఁ దానే సంతోషించుచు) పెక్కుసంవత్సరములనుండి కౌసల్యాదేవి నాశ్రయించియుంటిని. నేటికి నావాంఛలన్నియుఁ దీర్చుకొను కాలము తటస్థించినది. కొలఁది దినములలో శ్రీరామచంద్రునకు యువరాజరాజ్యాభిషేకోత్సవము జరుగఁగల దను కింవదంతి వినఁబడినది. నాభాగ్యము పండినది. నాగృహిణి నోములు ఫలించినవి. ఇఁక నచిరకాలమున నాగృహిణిని సర్వాభరణసంశోభితాంగినిఁగాఁ జేసి కన్నులారఁ జూచి సంతోషించెద. ఆహా!

చ. సకలకలాప్రవీణుఁ డయి • సజ్జనసన్నుతసద్గుణాఢ్యుఁ డై
యకలుషచిత్తుఁ డై రిపుల • నందఱ గెల్చి ఘృణాంబురాశి, మో
దకలితుఁ డాశ్రితాళ్యవన • దక్షుఁడు నై యభిషిక్తుఁ డైన జా
నకిపతి వేఁడి ద్రవ్యము ఘ • నంబుగఁ గైకొనువాఁడఁ బ్రీతితోన్. 1

తే. వృద్ధుఁ డయ్యెను దశరథుఁ • డింక మీఁద
[2]నన్నుఁ జక్కఁగఁ బోషించు • సరఃతి యన
నీతఁడే యని రాము సం • హీనవిభవు
రాజ్యరమ కాంచుచున్నది • రమ్యదృష్టి. 2

తే. సుజనపూజితు శ్రీరాము • క్షోణిపాలు
నిగ నొనర్చుట చక్కఁగఁ • దగినపనియె
రాజ్యలక్ష్మియు శ్రీరఘు • రాము భుజము
నందె వర్తింపఁ గోరుట • యర్హమిపుడు. 3

---

1 లోపల మధ్యాహ్నమును వర్ణించుటచేఁ గథాభాగము విచ్ఛిన్నము కాఁగా దాని మరలఁ దెల్పుటచే నిది బిందువు. 2 రాజ్యేందిర శ్రీరాము నాదృతిమై నభిలషించుటను సూచించుట నిది విలాసము.

(కొంచెము ముందు నడచి) ఓహో ! ఇదిగో కౌసల్యాదేవి పరిచారకుండగు శుభవర్మ వచ్చుచున్నాఁడు.

శుభ:—(ప్రవేశించి) వృద్ధభూసురపుంగవా ! నమస్కారము.

వృద్ధ:—శుభవర్మయా. చాలదినములాయె నీతో సంభాషింప వీలుపడదాయె. విశేషసంచారముచే బడలితిని.

శుభ:—ఇపుడే యిట్లున్నదే. ఇఁక శ్రీరామచంద్రుని పట్టాభిషేకమహోత్సవము రానున్నది గాన నూర్పులవిడుచుటకైనఁ దమ కవకాశము దొరకదు కాఁబోలు.

వృద్ధ:—(తనలోదాను) నాయూహ నిజమే. మొన్న నిన్న విన్నమాటలన్నియు వాస్తవములే. ఇఁక సంశయింపఁ బనిలేదు. గృహిణిని సకలాభరణభూషితురాలవు గమ్మని దీవింపవచ్చును. (ప్రకాశము) ఏమేమీ ! మహాసంతోషవార్తను జెప్పితివి. ఎవరో నిన్న మొన్న గుసగుసలాడుకొనుచుండఁగా వినియుంటినిగాని, చక్కఁగా నమ్మకుంటిని. ఇఁక నమ్మవచ్చును. చిరకాలమునుండి దేవిగారి సౌధము నాశ్రయించి యున్న సంగతి నీకుఁ దెలియనిదియా ! పెద్దవాఁడను. సమయమున నేమో తోఁచి నంత సాయము చేయవలయు, నాస్థితి నీ వెఱుంగనిదియా.

శుభ:—బాగుబాగు ! మీరింత చెప్పవలయునా. దేవిగారికిఁ దమమాట యన్న మిక్కిలి మక్కువ. మీరొకపూట రాకున్న నామెగారి కేమియుఁ దోఁచదు. నా సాయమేల ? మీరు నాపై దయ నునుపవలయును.

వృద్ధ:—కాదయ్యా ! సర్వదా చెంతనుండువాఁడవు నీవు కాఁబట్టి సమయము నను సరించి యొక్కొక్కమాట విడుచుచుండవలయు. ఒక్కపుడు కాకున్న నింకొకప్పుడైన నది ఫలింపక మానదు. ఇంతకన్న సుసమయము దొరకదు. పట్టాభిషేకోత్సవము మాట నిశ్చయమే కదా !

[1]శుభ:—ఆర్యా ! ఎంతమాత్రము సంశయ మొందవలదు. బహిరంగము గానీయకుము. ప్రయత్నము లేకయున్న నీమాటపుట్టను. ఇంతకాలమునుండి మనము వింటిమా. శ్రీరామచంద్రుఁడు ప్రాప్తవయస్కుఁడు. సకలవిద్యలయం దారితేరినవాఁడు. అమానుషకృత్యముల నొనర్చి దేవతావినుతిం గాంచిన మహాత్ముఁడు, నారాయణాంశమువలన జన్మించిన మహాపురుషుఁడు. కావున నిఁక నాయనకీయభిషేకోత్సవము జరుగుట కేమిసంశయముగలదు ?

---

1 దృష్టనష్టానుసర్పణముచే నిది పరిసర్పము. దీనిచేఁ బ్రతిముఖసంధి ప్రతిష్ఠాపితమయ్యె.

వృద్ధ—సత్యమే. ముందెట్లు జరుగునో మనబోంట్ల కెట్లు తెలియును.

శుభ:—తెలిసినట్లే. కానున్నది కాక మానదు. మనయదృష్ట మెప్పుడో యొకసారి ఫలింపక మానదు.

వృద్ధ:—శ్రీరామచంద్రుఁ డిపు డేమిచేయుచున్నాఁడు ?

శుభ:—ఆర్యా ! మహోత్సాహముతో మిత్రమండలి గొలువ నాసీనుఁడై యిష్టకథాలాపములం గొంత ప్రొద్దుపుచ్చి తల్లిగారిని సందర్శింపఁ బోయెనని వింటి. ఇఁక నే నిట మసలుట సరిగాదు. త్వరగాఁ బోయి నాకృత్యములందుఁ బ్రమాదం పడక యుండవలయు. సెలవా.

వృద్ధ:—మంచిది నామాట మఱువకుము. నేనును సమయమును జూచి వచ్చెద.

(అని యిరువురు నిష్క్రమింతురు.)

(ఇది చూళిక.)

(సౌధమున రామచంద్రుఁడు కౌసల్యయుఁ బరివారమును బ్రవేశించుచున్నారు)

రాము:—ఆర్యామణీ! జననీ! నేఁ డుదయమే దర్శనమునకు రమ్మని యాజ్ఞయైనదని తెలిసినది. జనకాజ్ఞచే నొక రాజకార్యము నిర్వహించుచుండి రాఁజాలక కొంత తడవుచేసి వచ్చితి. క్షమింపవలయు.

కౌస:—నాయనా ! నాపుణ్యములపంటవగు నీయందు క్షమింపఁదగిన యపరాధమేమి గల్గినది. ఒకపూట చూడకున్నను నాకెంతయో కొఱతగనుండును. అందులకే నిన్నుఁ బిలిపించితి. నీవొనరించుచున్న పని వింటిని. సర్వదా రాజకార్యభారమగ్నుఁడవై యెప్పు డుందువా యని యుబ్బిల్లుచున్నానురా కుఱ్ఱా.

రాము:—

చ. జనకుఁడు దుర్భరంబయిన • ధ్రాభరముం గయిదండమోయుచుం
[1]డ నెలమి మీఱ హాయిగ వి•డంబనముల్ చెలువారకుండునో
జననిరో యిప్పుడే సరిగ•ధ్రాభరముం బయిఁ బెట్టుకొంచు నే
పునఃజరియింపనేల ? మది•పూనదు దానిఁగొనంగ సుంతయున్.

కౌస:—నాయనా! నీవన్నమాట కొంతవఱకు నిజమేగాని చిరకాలమునుండి యెన్నియో వ్రతము లుపవాసములుచేసి మనఃక్లేశమునొంది వార్ధకంబున నున్నదాన. విశ్వామిత్రుఁడు వచ్చినపుడు నామనం బెట్టిపరితాప[illegible] జాల. పరశురామునిం గాంచినప్పటివిషయమును జెప్ప న[illegible]

1 యువరాజుపదమునందు నిచ్ఛలేమిఁ దెలుపుట నిది విధూతము,

4

డము లన్నియుఁ గడచి నిన్న మొన్నగా హాయిగా నిదురించుచున్నదాన. ఈనాఁటికి నీవు నాకన్నులకుం బఱ భార్యాసహితుఁడవై తిరుగుచుండఁ గాంచి పరమానంద సాగరమున నోలలాడుచున్నదాన. ఇట్టి నేను,

చ. తనువిది యస్థిరంబు గురు • దర్పుఁడు కాలుఁడు మ్రింగఁ జూచు నొ
య్యన నెపుడో యెఱుంగ, సమ • యంబునఁ గాఁగల కార్యమైన నా
మనము సుఖాబ్ధిఁ దేలును గు • మారక యీశుభసిద్ధి యైననా
జనిఫలియించు నంచెపుడు • స్వాంతమునం దలపోయుదానఁ జూ.

పరివారము:—రామచంద్రా! దేవిగారికోరిక త్వరగా ఫలియించుఁగాక. సకలవిశ్వంభరాభారము భవద్బాహువున నిల్చి వెలయుఁగాక. మీరును దల్లిగారియానతి జవదాఁటక యామెకు హృదయానందమును సమకూర్పఁ బ్రయత్నింపవలయు.

[1]రాము:—జననిగారి యాజ్ఞానుసారము తప్పక ప్రవర్తిల్లువాఁడ. ఇసుమంతయైన మీఱువాఁడనుగాను.

పరి:—తమరెప్పుడుగాని దేవిగారియానతి మీఱువారు కారనుట స్పష్టమే. ఐనఁ దొందరపడి యిట్లు విన్నవించితిమి.

రాము:—తల్లిగారి యభీష్టము సిద్ధింపక మానదు. ఐన దానికిఁ దగినసమయము దేవతల యుద్దేశ్యము ననుసరించి ఫలించును.

పరి:—నేఁటికి మామనస్సులు కుదుటఁబడినవి.

చ. తల లొకవేయిగల్గు ఫణి • తల్లజుఁ డెంతయుఁ బూన్కి మోయఁగా
బలమును దర్ప మొప్ప రవి • వంశమహీపతు లెల్ల న్యాయమై
చెలఁగెడు రీతిఁ దాల్పఁగను • శ్రీలఁ జెలంగెడు భూమికాంత యు
జ్జ్వలమగు నీభుజంబునను • జాలసుఖస్థితి నొందుఁగావుతన్.

[2]కౌస:—వత్సా! నాకోరి కెప్పుడు ఫలించునో, ఎపుడు పట్టాభిషిక్తుఁడవై జానకిం గూడివచ్చి నాకు నమస్కరించిన నిన్నుఁ గన్నులారఁ గాంతునో యని వేడుకపడుచున్నాను.

రాము:—తల్లీ! తమయభీష్టము నెఱవేఱునట్లొనర్చుటకుఁ దండ్రిగారుగదా యర్హులు.

కౌస:—నాయనా! విశ్వంభరాభారనిర్వహణాసమర్థుండవయ్యు నీతండ్రి యింకను నీకేల యప్పని యొప్పఁజెప్పకున్నాఁడో తెలియఁజాలకున్నాను.

---

1 తొలుత నిచ్ఛయింపని పదమున నిచ్ఛవదలుటచే నిది శమము.

2 అనురాగహేతు వగు నుపాయముచేఁ జెప్పఁబడుట నిది యుపన్యాసము.

రాము:—

చ. తనయుఁడు దుర్భరంబయిన ♦ ధారుణిభారముఁ దాల్చునంత శ
క్తిని గనఁ డింకఁ గొంతపనిఁ ♦ దీరిచి యవ్వల నొప్పఁజెప్ప మే
లని తలపోసి నాపయిఁ గ♦లట్టికృపాతిశయంబునం దనం
తన ధర నేలువాఁ డని మ♦నంబున నెన్నఁదగుఁగా సతీమణీ.

కౌస:—వత్సా! ఆమాట నిశ్చయమే. కాని మీతండ్రి కామాతులచిత్తుఁడు. విశేషించి కైకకు లొంగియుండును. కాఁబట్టి,

రాము:—(మాటకడ్డమువచ్చి) ఐననేమి? ఆమెయు నాయం దపరిమితానురాగము గలది. నన్ను భరతునికన్న నెక్కువగఁ జూచి యాదరించును.

[1]కౌస:—(ఆత్మగతము) ఈకుమారుఁ డేమియుఁ గపటమెఱుఁగఁడు. కావున నంతటిని సమముగాఁ జూచుకొనును. కైక యభిప్రాయ మిట్టిదని యీతనికిం దెలిపి నిర్మల మనస్సునకుఁ గలఁతపుట్టింపక యూరకుండుట మంచిది. (ప్రకాశము) ఆమాట నిజమే. కాని సర్వదా ఆమెయింట నుండుటంబట్టి యుక్తకాలమునఁ జేయఁదగిన కార్యమును జేయఁదని తెల్పితి. ఆమాయలాడి నాయం దనురాగ మునుపకుండ నెన్నియో కృత్రిమములు పన్ని రాజు మనస్సును త్రిప్పుచుండును.

రాము:—తల్లీ! రాజకార్యపరంపరలో మునిఁగి యుండుటచేఁ ద్వరగాఁ బనులన్నియుఁ జేయ వలనుపడదని చెప్పుట బాగు.

కౌస—నాయనా!

ఉ. ఎన్నఁడుగాని కర్కశమ ♦ దెవ్విధినైనను గాక మార్దవం
బన్ని తెఱంగులం గని కృ♦పార్ద్రమునై తగు నీదుచిత్తమో
[2]యన్నరొ వెన్నకన్న నన♦యంబు మృదుత్వముఁ గాంచుఁ గాననే
మన్ననఁ గాంచె లోకమున ♦ మానితపండితపాళిచేఁ గడుఁగా.

రాము:—ఎన్నఁడుగాని తండ్రిగారు నాకొఱకుఁ జేయఁదగుకృత్యములలో నాలసింపరు సుమీ.

కౌస:—నిజమే కాని నాయదృష్టము ఫలించు పంతమెపుడో యప్పటికిఁగాని వారి కా పని చేయుత్వర గలుగదు.

పరి:—ఈశుభకార్యము త్వరలోఁ జరుగఁగలదను సుఱుతులు కనఁబడుచున్నవి.

---

1 ప్రత్యక్షనిష్ఠురవచనముచే నిదివజ్రము

2 అనురాగప్రదర్శకప్రకృతవర్ణనముచే నిది పుష్పము.

కౌస:—ఆ విఘ్నములు ఫలవంతములైనచో మనయదృష్టమే యనవలయుం.

పరి:—దేవీ! నిన్న మంత్రులతో రాజుగారేమో యాలోచించుచుండిరని విన్నాము. ఈవిషయమును గుఱించియే యైయుండును.

కౌస:—సరే. తెలియగలదు. శేపోమాపో బయలుపడక మానదు కదా.

దౌవారికుఁడు:—(ప్రవేశించి) జయము జయము యువరాజా! జయము జయము దేవీ! సుమిత్రాదేవిగారు పరివారముతో వచ్చియున్నారు.

కౌస:—త్వరగాఁ బ్రవేశపెట్టుము.

దౌవా:—మహాప్రసాదము. (అని నిష్క్రమించును.)

సుమిత్ర:—(పరివారముతోఁ బ్రవేశించును. రాముఁడామెకు నమస్కరించును. అందఱును గూరుచుందురు.)

కౌస:—సోదరీమణీ! ఏమో నీమోము క్రొత్త వింతకాంతిని దెలుపుచున్నది.

సుమి:—విశేషమే కలదు.

కౌస:—విన వేడుకపడుచున్నాను.

సుమి:—అక్కగారూ! మనరామచంద్రునకుఁ బట్టాభిషేకము జరుగఁగలదని యందఱు అనుకొనుచున్నారు.

కౌస:—అందఱ అనుకొనుటయేనా.

సుమి:—నేఁడు నాపరిచారిక పౌరులందఱు ఉల్లాసముతో నేయింటఁజూచినను ఈమాటలే చెప్పుకొనుచుండఁగా వింటినని చెప్పినది. సంతోషము పట్టఁజాలక మీతో నీ సువార్తను జెప్ప వచ్చితిని.

కౌస:—నెమ్మనంబున నామేలే కోరుచుండునీ కీయానందము యుక్తమే కాని యీసువార్త దృఢపడునో లేదో చెప్పఁజాలను.

సుమి:—పౌరు లత్యానందముతో గృహముల నలంకరింప వేడుకపడుచున్నారఁట. వారికి స్పష్టముగాఁ దెలియకున్న నెందుల కట్టియుత్సాహము నొందియుందురు?

కౌస:—సోదరీ! నీమాట వేగముగా ఫలించుఁగాక! (దక్షిణాక్షిబాహుస్పందనము గాంచి తనలో) ఏల యీయశుభశకునము లిట్లు కలిగినవి? కైక కిది యిష్టముగా నుండదేమో. ఐన భర్తతో నేమైనఁజెప్పి మాన్పించునేమో, సర్వేశ్వరుఁడు నాపుత్రున కాయు రారోగ్యభాగ్యములం బ్రసాదించుఁగాక. (ప్రకాశము) ఇతరులెవ్వరు విఘ్నములు గూర్పకయున్నచో మనము స్పష్టముగా నీశుభవార్తను వినఁగలము.

సుమి:—ఈశుభకార్యమున కెవ్వరు విఘ్నమొనర్పఁగలరు? ఎవరట్టి కుమతులుందురు? శత్రువులేలేని రామచంద్రుని శుభముజూడ నిచ్ఛయింపనివా రీలోకమున నిప్పటికి లేరనుట స్పష్టము. ఇఁక నట్టివారు పుట్టుదురేమో.

కౌస:—(రహస్యముగా) కైక యేమే నభ్యంతరము కల్పింపకుండునా. ఈమాట మన స్సులోనే యడంపుము.

సుమి:—ఈ కార్యమున కేయభ్యంతరములును గలుగవు. అట్టి గట్టినమ్మకము నాకున్నది. కులదైవములఁ జక్కఁగాఁ బ్రార్థించుట యిపుడు కర్తవ్యమని నాకుం దోఁచుచున్నది.

సీ. వందారుజనగణ॰మందారుఁడై నత
 బృందారకుం డగు ॰ విష్ణుమూర్తి
కామితప్రదుఁ డయి ॰ కరుణాసమగ్రుఁడై
 మునిసన్నుతుం డయి ॰ తనరు శివుఁడు
భక్తకాంక్షాదాన ॰ పరమవ్రతుం డయి
 సంతతానందుఁడౌ ॰ శతధృతియును
త్రిజగత్ప్రభుండయి ॰ దేవవర్యుండయి
 భాగ్యోన్నతింగను ॰ వాసవుండు
తే. వాంఛలను దీర్చి యపమృత్యు॰బాధ మాన్పి
యాయువు నొసంగి భాగ్యంబు ॰ లందఁజేసి
కాచుచుందురు గాక యే॰కరణి తెప్ప
లకులం గాచుచుండునో ॰ యట్లు సతము. 9

ఏతరుణమున యువరాజవై భద్రగజంబుపై నధిష్ఠించి శ్వేతాతపత్రంబును, సురుచిరచామరంబులును జెలువారఁ, వందిమాగధప్రముఖులు వినుతింపఁ, పౌరు లభినందింపఁ, గవీశ్వరులు నుతింపఁ,బండితు లాశీర్వదింపఁ బురమునందిరిగి నాకడ కరుదెంచిన నిన్నుంగాంతునో యని నామనం బువ్విళ్లూరుచున్నది. నాయనా! జరాభారమునమునింగి చిరకాలము వంధ్యయను నపకీర్తిం గాంచి పెద్దలయాశీఃప్రభావంబున, భగవంతుని యనుగ్రహంబున, నాపూర్వజన్మపుణ్యపరిపాకంబున, నిన్నుంగన్నదాన. సపత్నుల మాటల నపయవంబులు చిల్లులుపోవ నోర్చుకొని నీవుపుట్టినదాదిగా మీతండ్రి కరుణకుం బాత్రురాల నై హాయిగా నున్నదానను. అనుభవించిన కష్టములకును, పడినమాటలకును, జేసిననోములకును, సలిపిన యుపవాసంబులకును, మ్రొక్కిన దేవతలకును, లెక్క-

లేదు. నాకుఱ్ఱా! ఇట్టినేను నాతనువున నీమొండిప్రాణములుండ నీవు పట్టాభిషిక్తుఁడవై రాఁగా నాకోడలు నీప్రక్కనిలుచుండ శ్వేతచ్ఛత్రంబు నీడనున్న నిన్నెన్నండు చూతునా యని కులదైవములకు మ్రొక్కుచున్నాను. తండ్రీ! ఎప్పుడు మీరిరువురు నాకోరికదీఱ నీశుభమహోత్సవ మనుభవించివచ్చి నాకు నమస్కరింపఁ గ్రుచ్చియెత్తి ముద్దిడుకొందునా యని కోరుచున్నదాన. నాప్రాణమా, రామా, జగదభిరామా, (అని కన్నీరు విడుచుచున్నది)

రాము:—తల్లీ! తమయాశీఃప్రభావము గలుగ నీకోరిక కొనసాగుటలో నేమి సంశయమున్నది. అచిరకాలములోనే యీశుభము నాకును, ఈసంతోషము మీకును లభించు ప్రయత్నము జరుగును గాక. ఊఱడిల్లుఁ డూఱడిల్లుఁడు. (అని నమస్కరించుచున్నాఁడు.)

కౌస:—(గ్రుచ్చియెత్తి ముద్దిడుకొనును. రాముఁ డాసనము నలంకరించును) వత్సా! నీవాక్యము ఫలించు కాలము త్వరలో వచ్చుఁగాక. మీతల్లి సుమిత్రకూడ నీవిషయమునే తెల్పుచు నాకానందమును గూర్చినది. కొంచెము ప్రయత్నము జరుగుచున్నట్లే యూహింపవచ్చును. లేకున్న నెల్లతావుల నీవార్త బయలుపడదుగదా. పెద్దలీవిషయమును జక్కఁగాఁ గనుఁగొని ప్రజలకుఁ దెల్పఁగలరు. ఈశుభవార్త సత్యము గావలయునని కులదైవములం బ్రార్థించెద. నీవును ఇష్టదైవముల నారాధింపుము. సుమిత్రా! నీవుకూడ రామాభ్యుదయహేతువగు దైవప్రార్థన మొనరింపవలయు.

రాము:—తల్లీ! సెలవిమ్ము తమయాజ్ఞానుసారము ప్రవర్తించెద.

(అని నిష్క్రమించును.)

(అందఱును యథోచితముగా నిష్క్రమించుచున్నారు.)

[1](ఇది ప్రతిముఖసంధి.)

ద్వితీయాంకము.

---

1 ప్రతిముఖసంధి సాంగముగాఁ జెప్పఁబడినది.

శ్రీరస్తు

విచిత్ర పాదుకాపట్టాభిషేకము

తృతీయాంకము.

---

[1](పిదప దేవశర్మ సూర్యశర్మ లను నిరువురు బ్రాహ్మణులు ప్రవేశింతురు)

దేవ:— ఆర్యా! సూర్యశర్మా! శ్రీరామచంద్రుని సద్గుణము లెంతమనోహరములుగా నున్నవి. సకలజనసంస్తుతి నింత త్వరగాఁ బడసినవా రెవరుండిరి? రాజ్యమునకు రాకముందే సకలజనరంజకుండై తనకు రాఁబోవురాజశబ్దమును నిపుడే సార్థకము చేసికొనుచున్నాఁడు చూచితివా.

[2]సూర్య:— పండితోత్తమా! కౌసల్యాదేవియాశీర్వచనములు నేత్రముల కెప్పలవలెఁ గాచుచుండఁగా నీమహనీయమూర్తి కేవిషయమునఁ గొఱంత యుండును?

దేవ:— సత్యమే. తల్లిదండ్రులయం దీరామచంద్రునకుం గలభక్తిప్రేమము లింకొకరికిం గలవా?

సీ. జననియే పరదేవి ♦ సర్వధాత్రి యటంచు
        నిరతంబుఁ దలపోయు ♦ నిర్మలుండు
    జనకుఁడే పరమాత్మ ♦ సర్వకర్త యటంచు
        ననయంబు నూహించు ♦ ననఘుచిత్తుఁ
    డఖిలసజ్జనులే మహాత్ములౌ తనపూజ
        కని సతతం బెంచు ♦ ఘనతరుండు
    పరదార లెల్లను ♦ భావింపఁ దనకంబ
        లేయటంచు మదిఁ గాంచు ♦ హితమనీషుఁ

---

1 లోపల నిర్దేశింపఁబడిన పాత్రములకు మరల నిందుఁ బ్రవేశము గల్గఁజేయుటచే నిది యంకాస్యము.

2 ఆశీర్వచనరూప ముఖబీజమును మరల ననువదించుటచే గర్భసంధి యారంభింపఁబడియె.

తే. ఔర ! సద్గుణమణిఖని • యఖిలభూమి
భరణదక్షుఁడు కరుణార్ద్ర•భవ్యచిత్తుఁ
డాశ్రితార్తిహారుండు స•ద్యశముఁ గన్న
మేటి యీ రామునకుఁ గల్గు • సాటి యెవఁడు. 1

సూర్య:—నీ వన్నది సత్యమే. ఇందిసుమంతయు నతిశయోక్తి లేదు. (అని నలుదిక్కులు గలయంజూచి) చూచితివా యీ నగరవాసులందఱు మహానందసాగరంబున నోలలాడుచు

చ. పనుల నొనర్పనీని పలు•భంగుల రాముని నే నుతించుచున్
[1]జను లెవరైనఁ గన్పడిన • క్ష్మాపతి యేమి సభన్ వచించె నో
క్కనిముస మైనఁ జెప్పి చనఁ•గాఁ దగు మాకు నటంచు నాతురం
బునఁ దమి వేఁడుచుం దిరుగఁ • బూనిరి వీథుల వెంబడిన్ బళీ. 2

దేవ:—సాధు! సాధు! చక్కఁగా వర్ణించితివి. వీరందఱు రామాభిషేకమహోత్సవసందర్శనాసక్తమానసులై సర్వకార్యములను మాని యీశుభవార్తాశ్రవణాదరంబు మనంబునఁ బురికొల్పఁ దిరుగుచున్నట్లే యున్నది.

సూర్య:—ఈప్రక్క చూడుము. జనులు పేరోలగంబున జరిగినవార్తల మనవలన విన నుత్సహించుచు నోళ్లు తెఱచుకొని మనల నెగఁజూచుచు, మనమేమో వచింతుమని యువ్విళ్లూరుచున్నారు. మన మచ్చటనుండి వచ్చితిమని వీరి కెట్లు తెలిసెనో కడు విచిత్రము. మన మచ్చటివార్తలం దెలిపి వీరియాతురపాటు మాన్పుదమా.

దేవ:—మిత్రమా! మన మిప్పని తప్పక చేయఁదగినదే. ఆలస్య మొనర్చితిమేని వీరికి మహాపకారము గావించినవార మగుదుము.

సూర్య:—ఈమాట నిశ్చయము. ఆతురులకు నిముసమైన నాలస్యము జరగినఁ గొంపలు మునుఁగును.

దేవ:—ఓపౌరపుంగవులారా! సభామండపమున దశరథభూజాని సెలవిచ్చిన పలుకుల సార మిది. అచ్చటి ప్రజలతో నిట్లు చెప్పెను.

చ. జనులను బ్రోచు శక్తిఁ దగి•సత్త్వయుతుం డయి వైరిహంత యై
[2]తనరి సమస్తశాస్త్రముల • తత్త్వ మెఱింగి కృపార్ద్రచిత్తుఁ డై

1 ప్రకృతకార్యమున కుపయోగకరమగు ధర్మము నాచరించుటచే నిది అభూతాహరణము.

2 యథార్థవిషయమును గూర్చి చెప్పుటచే నిది మార్గము.

వననిధిరాజువోలె జన • వారములందమి నుబ్బఁజేయు రా
మునకు మదగ్రపుత్త్రునకు • భూరమఁ గూర్పఁగ నేఁ దలంచితిన్. 3

ప్రజలు:—ఆమీఁద. ఆమీఁద.

దేవ:—సభాస్తారులందఱును గరతాళములను జేసి

మ. చిరకాలంబు సమస్తభూభరము ని • శ్చింతంబుగాఁ దాల్చి యు
ర్వరయన్ పేరును సార్థకం బయి తగన్ • భాసిల్లఁగాఁ జేసి భూ
వర! యెంతే ధృతిగల్గి యిప్పుడు జరా • భారంబునం బ్రుంగి శ్రీ
వరు జ్యేష్ఠాత్మజు రాము భూభరముఁ బూ • న్పం జేయ యుక్తం బెగా.

ప్రజలు:—ఆమీఁద జరగిన వార్తలేమి ?

దేవ:—త్వరపడక వినుండు. అంతట మంత్రులు లోనగువారు లేచి "సకలకల్యాణ సుగుణధాముం డగు శ్రీరామచంద్రుఁడు యువరాజగుట మాకు మనస్సంతోషము గలుగఁ జేయునని వేయిభంగులఁ దెలుపుకొనుచున్నాము. అదెప్పుడు జరగునో యని త్వరపడుచున్నాము. ఇదమిత్థమని వినఁ గుతూహలపడుచున్నారము"

ప్రజలు—అందులకు రాజుగా రిచ్చిన ప్రతివచన మెట్టిది ?

దేవ:—"మంత్రులారా ! పౌరవృద్ధులారా ! మీసంతోషము నాకనంత ప్రమోదము నిచ్చుచున్నది. మఱియుఁ జిరకాలమునుండి యీసర్వసర్వంసహాభారనిర్వహణశ్రమమున నాబుజంబు లలసియున్నయవి. ఇఁక విశ్రాంతినొంద నిచ్ఛయించు నాచిత్తమును వ్యాకులపెట్ట నుత్సహింపను. మీరును నవీనప్రభుత్వము నపేక్షించుచున్నారు. అది యుక్తమే యని నాభావము. శ్రోత్రపదార్థము సర్వజనాపేక్షణీయము కదా. కాఁబట్టి మీయంగీకారము నాకపారసహాయము చేసెను. త్వరలో నిట్టి యొనర్చువాఁడ" ననియె.

ప్రజలు:—నేఁటికి సఫలమనోరథుల మైతిమి. ఇవార్త యెపుడు విందుమాయని తహతహపడుచుంటిమి. నేఁడు నిద్రనుండి లేచినవేళ మంచిది.

సూర్య:—మిత్రమా ! ఈసద్వార్తను వినవలయునని కౌసల్యాదేవి సపరివారయై కొలువుండి యుద్వీక్షించుచుండును. కావున మన మచ్చటికి వెళ్లుట యుక్తమే.

[1] దేవ:—నీవుచెప్పిన యీమాట సమయానుకూలమైనది. సభావిషయము చక్కఁగా స్మరణకుం దెచ్చితివి. మనకంటె ముం దెవ్వరే నామాట నాదేవితోఁ జెప్పకమునుపే మనము వెళ్లుట మంచిది.

(అని యిరువురు నిష్క్రమింతురు.)

---

1 ఇది వితర్క ప్రతిపాదనవాక్యమగుట రూఢము.

(సౌధమున యథోద్దిష్టముగాఁ గౌసల్య సపరివారయై ప్రవేశించుచున్నది.)

కౌస:—సుమంత్రా! నిన్న మేము విన్నట్లు మన శ్రీరామచంద్రునకు శుభమహోత్సవము జరుగుట కూహింపఁబడినదని నేఁడు వినవచ్చినది. ఆయుత్సవ మెప్పుడు జరగునా యనియుఁ, గన్నులార నెప్పుడు కాంతునా యనియుఁ నువ్విళ్లూరుచున్నదాన. నీవును విన్నావుకదా యీశుభవార్త.

సుమం:—మంత్రులును పౌరులును గొప్పసభగాఁ గూడిరనియు, మహారాజుగారు తమయభిప్రాయమును దెల్పిరనియు, నంద ఱానందపరవశులైరనియు విన్నానుగాని యిదమిత్థమని స్పష్టముగాఁ దెలుపువారు కనఁబడనందున నేనును వినఁ గోరుచునేయున్నాను.

కౌస:—నీవు విన్నంతవఱకుఁ ద్వరలోఁ బట్టాభిషేకమహోత్సవము జరగు ననియే విన్నావు కాదా.

సుమం:—ఇంచుమించుగా నట్లే యనుకొనవచ్చును. (అని పెదవి విఱచును)

కౌస:—(ఆత్మగతము) సుమంత్రుఁడు పెదవివిఱచుచున్నాఁడు. ఆసభలో నేమేని విరుద్ధప్రక్రమము జరగినదో యేమో. అట్లుండిన నాకెవ్వరైనం జెప్పకుందురా కనుఁగొనియెద. (ప్రకాశము) ఆర్యా! సుమంత్రా! నీవు విన్నంతలో నీమహోత్సవమునకు విఘ్నములు కలుగవనుట స్పష్టమైనది కదా.

సుమం:—తల్లీ! పదిమంది యొకచోటఁ జేరినపుడు తోఁచినట్లు మాటలాడుచుందురు. ఏదియెట్లున్నను బెక్కుమంది మనపౌరులు త్వరగా నిమ్మహోత్సవమును జూడవలయునని యుత్సాహపూరితాంతఃకరణులై యున్నారనుట తెలియవచ్చినది.

కౌస:—నీమాటలవైఖరిని బట్టిచూడఁగాఁ గొంతమంది విఘ్నకర్తలు గలరని తోఁచెడిని కట్టా! మనోవాక్కాయకర్మముల నెవ్వరికైనఁ గీడుసేయందలంపనైనఁ దలంపనిరాముని మేలు చూడ నోర్వనివా రుందురు కాఁబోలు. ఇఁక సర్వజనప్రియవర్తను లెవ్వరెట్లుందురో!

సుమం:—తల్లీ! తమరాత్మసంశయ మందవలదు. చక్కఁగా జరగును. విఘ్నము లాదదవని కార్యములుండవు. అధిఁ భోఁగుటయే కార్యమునకు వన్నెకల్గునట్లగు.

కౌస:—నిశ్చయమే కాని సకలకష్టముల ననుభవించి విసిగియున్నదానఁ గానఁ జీమ చిటుక్కుమన్న నేమోభయము రాఁబోవునని భయమందుదాన. అంతియకాక నాకుఁ బ్రత్యక్షవిరోధమును గనఁబఱచువారున్నారు కాఁబట్టి సంశయ మపుడపుడంకురించును. కానీ మనయత్న మేమిసాగును? భగవదుద్దేశ్య మెట్లో యట్లే నెఱ

వేఁతును. సుమంత్రా! ఇంకను శుభవార్తాహరులు రాకయున్నారు. కారణ మేమో!

(దేవశర్మయుం సూర్యశర్మయుం బ్రవేశించి)

[1]ఆహా! ఏమి మనయిరువుర యదృష్టము! అత్యద్భుతశుభవృత్తాంతమును దేవిగారికిఁ దెలుపుభాగ్యము మనకు లభించినది. మనము చెప్పినమాటలను విని దేవిగారానందసాగరమున నోలలాడుదురు. (అని యోలగమును బ్రవేశించి) దేవిగారికి జయము! జయము!

కౌస:—సుమంత్రా! మన మనుకొనుచున్న ప్రియవార్తలను జెప్పవారా వీరు?

[2]ఇరువురు:—దేవీ! తమకు శుభప్రియవృత్తాంతమును మనవిచేయవచ్చిన దేవసూర్యశర్మనామకుల మగు విప్రులము.

కౌస:—ఓహో! మీరాక హృదయానందమును మాకుఁ గల్గఁజేసినది.

సుమం:—విప్రోత్తములారా! రామప్రియవార్తలను దెల్పి మాకెల్ల నానందము గల్గఁజేయుఁడు.

దేవ:—తల్లీ! శ్రీరామచంద్రునియువరాజుగాఁ జేయునుద్దేశ్యముతోఁ గూర్చిన మహాసభకు మేమును వెళ్లియుంటిమి.

కౌస:—అచ్చట నేమిజరిగినదో చక్కఁగా విన వేడుకయగుచున్నది.

దేవ:—

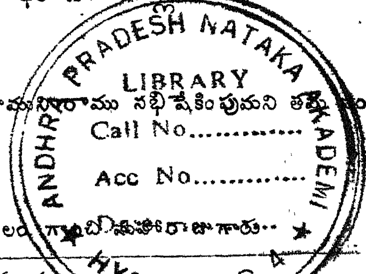
చ. త్వరపడువారె కాని గుణ•ధాముని రామునిఁ బట్టభద్రు నె
క్కరణిని నెప్డు చూతు మను•కాంక్షల నుండెడువారె కాని యిం
వ్వరును మఱొక్కరీతిఁగను • బల్కెడువా రటఁ గానరారు మే
మరసితి మెల్ల భంగులను • నమ్మరొ భూపతి యత్నమెక్కఁగా.

కౌస:—తరువాత తరువాత.

దేవ:—మంత్రులందఱును సకలకల్యాణగుణధాముని రాము నభిషేకింపుమని త[illegible] పూర్ణవాంఛితమును దెల్పిరి.

కౌస:—ఆమీఁద నేమిజరిగినది?

సూర్య:—(మాటఁ దానందుకొని) తల్లీ! పౌరుల[illegible]రాజుగారు··

1 ప్రస్తుతోత్కర్షాభిధానమగు నుదాహరణము.
2 సంచింతితార్థప్రాప్తిచే నిది క్రమము.

చ. తనువు జరాభరంబున ని•తాంతము చిక్కె శిరోజముల్ తమిం
తన దధిపూసినట్లుగ సి • తచ్ఛవిఁ దాల్చె శిరంబు కంపముం
గనియెడు దృష్టిపాటవము• క్రన్ననఁ దగ్గెను బుద్ధికౌశలం
బనునది లేదు గాన నిఁక • నాత్మజునిన్ యువరాజుఁ జేసెదన్. 6

అని సెలవిచ్చిరి.

[1]కౌస:—(సుమంత్రు నిజూచి) వీరిరువురకు సంతోషవార్తాకథనమునకు ఫలంబుగాఁ జక్కని పారితోషికము నిప్పింపుము.

సుమం:—(చిత్తమని పారితోషిక మిప్పించును.)

దేవ:—(పారితోషిక ప్రదానమునకుం బరితృప్తినొంది) తల్లీ! తమ యౌదార్యము సకలయాచకజనులపాలిటి కల్పవృక్షము సుఁడీ.

కౌస:—ఆమీఁద జరిగిన దేమి?

సూర్య:—పౌరులందఱు నేకవాక్యముగ సంతోష ముట్టిపడునట్లు మహారాజు గారి యభీష్టము ననుసరించి శ్రీరామచంద్రున కభిషేకమొనరించి సుంతవిశ్రాంతి నొందుటయుం మాకభీష్టమే యనిరి.

కౌస:—తరువాత?

సూర్య:—దశరథమహీపాలుఁ డానందరసాబ్ధి నోలలాడుచు నా ప్రజల యభీష్టము నెఱవేఱును గాక యనియె.

కౌస:—సుమంత్రా! నేఁటికి సువార్త దీనిని వింటిమి. ఇఁక ధన్యురాలనేనైతిని. నా మనం బిప్పు డీసద్వార్తను సుమిత్ర మొదలగువారికిం దెలుపవలయునని త్వరపడుచున్నది.

సుమ:—నేనును బెద్దలకెల్లరకు నీశుభవార్తను దెలుప వెళ్లుచున్నాను.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

(పిదప దశరథుఁడు వసిష్ఠమునితో రహస్యమండపమునఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు.)

దశ:—వసిష్ఠమునిచంద్రా! సభలో నా నుడివినమాటలు మీరు విన్నారుకదా. ప్రజ లెల్ల రామాభిషేకోత్సవదర్శనకుతూహలురై యున్నారు.

వసి:—కుతూహలము మాత్రమే కలిగియున్నారా. ఎప్పు డెప్పుడని త్వరపడుచు నున్నారు. వారియుత్సాహ మనివార్యము.

---

1 సామదానోక్తిచే నిది సంగ్రహము.

శా. శ్రీరాముండు క్షితీశుఁడై మహిమమునుం • జెన్నారఁ బాలింపఁగా
భూరిప్రాభవమొప్ప భూరమణి సం•పూర్ణ ప్రభాయుక్తితోఁ
దా రాజిల్లుచునుండఁ బంక్తిరథుఁ డు•త్సాహంబుతోఁ బొంగఁగా
శ్రీ రంజిల్లఁగఁ జూతు మెప్పు డనుచుం • జిత్తంబులం దెంచుచున్. 7

క్షణ మొకయేఁడుగా గడపుచున్నారు రాజేంద్రా!

దశ:—నిశ్చయమే నామనంబునం గూడ నట్టే యూహించుచున్నాను.

వసి:—"శుభస్య శీఘ్ర"మ్మనుసూక్తి మీ రెఱుంగనిదియా.

దశ:—మునీంద్రా! త్వరపడవలసినదే గాని, నా చిక్కులు తమకుఁ దెలియనివియా.

వసి:—ఏవిషయమునవో.

దశ:—తమకుఁ దెలియని విషయము లేవు. అయినను జెప్పుచున్నాను. నేను సంతానార్థినై కేకయరాజపుత్రిని బరిణయమాడఁ గోరి యాధరారమణునియింటికిం జని యతనిమన్ననలం బడసి నాయభిప్రాయమును దెలిపితిని. నాయుద్దేశ్యమును విని యారామచంద్రుండు నన్నుంజూచి

చ. జనవర! నీవు నాతనయ•సమ్మతిఁ బెండిలియాడ నెంతయున్
మనమునఁ గోరుదేని యొక•మాట వచించెద దాని కొప్పినన్
దనయ నొసంగువాఁడను ని•తంబినికిన్ బ్రభవించుపుత్త్రునిన్
జనపతిఁ జేయఁగావలయుఁ • జక్కఁగ నెంచి వచింపు మిష్టమున్. 8

అనిపలికెను.

వసి—ఆమీఁద?

దశ—నేను ముదుసలినైనందునను, ముందు వివాహము చేసికొన్న భార్యలయందు సంతానముం బడయుదు నన్నయాశ యించుకంతయుం లేనందునను, నీసుదతియందు సంతానమే లభించుప్రాప్తముండిన నతఁడు రాజగుట కేయభ్యంతరము గలుగదను నూహ నాకపుడు తోఁచినందునను నొకింత యోజించుచుండఁ ద్వరపడి యారాజు నాతో

క. పలికితిని "నామనోరథ
మెలమిని నీవట్లు సేయ • నిష్టపడితివే
లలనం బరిణయమగు మి
మ్ములఁ జనుమా లేకయున్నఁ • బురవరమునకున్. 9

అని స్పష్టముగాఁ బలికెను.

వసి:—అప్పుడు?

దశ:—ఇంక నేను మాట యీయకున్నఁ గార్యము తప్పునని యూహించి యట్లేకాని మ్మంటిని.

వసి:—సరే, మీభావము నాకుఁ దెలిసినది. ఇప్పటిప్రయత్న మామాటకు విరోధమని కదా?

దశ:—అట్లుగాదు. చేయుంవిధ మెట్టులో యని.

వసి:—అట్లే కానిమ్మని కదా మీరు చెప్పినది.

దశ:—అవును.

వసి:—దానివలన బాధయేమి?

దశ:—తమకుఁ దెలియని దేమున్నది?

వసి:—రాజేంద్రా! తమ సంశయమును దీర్చెదఁగాని యవ్వలివృత్తాంతమును జెప్పుఁడు.

దశ:—అంత సకలబంధుమిత్రపరిజనుల సమక్షమ్మున నారాజు నన్నుంజూచి,

చ. జనపతి వీవు భానుకుల•సత్తముఁ డీతఁ డనంగ సద్యశం
బునుగని యధ్వరంబులను • బూని యొనర్చి తపంబుచేసి చ
క్కనివిధి దానముల్ సలిపి • కాలినవాఁడవు నిక్కువంబుగా
మనమునఁ గల్గువాక్యమును • మాకిటఁ దెల్పుము సూనృతంబుగన్.

అని గట్టిగాఁ బ్రశ్నించెను.

వసి:—అందులకు?

దశ:—

క. నీసుతకు సుతుఁడు కల్గినఁ
జేసెద భూపతిగ నొండు•చింత మనమునం
గాసంతయైనఁ జేయకు
మా సత్యము నాదుమాట • యని తలఁపఁజనున్. 11

అంటిని.

వసి:—(ఇంచుక యోజించి) రాజేంద్రా కానిమ్ము. నీవాక్కున కసత్యదోషంబు లేదు. ఎట్లంటివా. వినుము, వివాహము చేసికొనిన సంతానము గలుగునను నుద్దేశ్యముతోఁ గెకను గైకొంటివి. వారుకోరినరీతి నొప్పుకొంటివి. ఇపు డామాట తప్పిన లోకు

లెఱింగిన ననుఁదూఱరా యని సంశోచింపఁ బనిలేదు. నీవు వివాహమై చాలకాల మాయె. సంతానము గలుగదయ్యె. తుదకుఁ బుత్రకామేష్టిచేయ భగవంతుఁ డను గ్రహించి పాయస మగ్నిహోత్రునిచే నిప్పించెను. దాన నీకు నలువురకుమారులు గలిగిరి. ఇది దైవలబ్ధసంతానము కదా. కాఁబట్టి నీ వపు డన్నమాటప్రకారము జరుపఁ దగినదేదియును లేదు ఇంతియగాక కౌసల్యకు సంతానముగలిగినను నీ కుమారికకుఁ గలిగినకుమారునకే రాజ్యమిత్తునని పలుకలేదు. జ్యేష్ఠపత్ని దేవేరి యనఁబడును. ఆమెకు సంతానము గలిగినయెడల వానిని వదలిపెట్టుట న్యాయవిరుద్ధము. కాఁబట్టి నీచిత్తంబునఁ గలయంత్తలపాటు నడంచుకొని సుస్థిరుండవై యికార్యము జరపుము. ఇదియె నాయందంతము.

దశ:—మహాత్మా! మీవచనము శాస్త్రసమ్మతము. నాకు నిది సమ్మతమే. కనుకనే భరతుని శత్రుఘ్నుని తోడిచ్చి మేనమామయింటికిం బంపితి. వాఁడు రాకముందే యికార్యము సాగవలయు.

వసి:—(ఆత్మగతము) ఈరాజునకేమో మనస్సున నొక యాలోచన మున్నట్లున్నది. కనుఁగొనియెద. (ప్రకాశము) రాజేంద్రా! ఇంతలో భరతుఁడు మేనమామం గూడివచ్చి యకార్యమునకు విఘ్నముఁ గల్గించిన?

దశ:—(కోపముతో) [1] యుధాజిత్తువచ్చి యట్టియసందర్భపుమాటలాడినఁ బోనిత్తునే. నాయెదుటనిల్చి మాటలాడఁ గలఁడే. అట్టియనుమానము మీకు వలదు.

వసి:—(చిఱునవ్వుతో) రాజపుంగవా! మీనిశ్చయ మారయఁగోరి యంటినిగాక నా కనుమానమేమి?

దశ:—ఈవిషయము సామాన్యజను లెఱుఁగరు. భరతునితల్లియుం నపుడు వినియుండు నని నేనమ్మఁజాల.

వసి:—ఇతరు లెవరేని వినియుండి యామెకుఁ జెప్పిన?

దశ:—మహాత్మా! ఆవిషయమున నించుకయనుమానము నాకును గలదు. కావుననే త్వరలో ముహూర్తము సిద్ధముచేయుఁడని మనవిచేయుచున్నాఁడను. మఱియొక విషయమును జెప్పుమఱచితిని. వినుండు. కైకయింటఁ బెక్కుండ్రు పరిచారికలు గలరు. వారందఱు కేకయరా జొసఁగినవారలే. వారిలో నెవతుకకైన నీసంగతి తెలిసియుండెనా ఓక్కువచ్చును. కనుకనే గదా యనవరత మాయింటనున్నవారి నెల్ల నస్మానించుచుందును.

1 రోషసంభ్రమవచన మగుట నిది త్రోటకము.

వసి:—రాజేంద్రా! ఇన్ని చిక్కులలో మీమనస్సు తగిలియున్నదే. ఎట్లు కార్యము నిర్వహించి మాట నిల్పుకొనఁగలరు?

[1]దశ:—మునీంద్రా! అపుడు కేకయరాజుచే వంచింపఁబడితిని. ఇపుడు కైకచే వంచింపఁబడుదునేమో యనియే విచారించుచున్నాఁడ.

వసి:—ఇన్ని శంకలకవకాశ మిచ్చినచో మనస్సున స్థిరత్వమెట్లు పాదుకొనును?

దశ:—మహాత్మా! తమయాశీర్వచనప్రభావము నాదండనుండ నెన్ని చిక్కులు గల్గినను గార్యము కొనసాగుననియే నానమ్మకము. (అని యించుక మోమువంచి యుండును.)

వసి:—

చ. జనవర! యేమొకో మది వి♦చారము పూనినయట్టు లున్నవా
రనితరసాధ్యకృత్యముల ♦ నన్నివిధంబులఁ దీర్చుశక్తియుక్
జననమునుండియే కలిగెఁ ♦ జక్కఁగ నిప్పుడు చింతఁబూన నే
పనియును దీర్పఁగాదు కద ♦ పట్టినపట్టును మానుటొప్పునే. 12

దశ:—మునీంద్రా! మఱొకసంగతియు మనవిచేయవలయునని స్మృతిగల్గినది. కొలఁది రాత్రులనుండి యనేకభంగుల దుస్స్వప్నములగుచున్నవి. ఇట్లెన్నండును గల్గినది లేదు. ఆవిషయము మనోధైర్యమును వదలఁగొట్టుచున్నది.

వసి:—

చ. కలలు నిజంబులెట్లగును? ♦ గల్లలుగావె విచారమేల? యి
ష్టములఁ బరమాత్మఁ గొల్చుపనిఁ ♦ బూనిన మీకవి యేవిధంబునన్
ఫలము నొసంగఁ జాలు మదిఁ ♦ బాయనిచింతను బూనకింక ని
స్తులమగు సద్వ్రతంబునకుఁ ♦ దోడనె పూనుము నిండుఁగోరికల్. 13

భూపాలమౌళీ! ఏశంకాతంకములు మనస్సునం బాదుకొల్పక పరమేశ్వరు మనస్సుననిడి యీకార్యమునకుఁ బ్రయత్నింపుఁడు. తర్వాతిపని సర్వేశ్వరునిది. మనపని నెఱవేర్చుట మనపని.

దశ:—అట్లే యొనరింతును రామచంద్రుఁడు యువరాజు గావలెనని ప్రజ లువ్విళ్లూరుచున్నారు. మాయిష్టము నట్లేయున్నది. మంత్రులందఱును బ్రజాభిప్రాయము నెఱవేర్చుట యుక్తమనుచున్నారు. ఎప్పు డెప్పు డాయుత్సవముఁ గన్నులారఁ జూతునాయని నామనస్సు త్వరపడుచున్నది కాని యొకప్రక్కన సంశయములు నన్నాకులపెట్టుచున్నవి.

1 ఇష్టజనాతిసంధాన మగుట నిది యధిక్షేపము.

సి.——ఇంద ఱిట్లు కోరుచుండఁగా సర్వేశ్వరుఁడు కరుణానీరరాశి యగుట నికార్యంబును గొనసాగించునని నమ్మి ప్రయత్నింపుఁడు. "భవితవ్యం భవత్యేవ" యన్న మాట సత్యము గదా.

శ.——మునీంద్రా! [1] శ్రీరామచంద్రుని యభిప్రాయమును గనుఁగొనవలదా, ఇంకను గొంత కాల మేకష్టములంబొందక స్వేచ్ఛగా నుండవలయునని తాత్పర్యమా, లేక యువరాజు గావలయుననియిష్టమా,యని యడిగి తరువాతఁ బ్రయత్న మొనరింతము.

సి.——[2]ఇది సర్వోత్తమమగు కార్యము. చక్కని యాలోచనము చేసితిరి. తప్పక యిప్పుడే యి కార్యము చేయవలయును సకలజనసమ్మతుండగు రాముఁడు వచ్చి మీయానతి యువరాజపదము నొందుఁగాక.

శ.——సుమంత్రుని బిలిపింపుఁడు.

సి.——(దౌవారికునింబిలిచి) వేవేగ సుమంత్రుని దోడ్కొని రమ్ము.

దౌవా.——చిత్తము. (అని నిష్క్రమించును.)

(పిదప సుమంత్రుఁడు ప్రవేశించును.)

సుమం.——జయము జయము చక్రవర్తిగారికి.

శ.——సుమంత్రా! కూరుచుండుము.

(సుమంత్రుఁడు నిర్దిష్టాసనమునఁ గూరుచుండును)

వసి.——బుద్ధిమదగ్రగణ్యా! సత్వరముగా రామచంద్రుని రథారూఢునిగఁ జేసి తోడితెమ్ము. రాజాజ్ఞయని తెల్పుము.

సుమం.——మునీంద్రా! అట్లే యొనరింతును. (అని నిష్క్రమించును)

(తరువాత శ్రీరామచంద్రుఁడు సుమంత్రునితోఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు.)

రామ.——జనకా! తనయకుమారుఁడు రాముఁ డిదె నమస్కరించుచున్నాఁడు. మునివర్యా! ఇవె నమస్కారములు.

దశరథవసిష్ఠులు.——రామచంద్రా! వత్సా! చిరంజీవివై సకలరాజ్యరమాధురంధరుఁడవు గమ్ము.

వసి.——వత్సా! ఇందుఁ గూరుచుండుము.

---

1 ఇది ప్రాప్త్యాశ.

2 ఇది పతాక.

(రాముఁడు యథార్హపీఠమునఁ గూరుచుండును)

దశ.—నాయనా! నిన్నిటకుం బిలిపించుటకుం గలకారణములఁ జెప్పెద వినుము. ఇ
యట్టిట్టనక నాకోరికను దీర్పుము.

రాము.—తండ్రియాజ్ఞ శిరసావహించెద.

దశ.—

సీ. సకలవిప్రామరుల్ • సంతసంబంద న
ధ్వరములఁ జేసినవాఁడఁ బూని
దిగ్దంతివరసంత • తిని జేరి మహాత్త్రికా
దినిఖిలవస్తువుల్ • దెచ్చినాఁడ
భూపాలకులనెల్లఁ • బోరున నోడించి
దాసభూతులుఁగాఁగఁ • జేసినాఁడ
ధారణీచక్రైక • భారంబు లీలమై
నిల్పితి భుజముల • నిశ్చలముగ
తే. సకలసుఖములఁ బొందితి • శౌర్యమహిమ
దేవతలు మించువేడ్కను • తింప నింత
కాలమేలితి రాజ్యంబు • చాలునింక
ననుచుఁదోఁచెను నామది • కనుఁగుఁబుత్ర. 14

మఱియు,

చ. కరము పరాక్రమంబు వెలు • గన్ సురవైరులఁ దాఁకి సాయక
స్ఫురదురుశక్తిఁ గాంచి సుర • పూజ్యులు సంతసమంది యా బలీ
ధరణిపులందు నీతఁడె ని • తాంతమహోజ్జ్వలతేజుఁడంచు నం
బరమునునుండియే నుతులు • బాగుగఁ జేయఁ జెలంగినాఁడఁ జూ. 15

ఇంతియగాదు. దుర్వారగర్వంబున విఱ్ఱవీఁగు రాజలోకంబు నవార్యశౌర్యంబునం జెండి పాదాక్రాంతులం గావించితి. దిగ్విజయంబొనర్చు కుతూహలంబున నెన్నియోపర్యాయములు బయలువెడలి రణభేరికాధ్వనుల దిక్కులు నించితిం గాని యొక్కఁడైనను మార్కొని నిలుపఁ బ్రయత్నమునైనఁ జేయమింజేసి తిరిగి తిరిగి యయోధ్యంజేరితి. వర్ణాశ్రమధర్మంబుల నుంతయేనిఁ గొఱఁతపడకుండం గాచితి. రాజనీతినెఱింగి పూర్వాచారంబు తప్పకుండ నింతదనుకఁ బ్రవర్తించితి. సకలసుఖములనుభవించి సంతృప్తినొందియున్నవాఁడ. ఇఁక నీమహీభారంబు మోవఁబూననిమ్మన

స్సుతో నున్నవాఁడ. ఆఱువదివేలేండ్లు నిండినవి. నాలుగెక్కువయేగాని తక్కువ యుండవు. ఇంకెంతకాలము దుర్వారోర్వీభారంబు వహింతును? చిరకాలము తపస్సు లెన్నియో యొనరించి కులోద్ధారకుని, సుగుణగణమాన్యుని, పరాక్రమధన్యుని, ఆశ్రిత శరణ్యుని, నిన్ను జ్యేష్ఠపుత్త్రునిగాఁ బడసితిని. ఇంక నాకేవిషయములందును గొఱంత లేదు. సకలమనోరథములు నిన్నుఁగన్నప్పుడే నిండినవి ఇంక మీఁద నీవు.

ఉ. పూనుము రాజ్యభారమును•బొంకముగా సుజనుల్ నుతింప నెం
దేని యశస్సు డిందుపడ•కే చెలువారఁగ రాజ్యమేలుమీ
సూనులఁ గాంచి యన్వయము•శోభిలఁ జేయుము మమ్ము నెల్ల నిం
పూనఁగఁ జేయవయ్య సుగు•ణోత్తమ యో రఘువంశభూషణా. 16

ఇంకొక్కమాట వినుము.

చ. [1]ధరణిఁగలట్టి యెల్లరు ని•తాంతసుఖోన్నతిఁ జెందునట్లు కా
వరమున భూధవుల్ ప్రజల•బాధలు పొందఁగఁ జేయకుండ ను
ర్వర తననామ మర్థయుతి • భాసిలుచుండఁగ నొప్పురీతి నో
వరసుత ! యేలవయ్య గుణ•వర్యుఁ డితండనుఖ్యాతి నొందుచున్.

ఇది త్రికరణశుద్ధిగా నేఁజెప్పినమాట యనినమ్ముము.

ఇపుడు నీవు,

ఆ. కొంతకాలమిట్లు • కుదురుగా నుండెద
మీరు రాజ్యమేల • మిగులుసుఖము
లొందుచుండ ననుచు•నో పుత్ర పల్కకు
జనకునాజ్ఞ దాఁటఁ•జనదుగాన. 18

వత్సా! రామచంద్రా! ఎల్లుండియే పుష్యనక్షత్రము. నీకుఁ దారాబలముగల దని పెద్దలు వచించిరి. నాయాజ్ఞ నిసుమంతయుం దాఁటక ఇంతదనుకఁ బ్రవర్తించినట్లే ఇపుడు నీవిషయమున బదులుపల్కక యంగీకరింపుము. ఇంతత్వర యేల? బంధువ్రాతమంతయుఁ గూడునట్టులు వేఱొకముహూర్తము నిశ్చయింపరాదా యనకుము. వినుము,

ఉ. కాలము నాకు దుష్టమయి•కన్పడుచున్నది పెక్కుమాట లిం
కేల మదాజ్ఞఁ బూనుటయె•యుత్తమిఁ గృత్యము నీకు విఘ్నముల్

1 గర్భబీజసముచ్ఛేదమగు నాక్షేపము.

చాలఁగఁ గల్గు జాగునను♦జక్కఁగ నెంచియె పల్కినాఁడ నో
బాలక! యింక మాఱునుడి ♦ పల్కక నాపలు కాదరింపుమా. 19

నాముద్దులకుమారా! నిన్నుఁ గన్నప్పటినుండియు నేవిచారము లొందక యుం
న్నాను గాన నిత్తఱి నీమహోత్సవముం గన్నులంజూచు నదృష్టము నాకుం గల్పింపుము.
(అని కౌఁగిలించుకొనును.)

రాము.—తండ్రీ! తమయాజ్ఞ నతిక్రమించువాఁడఁ గానని యెఱింగియుఁ నింతదూర
మేల చెప్పవలయును. ఎట్టియిక్కట్టులు సంభవించునట్టిదైనను దమయానతి మీఱు
వాఁడను గాను. ఇఁక నిట్టిశుభకృత్యమున నేలయింకొకమాట పల్కుదును. తమ
కెద్దిహితమో నాకదియే పరమసమ్మతము. మీకేది యహితమో నాకదియే సర్వవిధ
ముల నసమ్మతము. మీపాదములయాన మీమాట నేనెప్పటికిని దాఁటి ప్రవర్తించు
వాఁడఁ గాను. విచారమిట్లు తమరు పూన నేల?

దశ.—ప్రియతనయా! రామచంద్రా! నీవే మెఱుఁగవు నాయనా, సకలవిధశ్రమముల
ననుభవించినవాఁడఁ గాన నేనింతత్వరపడుచున్నాఁడ. ఆవిషయముల నిపుడు నీకుం
దెలియపఱచుట యనవసరము. నిర్విచారమనస్కుఁడవుగా నీవుండుట నాయిష్టము.
ఈవిషయ మింకను వెల్లఁబుచ్చకు. రేపు నేనేయందఱకుఁ దెలియఁజేసెద. సమాహి
తాత్ముఁడవై కులదైవములం బ్రార్థింపుము. తల్లితోడను బత్నితోడను ముచ్చటించం
పుము. తల్లియాశిషములం బొందుము. ఇఁక నీవు వెళ్లవచ్చును. (అని కౌఁగిలించుకొని
యానందబాష్పముల విడుచును)

రాము.—తమయాజ్ఞ శిరసావహించెద (అని నిష్క్రమించును.)

దశ.—మునీంద్రా! ఇఁక మీరభిషేకమునకు వలయుసంభారముల సిద్ధము చేసికొనుఁడు.
నేనును తత్ప్రయత్నమున నుండెదను. సుమంత్రా! పురము సకలవిధశృంగారములతో
నలంకరింపుఁడని పౌరులకుఁ దెలియునట్లు చాటంబంపుము. మంత్రులు మొదలగు
వారు తమతమకృత్యములయందే శ్రద్ధపూని యుండవలయు. ఎల్లుండియే శుభ
ముహూర్తమని మునీంద్రులు వచించిరి. ఇఁక నాలస్యము చేయరాదు. సర్వజనసమ్మ
తమగు కార్యమున నేల జాగు సేయవలయుం?

(తెరలో)

సీ. మదదంతిదంతయు♦గ్మములందుఁ గ్రీడించి
శారదాదేవితో♦సరసమాడి
మల్లికాసత్సుమ♦మంజులతకునవ్వి
శరదబ్జబింబంబుఁ♦జప్పరించి,

దిక్కామినీమణీ • దివ్యాంగచందన
పంకంబు పైఁదమిఁ • బాదమూని
పంకజలతికను • బలుమాఱులు హసించి
యంచలపిండును • ద్యమముమాన్పి
తే. యెందుఁదన కుద్దినేనని • యొసఁగుచున్న
వస్తువునుగాన కోభూప • వరకిరీట
రత్ననీరాజనాంచిత • రమ్యపాద
భవ్య తావకసత్కీర్తి • పరిఢవిల్లు

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

[1](గర్భసంధి)

ఇది తృతీయాంకము.

---

1 గర్భసంధి యిందుఁ బతాకాప్రాప్త్యాశానురూపముగఁ జెప్పఁబడియెను.

శ్రీరస్తు

విచిత్ర పాదుకాపట్టాభిషేకము

చతుర్థాంకము.

(విలాసినియను నొకచేటి ప్రవేశించుచున్నది.)

విలా.—(ఆత్మగతము) దివాణములలోఁ బనిచేసిపనిచేసి విసుగెత్తినది. ఎన్నాళ్లుపని చేసినను బహుమతి దొరకుటలేదు. ఏపల్లెనుండియో వచ్చి యీయయోధ్యలోఁ గాపురమున్నదాన. ముసలిదాననగుచున్నాను. ఇన్నాళ్లకుగా ఇపుడేమో గొప్ప తిరునాళ్లవంటి సంబరము జరుగునంట. నాకును బహుమతి దొరకవచ్చును. రాణుల నందఱి నాశ్రయించి నాదేహము ధారపోసి కొలువుచేసితిని. ఆపని యీపని యనక యన్నిపనులు చేసితిని. చేతులు కాయలు కాచినవి. నేఁటికేమో సంబరము జరుగుననుకొనుచున్నారు. ఇన్నాళ్లుపడిన శ్రమమునకుఫలము నాకుఁ గలుగవచ్చును. (దూరమునకుఁ జూడ్కి నిగుడించి) ఎవరో అంతఃపురమునుండి వచ్చుచున్నట్లున్నది. (చక్కఁగాఁ జూచి కొంచెముముందు నడచి) ఆహా! నాసావాసగత్తె పద్మావతి వచ్చుచున్నది. (అని ముందునకు నడచును.)

పద్మా.—(ప్రవేశించి) అక్కయ్యా! విలాసినీ! చూచినావా ఊరిశృంగారము. రెండుకన్నులు చాలలేదే.

విలా.—నిజమే, ఏకాలమున నిట్టియలంకారము చూడలేదు. నేఁడేమో అకస్మాత్తుగా అలంకరించుచున్నారు. ఏయింటను బండిళ్లే, తోరణాలే, ముగ్గులే, అబ్బా! నాలుగుకన్నులున్న బాగుండునేమో చూడడానికి.

పద్మా.—అక్కయ్యా! యీయలంకారమెందుకో నీకుఁ దెలిసినదా.

విలా.—బాగా తెలియదు గాని యేదో రాజుగారు తిరునాళ్ల చేయింతురని విన్నాను.

పద్మా.—ఓసి వెఱ్ఱిదానా! తిరునాళ్లయేమిటి? పల్లెటూరి మోటుతనమింకను నీకుఁ బోలేదే.

విలా.—వెఱ్ఱిదాననే అక్కా! అదేమిటో నాకుఁ జెప్పుము.

పద్మా.—శ్రీరామునకుఁ బట్టాభిషేకమట. (అనిచెవిలో) ఈసంగతియెవరితోను జెప్పకు. మళ్లా తెలుస్తుందిలే.

విలా.—(రహస్యముగా) రామునకా తిరుణాళ్లు.

పద్మా.—ఓసిచెవిటిదానా! తిరుణాళ్లు గాదు పట్టాభిషేకము.

విలా.—ఆమాటరాక తిరుణాళ్లంటిని. రామునకేనా. అబ్బా! ఇఁక చీరలు రవికెలు గాజులు అన్ని మనకు దొరకును. తిన్నంత తిండి.

పద్మా.—అక్కా! నాపై దయయుంచవూ.

విలా.—నాదేమున్నదక్కా.

పద్మా.—నీవు కౌసల్యాదేవియింట నున్న దానవుకదా?

విలా.—నీవును సుమిత్రాదేవియింటనుండలేదా.

పద్మా.—ఉన్నానుగాని మీ యమ్మగారియింటగదా వేడుక లెక్కువ ఆసందడిలో నన్ను మఱచిపోవవు గదా!

విలా.—ఏమిటో యీ వేళాకోళాలు నాకుఁ దెలియవు.

పద్మా.—హాస్యాలుకావక్కా! నిజముగా ఈయుత్సవమంతా మీదే. మీయమ్మగారితోఁ జెప్పి నాకు బహుమతి యిప్పించవలయును.

విలా.—మారామునకు రాజ్యముదొరికితే మీలక్ష్మణునకు దొరకదుగా.

పద్మా.—అక్కయ్యా! అట్లుగాదు. నామాటను జక్కఁగా జ్ఞాపకముంచుకొనుమా.

విలా.—ఆమాటలుండనీ! ఎపుడు మారాముఁడు రాజగును?

పద్మా.—పెద్దరాజుగారు సంగతి తీర్మానించుచున్నారఁట.

విలా.—భరతుఁ డూరలేఁడుకాదా.

పద్మా.—భరతుఁడువచ్చువఱకు నిలుపుదురో లేక జరపుదురో ?

విలా.—దశరథరాజు భరతుఁడు రాకున్న నింతయుత్సవము చేయునంత మొనగాఁడా ?

పద్మా.—కాకేమి ?

విలా.—కైకయింటికింబోయి యీమాటచెప్పిన నామె తనకొడుకులేనిదే యీమాట యొప్పుకొనునా.

పద్మా.—[1](ఏమో ఆలోచించి) ఆఁ, జ్ఞాపకమువచ్చినది త్వరలో రాజు రామునకుఁ

---

1 స్నేహావశముచేత నియతాప్తిప్రదర్శనమూలముగా బీజము నిందుఁ గూడ విమర్శించుటంబట్టి విమర్శసంధి యారంభింపఁబడియె. దోషముల వెల్లడిచేయుటచే నిది యుపవాదము.

బట్టము కట్టవలయునని నిశ్చయించినాఁడఁట. కైకమాటలకు లోఁబడెఁడఁట. భరతుఁడూరనున్నను లేకున్నను ఈకార్యము అతివేగముగా జరగునఁట. కౌసల్య యిష్టమే నెఱవేఱునఁట. రాత్రి యీమాటలెవరో యనుకొనుచుండఁగా విన్నాను. ఆలస్యములేక రామమూర్తి రాజయి సింహాసనమెక్కుటను నీవు చూడఁగలవు. అంతఃపురము నలంకరించుచుండఁగాఁ గన్నులపండువుగాఁ జూడక వచ్చినావేమి?

విలా.—అంతఃపురములో కొందఱిప్పుడే జరగదని కొందఱు జరగునని యెవరికిఁ దోచినట్లు వారనుకొనుచుండఁగా విన్నాను. కొంతసేపక్కడనే నిలువఁబడియుంటిని. త్వరపడువారెవ్వరు నాకుఁ గానరాలేదు. కాఁబట్టి యెపుడో తెలియకవచ్చితిని.

పద్మా—ఓసివెఱ్ఱిదానా! నీకుఁ దెలియలేదేమో కాని సకలవిధశృంగారములతో నంతఃపురమును ముచ్చటగా నలంకరించుచున్నారు.

విలా.—ఏమేమో పనులుచేయుచుండిరి. ఆ మొఱ్ఱ యేమిటో నాకుఁ దెలియలేదు. అయితే కైక యిందులకు సరేయన్నతర్వాతఁ గదా యుత్సవము.

పద్మా.—(ఆలకించి) అక్కా! రేపే ఆయుత్సవమఁట. అదిగో అందఱనుకొనుచున్నారు. మనము కన్నులారఁ జూడవచ్చును. అయినను వారియొద్దకుంబోయి యడుగుదమఁరా.

(అని యిద్దఱు నిష్క్రమింతురు)

(ఇది ప్రవేశకము)

(తరువాత మంథర ప్రవేశించుచున్నది)

మంథర—ఏమబ్బా! అయోధ్య క్రొత్తగా నున్నట్లున్నది? ఎన్నఁడులేనివేడుకలు నేఁడు కనఁబడుచున్నవి. కారణమేమో తెలియరాలేదు. ఇంకఁ గొంతసేపటికైనను నాకుఁదెలియదా. అప్పటికిని దెలియకున్న మాయమ్మగారి నడిగెద. ఆమెగారికిఁ దెలియక చీమచిటుక్కుమనికూడ ననదుకదా. దేవతోత్సవమా? ప్రతియింటిముందఱను రంభాస్తంభములు కట్టుచున్నారే. పూలతోరణములు వ్రేలాడుచున్నవే. ఏమబ్బా! యీశృంగారము. (చూచి నిగుడించి) వారో మాయింటికిఁ బ్రతిదినమువచ్చు బ్రహ్మయశాస్త్రులుగారు వచ్చుచున్నారు. అడిగి కనుఁగొనియెద.

బ్రహ్మ—(ప్రవేశించి) ఇదిగో మంథరగా నున్నట్లున్నది? అమ్మగారింట నేమిచేయుచున్నారు?

మంథ—(ఆతురతతో) ఆమాటచెప్పెదనుగాని యేమండీ యీపట్టణమంతయుఁ గ్రొత్తగానున్నట్లున్నది? ఏమేమో చేయుచున్నారే. ఏమి యీపనులు చేయుట్లకుం గారణము?

బ్రహ్మ.—
సీ. అరఁటికంబంబుల♦నందంబుగాఁ గట్టు
    చున్నారు ముంగిళ్ల♦నొక్క మొగిని
బూలతోరణములఁ♦బొలుపొందఁ బందిరు
    లకుఁ గట్టుచున్నారు♦లలితరీతి
మంచిమామిడిచెట్ల♦మండల నందందు
    వేయుచునున్నారు♦వ్రేలునట్లు
పండ్లగుత్తుల నొక్క♦భంగిఁ గైసేయుచు
    నున్నారు ముందఱ♦సన్నుతముగ
తే. ముత్తియమ్ములతో నేల♦ముగ్గులిడుచుఁ
గుంకుమము చల్లుచున్నారు♦కొమరుమిగుల
నేమి చెప్పుదు మంథరా♦యీపురంబు
కాపురంబయ్యె లక్ష్మి క♦క్కజముగాఁగ. 1

మంథ.—ఈసుద్దులు నాకెందుకయ్యా! ఇట్లు శృంగారించుటకుం గారణమేమి?
బ్రహ్మ.—మంథరా! నిజముగా నీకుఁ దెలియకయే యడుగుచున్నావా?
మంథ.—మఱి యేమనుకొన్నారు?
బ్రహ్మ.—అలాగా! చెప్పెద వినుము.

చ. తనసుతులందు జ్యేష్ఠుఁడయి♦ధర్మవిదుండయి సద్గుణాఢ్యుఁడై
జనహితవర్తనుండయి వి♦శాలయశంబున మించి శక్యమే
ధను విడి వంపనన్న రజ♦తక్షితిభృద్వరగేహచాపముం
గొని యవలీల వంచి ధరఁ♦గోవిదవర్యుఁ డనం బ్రసిద్ధుఁ డై. 2

సీ. పెద్దలఁ బొడఁగన్న♦బ్రియములే పల్కుచు
    వారియాశిషముల♦వరుసఁ గొనుచుఁ
బరదారలను గన్న♦భక్తిచే జనయిత్రిఁ
    గన్నట్టిచూడ్కిచేఁ♦గనుఁగొనుచును
బీదలఁ గన్నచో♦సాదరోక్తులు పల్కి
    వారికాంక్షలఁ దీర్చు♦భంగిఁ గనుచు
సేవకతతిఁ గన్నఁ♦జిత్తంబునం బట్టి
    యట్లు భావించి యి♦ష్టార్థ మిడుచుఁ

తే. దాపములఁ బాపు చంద్రవిధముననెల్ల
వారిఁ గృపఁ గాంచుచుఁ భూమిఁబరిఢవిల్లు
రామచంద్రుని వీరమూర్ధన్యు నిపుడు
చేయుచున్నాఁడు యువరాజుఁతోతిప్పుఁ డతివ. 2

మంధ.—ఏమీ! రాముఁడు యువరాజగునా? ఎప్పుడు?

బ్రహ్మ.—రేపుమాపు.

మంధ.—(సాసూయ) వింతలోని వింతగనున్నది? ఎవ్వరికిని దెలియనిదే యింతపనియా.

బ్రహ్మ.—మంథరా! పౌరులతో నాలోచించియే యికార్యమునకుం బూనెను.

మంథ.—రేపు జరగుననునమ్మకము మీకున్నదా?

బ్రహ్మ.—సంశయమేమి?

మంథ.—మంచిది కన్నులారఁ జూచెదనుగాక. మీరు రేపు మాదేవిగారి దర్శనమునకు వత్తురుగదా. వృత్తాంతములన్నియుం విశదములగు.

బ్రహ్మ.—రేపువచ్చి దేవేరిని దర్శించెద. మహోత్సవసమయము కనిపెట్టియున్నవాఁడ. సమయముదొరకిన నొకమాట అమ్మగారితోఁ జెప్పుము. నీమాటయే చెల్లునుగదా!

మంధ.—నామాటలు చెల్లుకాలమా యిది? చూచెదను. వేళయైనది. కైకేయి నాకొఱకు వేచియుండును.

(అనియిరువురు నిష్క్రమింతురు.)

(ఏకాంతమునఁ గైక ప్రవేశించును.)

కైక.—(తనలో) భరతుఁడు మేనమామయింటికింబోయి చాలదినములాయె. కుశల వార్తయుఁ బంపలేదు. హాయిగా కూరుచున్నాఁడేకాని తల్లిచిత్త మెంత యుత్తల పాటొందునోయని యెంచి తాను రాఁగూడదా. కుశలవార్తనైనఁ బంపఁగూడదా. పెక్కుసారు లిట్టియుత్తలపాటు నాకే కలుగుచున్నది. కౌసల్య కిట్టి యుత్తలపాటు కలుగదు. రామచంద్రుఁ డెపుడును జెంతనేయుండు. కోడలు సేవింప నిండు వేడుక నున్నది.

(చిడిముడిపాటుతో మంథర ప్రవేశించును.)

కై.—(మంథరను జూచి) మంథరా! ఏమి పరుగునవచ్చుచున్నావు? గూనిదానవైనను జరాభారబాధితురాలవైననుఁ జిన్నదానవనిపించుకొంద మనియా యీవేగిరపాటు? సెబాసు! చిన్నదానవనియే తలంచెద. అందఱితోఁ జెప్పెదనులే. (మొగము

వైపుచూచి) ఏల నీమోము క్రోధఘూర్ణితమైయున్నది ? ఎవరివలన నీకిట్టి యాగ్రహము కల్గినది ? నీవిట్లుండుట నేనెన్నఁడును జూచి యెఱుంగనుజుమీ, నేఁడిది క్రొత్తవికారమా, గూనికిఁదోడు నీమోము కూడ నిట్లు వికారముగనున్నచోఁ జెప్ప వలసినదేమి? కవీశ్వరులు వర్ణింపఁజాలరు గాఁబోలు!

మంథ—[1](బిగ్గఱగా) ఇంకను నాతో సరసములాడెదవా. కొంప మునుఁగుచున్నది. ఏమీ తెలియనిదానవు.

కైక—(ఉలికిపడి) మంథరా! ఏమి? ఏమి? ఏమి? ఎన్నఁడు గాని యప్రియ వార్తను జెప్పనిదానవు. ఏమిట్లుచెప్పుచున్నావు. త్వరగా నంతయుం వివరింపుము.

మంథ—ఇంకను నీకుఁ దెలియలేదా. నీసుఖములు క్షీణిపాలైనవి. నీసంపదయేటి పాలైనది. నీసంతోష మరణ్యముల పాలైనది.

కైక—(తోఁచక యూరకుండును.)

మంథ—పురుషుల నమ్మరాదని నెత్తినోరు పెట్టుకొని యెన్నిపర్యాయములు వాపోయినను వినకపోతివి.

కైక—చెలీ! త్వరగా వార్తను జెప్పుమా. నామనస్సు కొట్టుకొనుచున్నది. దిక్కులు తెలియరాకున్నవి. ఎదుటనున్న నీవుకూడఁ జక్కఁగాఁ గనుఁగొనరాకున్నావు.

మంథ—నేఁడుగా దిట్టులగుట రేపు.

కైక—నాకర్థము కాలేదు. మంథరా. చెప్పవే. నన్నేల కష్టపెట్టెదవు?

మంథ—కష్టపెట్టుదానను నేనా ముందున్నది ముసళ్లపండుగు. చక్కఁగ శృంగారించుకొని కూరుచుండుము. త్వరగాఁ జీపురుకట్ట చేతికివచ్చును.

కైక—మంథరా! నీమాటలు నాకర్థముకాలేదు. త్వరగాఁ జెప్పెదవా లేదా? ఇఁకఁ దడవు నేసిన నేమిచేసెదనో చూడు.

మంథ—కైకా! ఇఁక నేమిచేసెదవు! నాయంతదాన వగుదువు.

కైక—ఇఁక నిముసమైన సైరింపఁజాల. చెప్పకున్న బ్రదుకనుజుమీ?

మంథ—ఏమనిచెప్పుదును? నోరాడకున్నది.

కైక—దైవమా. ఏమిమాట వినునట్లుచేసెదవో! మంథరా త్వరగాఁ జెప్పెదవా? ఇంకను దడవుచేసి నాప్రాణములు పోవునట్లుచేసి యాపుణ్యము కట్టుకొందువా?

మంథ—అట్టిపనికి నేఁబూనుకొందునా పుణ్యాత్ములు వేఱుగానున్నారు.

కైక—నాప్రాణనాథునకుం గుశలమే కదా? భరతుఁడు కుశలియేనా?

మంథ—నాప్రాణఘాతుకునకుం గుశలమా యనియడుగుము.

---

1 క్రోధసంభాషణమగుట సంకేతము

కైక—మంథరా! నీవేమడిగిన నిచ్చెద. రాజ్యములోఁ గొంతభాగమైన నిప్పించెద. నన్నేల యేడిపించెదవు? వార్తను జెప్పుమా.

మంథ—ఏమివార్తను జెప్పుమనియెదవు? నోరాడకున్నది.

కైక—(కన్నీరు విడుచుచు) మంథరా! ఏమి యిట్లనుచున్నావు. ఉరిపోసికొని చత్తునా? నాకేమియుఁ దోఁచకున్నది. ఇఁక నాలస్యముచేసిన నన్నుఁజంపు కొన్నట్లే.

మంథ—రేపు కౌసల్యకొడుకు రామునకుఁ బట్టాభిషేకమఁట. ఇఁక నీవు రేపు మధ్యాహ్నమునుండి కౌసల్యకు దాసివికావలయుం. నాగతి యధోగతియే.

కైక—(సంతోషముతో నవ్వుచుఁ దనలో) నామేలుకోఁనదిది. కాఁబట్టియే శ్రీరాముసిపట్టాభిషేక మనుమాట నోర్వఁజాలక యిట్లనుచున్నది. ఈబుద్ధి మాన్పెద. (ప్రకాశము) ఇదిగో మంథరా! మౌక్తికహారము. (అనిమెడలోని హారమును దీసి మంథరమెడలో వేయును.)

మంథ—[1](క్రోధముతో నెగిరిపడి హారమువలంబాఱవైచి) కైకా! త్వరలో నీకుఁ గారాగృహప్రాప్తియో, లేక బలవన్మరణమో సిద్ధముగనున్నది. ఎఱుఁగక సంతోషపడుచున్నావు. (అని కన్నీరునించును.)

కైక—(చిఱునవ్వుతో) మంథరా! నీవు కేవలము వెఱ్ఱిదానవు. లోకజ్ఞానము నీకు శూన్యము. నీవుచెప్పినది కేవలము శుభవార్త కాఁబట్టి యీహారమున నిన్నలంకరించితి. తెలియక నాకేమో హానిసంభవింపఁబోవునని భ్రమించి పాఱవైచితివి. (అని మరల హారమును మెడలో వేయును)

మంథ—(హారమును దూరముగా విసరివైచి) కైకా! నీకేమియుఁ దెలియలేదే. నీగతి ముం దేమియౌనని యేడ్చునన్ను మఱింతగా నేడ్పించెదవు.

కైక—మంథరా! త్వరపడకుము. చక్కఁగా విచారించియే మాటచెప్పవలయుం. అంత చింత నీకేల?

మంథ—నావిచారమా. ఇంతకాలము నీపంచనున్నందులకు?

కైక—ఇపుడేమివచ్చినది?

మంథ—(బిగ్గఱగా) ఇంకను దెలియకయున్నావే. నీసవతియొద్ద నీచపుఁబనులు చేయునపుడు నన్ననుకొందువులే.

కైక—సంబంధములేని మాట లేలపల్కెదవు? రామచంద్రునకుఁ బట్టాభిషేకమనికదా చెప్పితివి?

---

1 బంధనము చెప్పుటచే నిది విద్రవము.

మంథ—ఆపట్టాభిషేకమే నీ కెన్నియో కష్టములు తేనున్నది.

కైక—ముత్యాలహారమును ముందు ధరించి మరల మాట్లాడుము.

మంథ—(తిరస్కారముతో) అయ్యో ! ఎంతవెఱ్ఱిదానవమ్మా ! రానున్నకష్టములను దెలిసికొనఁజాలకున్నావే. అదృష్టహీనురాలవు.

కైక—మంథరా ? మొన్ననేగదా వసిష్ఠమహామునిచంద్రులు దయచేసి సకలసౌభాగ్యములుగలుగున ట్లాశీర్వదించిరి. నీవెఱుఁగవా.

మంథ—[1](సాసూయ) వసిష్ఠునిమాటలు సీళ్లమూటలు. ఎవరిదగ్గఱ వారిమాటలు.

కైక—[2]పెద్దల నట్లనరాదు. వారితో విరోధించుట మేలుగాదు.

మంథ—[3]నాయెడలు నీమాటలచే మండుచున్నది. నాకధికారమిచ్చిన నదిగో యీ కరవాలముచేఁ జేయఁదగిన కార్యమొనర్తును.

కైక—ఓసీ ! జేలా! అట్లనుచున్నావేమి ?

మంథ—నాదుఃఖము నీకేమియుఁ దెలియలేదు.

కైక—ఆమాట లటుండనీ. ఒక్కమాట వినుము. మనరామచంద్రుఁడు ప్రభువైన భరతుఁడు రాజయినట్టే. కౌసల్యకన్న నన్నెక్కువగాఁ బూజించుచుండును.

తే. చెలియ! యిక్ష్వాకువాదిగాఁ జితిపు లెల్ల
[4]నీధరారమఁ బూని రంహీనతేజ
మలర నీనాఁటి కట్టి రాజ్యరమఁ బూను
రామచంద్రుండు సద్గుణరాజితుండు. 4

నాముద్దులపట్టియగు రామచంద్రుఁడు రాజ్యమూనియుండ నిఁకనాకేమి కొఱఁత? ఇప్పటికి వేయిమడుంగులు నాకధికారము మించునని నమ్ముము.

మంథ—[5](చేతులుపిసికికొనుచు) అయ్యో నాతల్లీ ! ఇట్టిదుర్బుద్ధి నీకేలపుట్టెనో? దైవమునకే యెఱుక. పిడుగు మీఁదఁ బడనుండఁగా మేఘమును నుతించినట్లున్నదే. ఇఁక నేమందును ? నేనూరకుందమన్నను నానోరూరకుండనీయదు. (అని తర్జని నాడించుచు) ఇంకనైన నీప్రసంగముచాలించి నామాటలనాలకింపవమ్మా. ఏల కష్టముల పాలయ్యెదవు.

---

1 గురుతిరస్కారరూపమగు ద్రవము.
2 విరోధశమనమగుట నిది శక్తి.
3 తర్జనోద్వేజనములు చెప్పఁబడుటచే నిది ద్యుతి.
4 గురుకీర్తనముచేయుటచే నిది ప్రసంగము.
5 అవమానరూపమగుట చలనము.

కైక—[1](తనలో) ఇది యోర్వఁజాలక యేమో ప్రేలుచున్నది. గట్టిగా కసరి మాన్పఁ జూచెదఁ గాక. (ప్రకాశము) ఏమి మంథరా! దేహము తెలియక మాటలాడుచున్నావు. నాశక్తి నెఱుఁగవా? నీయిష్టమువచ్చినట్లు ప్రేలుచున్నావు. రాముని నింకొక్కమాఱు దూషింపుము? ఏమిచేసెదనో చూడు.

మంథ—కైకా! ఇఁక నీకడనుండనోప. నీయన్నము తిన్నందుల కింతమాత్రము చెప్పవలసివచ్చెను. నే నెందేని బోయి యేగుంటలోనో యేనదిలోనో పడిపోయెద. ఇఁక రానున్నకష్టములఁ జూడఁజాల. దూరముననున్నను వినలేను.

కైక—(ఆత్మగతము) ఇది వాస్తవముగా నాయందుగల ప్రీతిచేతనే యిట్లుపల్కుచున్నది. ఇఁకఁ దూలనాడరాదు. దానిభావ మేమో కనుఁగొనియెద. (ప్రకాశము) మంథరా! ఎందులకే యింతటియులికిపాటు. క్రోధముడిగి చక్కఁగాఁ జెప్పుము. ఆలకించెదను.

మంథ—రాముఁడు రాజయినఁ గౌసల్య పట్టపుదేవియై యీవఱకున్న గర్వమునకుఁ దోడుగా మఱికొంతగర్వ మెక్కించుకొని రాజునకుఁ బ్రీతిపాత్రమైన నిన్నుఁ బెట్టరానిబాధలఁ బెట్టించును. ఆమెకెల్లరును లోఁబడుదురు. నీవు పిలిచినను బలుకువా రరుదు. వృద్ధరాజున కీయధికారములుండవు. సుమిత్రయుఁ గౌసల్యనే యనుసరించుచున్నదియేకాన నామెకుఁ గూడ నధికారము గల్గియుండు. ఇంతకాలము పట్టపుదేవికంటె నెక్కువయధికారము గలిగిననీవే యిపు డేయధికారము లేక పరిచారికవలె నుందువు. (అని కన్నీరు విడుచుచు నిలువంబడును.)

కైక—(తనలో) ఈమంథర చెప్పుమాటలు కేవల మసత్యములు కావు. త్రోసివేయఁదగినవియుఁ గావు. నాకేమియుఁ దోఁచకున్నది. వినియుఁ వినకయుండ రాదు. చక్కఁగాఁ బరీక్షింపవలసినవిషయములే యివి. (ప్రకాశము) మంథరా! కొంచె మాలోచించుచున్నాను. నీమాటలు వ్యర్థములనరాదని తోఁచుచున్నది. త్వరపెట్టకుము. క్షణకాల మింకను మనస్సులో నాలోచించెద.

(ద్వారపాలకుఁడు ప్రవేశించును.)

ద్వార—జయము జయము తల్లిగారికి.

మంథ—ఏమివార్తలు.

ద్వార—యుధాజిత్తురాజుగారిదూత పత్రికతో ద్వారమునఁ గాచియున్నాఁడు.

కైక—(ఆతురతతో) మంథరా! త్వరగా వాని నిటకుం బంపుమని చెప్పుము.

మంథ—త్వరగా నాతని నిటకుం బంపుము. ద్వారమున జాగ్రత్తతో నుండుము.

ద్వార—చిత్తము.

---

1 స్వశక్తిప్రశంసనముచే నిది వ్యవసాయము.

(ద్వారపాలకుఁడు నిష్క్రమించును.)

{ దేవేంద్రప్రేరితుఁడగు సునాభుఁడనుగంధర్వుఁడు మనుష్యరూపమునఁ బత్త్రికతోఁ బ్రవేశించును }

దూత—(ప్రవేశించి) జయము జయము మహారాణిగారికి.

కైక—పురమున నందఱకుం గుశలమా? భరతుఁడు తమ్మునితోఁ గుశలియై యున్నాఁడా?

దూత—అందఱకుం గుశలమే. ఈపత్త్రికం దిలకింపుఁడు. (అనియందిచ్చుచు) రాచకార్యములున్నవి. నన్ను వేగముగ రమ్మని యాజ్ఞయైనది. సెలవీవలయును.

కైక—(పత్త్రికయందుఁగొని కుశల మనునక్షరములను గాంచి) మంచిది. వెళ్లవచ్చు.

దూత—చిత్తము.

(అని నిష్క్రమించును)

కైక—(పత్త్రికను విప్పి యిట్లు చదువుకొనును)

"నిత్యసౌభాగ్యవంతురాలగు మాతోఁబుట్టువునకు, సోదరుఁడు యుధాజిత్తు కుశలప్రశ్నముచేసి, వ్రాయు విషయములు. ఆకస్మికముగా శ్రీరామునకుఁ బట్టాభిషేకము జరుపఁబడుననియు నందులకుఁ బ్రయత్నములు జరుగుచున్నవనియు, నతిశీఘ్రముగాఁ జేయనిశ్చయించిరనియు నేఁడొకవార్త వినవచ్చుటచే నాకు విచారము గలిగి యది పెచ్చుపెరుగుచున్నది. నాకుఁ దెలుపకయే బావగా రిట్టిప్రయత్నము చేయుట యాశ్చర్యముగా నున్నది. భరతుఁ డటలేఁడుగదా. ప్రకృత మాకార్యము నిలిపిన నేనువచ్చి మాటలాడెదను. చెప్పవలసినవిషయము లనేకము లున్నవి. ఇంతకన్న నిపు డెక్కువ వ్రాయ వీలులేదు. చక్కఁగా నాలోచింపుము.

ఇట్లు సోదరుఁడు, యుధాజిత్తు."

కైక—(పత్త్రికను దాఁచి తనలో) ఏమిది! ఇట్లు వ్రాయుటకుం గలకారణ మేమి? నాకే పట్టాభిషేకవార్త తెలియలేదే, నాసోదరున కెట్లు తెలిసినది చాలకాలము నుండి ప్రయత్నములు చేయుచున్నట్లు పొడకట్టుచున్నది. నాకేల ప్రాణేశ్వరుఁడు తెలుపలేదు? ఇదియంతయుఁ గౌసల్యపన్నిన కుట్ర కాఁబోలును. నేనేమైన విఘ్నము చేయుదునని యామె కనుమానము కలిగినదికాఁబోలు. ఇదంతయుఁ జూడ నందఱొక్కటియయి యున్నట్లు తోఁచుచున్నది. ఎన్నఁడే నొకయపకారము రామునకుం జేసియుంటినా, నోట నొక్కమాటయైనను రామునకహితముగఁ బల్కియుంటినా. ఏయుద్దేశ్యముతో నందఱు నన్నిట్లు వేఱుచేసిరి? ఆహా! మంథరనేమో. యంటిని. నాయందెంతప్రేమగలది. కానీ! ఇదిపల్కుమాటలు విని కర్తవ్య మాలోచించెద. (ప్రకాశము) మంథరా! ఇఁక నీ వేమన్నియెదవు?

మంథ—ఇఁక నేనేమందును దల్లీ! నీగతి ముం దేమియగునో యని యూహించుచున్నాను. వేఱొక యూహనాకులేదు. భరతుఁడింతకాలము మర్యాదగాఁ బెంపఁబడియె. ఇఁకముందు దాసీపుత్త్రుఁ డని యందఱును బిలువఁ జింతనొందుచుండుఁ గద. ఇన్నిటికి నీశాంతమే కారణము. ఇంతకన్న నేనేమందును?

కైక—(నిట్టూర్పులువిడిచి)మంథరా! అంతటికాలము వచ్చునా?

మంథ—వచ్చునా? వచ్చికూర్చున్నది.

కైక—(కోపారుణిత నేత్రయై) నేను కౌసల్యయింట దాసినై యుండవలయునా? నాపుత్త్రుఁడు దాసీపుత్త్రుఁడనంబడునా? ఔరా కాలము! అట్టికాలముగూడ వచ్చునేమో!

మంథ—తల్లీ! ఏకపటమెఱుఁగని మీకిట్టి పాట్లు తెచ్చిపెట్ట సిద్ధముగా నున్నారు. ప్రాణేశ్వరుఁడు నాపై ననురాగము కలవాఁడని విఱ్ఱవీఁగుచుంటివి. తెలిసినదా యిఁపుడాయనప్రేమ మెట్టిదో. ఇఁకనైనఁ ద్వరపడిన మేలు.

కైక—మంథరా! మంథరా! నేనిపు డేమిచేయవలయునో తెలుపుమా. పెక్కుమాటలేల;

మంథ—పట్టాభిషేక మారామునకుఁ గాకుండఁ జేయవలయు.

కైక—అదెట్లు సాధ్యమగును? ఇంతమోసము జేసి ప్రయత్నముచేసినవారు నామాటల నాలకింతురా?

మంథ—నాచెప్పినచొప్పునఁ బ్రవర్తింతునని వాగ్దానముచేసినఁ జక్కనియుపాయము చెప్పెదను.

కైక—దానితో నాకష్టములు తొలఁగునా? కుమారుఁడు దాసీపుత్త్రుఁడు గాకుండునా మంథరా?

మంథ—అదియొకగొప్పయా? కౌసల్య నీకు దాసియగును. భరతుఁడు రాజగును. నీవే రాజమాతవగుదువు.

కైక—అట్లయిన నీమాటజవదాఁట నని భరతునిపైనొట్టుపెట్టి శపథము చేయుచున్నాను.

మంథ—జననీ! నామాటలఁ జక్కఁగా నాలకింపుము. పూర్వము శంబరాసురునితో దేవతలకు జరిగినయుద్ధమందు దశరథమహారాజు దేవతలు ప్రార్థింప యుద్ధమునకు సిద్ధపడియె. అత్తఱి నీవు క్రొత్తగాఁ గాపురమునకు వచ్చియున్నదానవగుట భర్తను విడిచియుండనొల్లక నేనును వత్తునంటివి. నీప్రాణేశ్వరుఁడును నీయందున్న తమి పెల్లిదంబున నొంటిగాఁ బోవఁజాలక నీరాక కంగీకరించెను. నీవును శరవిద్యాపాటవంబు గలదానవుగాన కేళికిం బ్రీతియు శౌర్యంబును గలుగఁ బలుకుచుం

బోయితివి. దారుణసంగరంబున నీప్రాణేశ్వరునకు నపాయంబు ప్రాప్తింప నీసామర్థ్యవిశేషంబున దానిందొలఁగించుటయేగాక శత్రువులఁ జెంతఁజేరనీక పాఱఁ దోలితివి. అంత మూర్ఛనుండి విముక్తుఁడయి రాజు నీచేసిన మహాకార్యమున కచ్చెరువంది నీప్రతాపంబునకు మెచ్చి యీరెండుకార్యములకుగా రెండువరము లిచ్చెను. ఆసమయమున నీకుఁగావలసినది ప్రాణేశ్వరుసంరక్షణమే కాఁబట్టి యావరంబులు వలసినపు డడిగెద నిపుడేలయంటివి. ఱేఁడును నీవుకోరినప్పు డేమాట యైన నడ్డుచెప్పక నెఱవేర్చెదనని శపథముచేసెను. ఈవిషయము నీవింటికి వచ్చిన వెంటనే నాయందుఁగలప్రీతిచే నాకెఱిఁగించితివి. కాఁబట్టియే నేనుజూచిన ట్లిపుడు చెప్పితిని.

కైక—(స్మరణ మభినయించి) మంథరా! నీవు చెప్పినతర్వాత నాకుఁ జక్కఁగా జ్ఞప్తికి వచ్చినది. చాలకాలమైనది గాన మఱచియుంటిని. చక్కఁగా జ్ఞాపకము చేసితివి. దీనిచే నిపుడు మనయుద్దేశ్యము నెఱవేఱునా?

మంథ—[1]ఇంకను సందియమా? కష్టములన్నియుఁ దొలఁగిపోయినవి. భావికాలమున సకలశుభములు తప్పకపొందఁ గలవు.

కైక—[2]అట్టి ప్రాణాపాయసమయమం దట్టియుపకార మొనరించి నాప్రతాపమును జూపియుంటిని. నాకే యిపు డాశ్చర్య మగుచున్నది.

మంథ—అట్టినీకు దాస్యముచేకూర్ప నెంచిరిగదా. నేను దొలుత చెప్పినప్పుడు నామాటలు చేఁదుగా నుండెనుగాఁబోలు.

కైక—నిశ్చయమే. ఏమో యనుకొంటిని. ఇంతమోసము గలదని తెలియఁ జాలనైతిని. పరిహాసముననో కోపముననో యపుడు నేనన్నమాటలు మఱచిపొమ్ము.

మంథ—తల్లీ! నీవన్నమాటలచే నాకుం గోపముగల్గునా? రోషము పట్టఁజాలక నే నన్నమాటలను మీరు క్షమింపఁ జేతులొగ్గి ప్రార్థించుచున్నాను.

కైక—ఇఁక నీవుచెప్పఁబోవు నుపాయముచేత నాయుద్దేశ్యము నెఱవేఱునా?

మంథ—[3]ఇంకను సందియమా? నామాటలు పాటింపుఁడు. కార్యము హస్తగతమే. సకలశుభములు నీకుంగలుగు. నీకుమారుఁడు గౌరవపాత్రుఁడై విలసిల్లును.

కైక—ఇఁక నేఁజేయఁదగిన కార్యభంగి నెఱిఁగింపుము. నీమాటయెట్లో యట్లే చేసెదను.

---

1 సిద్ధామంత్రణమువలని భవిష్యత్ప్రదర్శికయగుటచే నిది ప్రరోచనము.
2 స్వగుణస్తుతిరూపమగు విచలనము.
3 కార్యసంగ్రహము దెలుపుటచే నిది యాదానము.

మంథర—

చ. జననిరో ! క్రోధమందిరముఁ♦జయ్యనఁ జొచ్చి విభూషణాలి మే
దిని బడవైచి హారములఁ♦ద్రెంపి యటం బడఁజిమ్మి కీల్జెడన్
మనమున సంశయంబు నణు♦మాత్రము పొందక విప్పి ధూళిఁ బ్రుం
గునటులొనర్చి జీర్ణమగు♦కోక నదెట్టులొ కట్టి శోకముం
గనినవిధిం బరుండు ; నృప♦కాంతుఁడు నిన్గనవచ్చినంతటన్. 5

తే. పలుకకుండుము నీ కేమి♦వలయుఁ గోరి
యిచ్చువాఁడను దెల్పవే♦యింతిమిన్న !
యనుచు వేఁడినఁగోలఁది నే♦మనక బిఱ్ఱ
బిగిసికొనియుండు నామాట♦విశ్వసించి. 6

కైక—తరువాతఁ జేయఁదగిన కార్యమేది ?

మంథ—అవ్వలికార్యము నేఁ జెప్పవలయునా ? నీకుఁ దోఁపలేదా?

కైక—నీవుచెప్పినట్లు చేసెదనంటిఁ గదా.

మంథ—సంతోషము. విను మవ్వలఁ జేయఁదగినపని.

సీ. రాజ్య మిమ్మందువా♦రాజీవగంధిరో
యని వేఁడినన్బైన♦నౌ ననకుము
సొమ్ము లిమ్మందువా♦సొగసులాడీయన్నఁ
గావలెనా కని♦నీ వనకుము
దాసదాసీజన♦తతుల నిమ్మందు వా
సరసాంగిరో యన్న♦సరియనకుము
సకలభోగంబుల♦సమకూర్పుమందు వా
భామినీమణి యన్న♦నేమనకుము

తే. పడఁతి నీ కేమి కావలెఁ♦బల్కు మింకఁ
బల్కకున్నను నేనిల♦బ్రదుకననుచుఁ
బ్రేమ మింపెసలారఁగ నీ♦ప్రియుఁడు వేఁడ
నించు కెలుగెత్తి మాటాడు♦మింతిమిన్న! 7

కైక—మాటాడుమని యాయధికారము నాపైఁ బెట్టకుము. నీ వేయామాటలఁ గూడ నేర్పుము.

మంథ—మఱిమఱి ప్రార్థించి వగచి నిట్టూర్పులంబుచ్చి వేఁడునట్లు చేయుము. తుదకు నీకేమికావలసిన నిచ్చువాఁడ. తప్పను నీయాన అన్నప్పుడు.

చ. పురుషుల నమ్మరాదు పలు • పోకలఁ బోవఁగ నేర్తు రెంతొ యా
దరణముగల్గఁ బల్కి యిఁకఁ • దప్పక కోర్కి ఫలించు నన్న యా
తురమును బొందఁ జేసి తమి • తో సతి పల్కఁగఁ గోర్కి దీరఁగా
బిరుసు వహించి యవ్వలను • వేఁడినఁ బల్కరటంచు నాడుమా. 8

కైక—తరువాత ? తరువాత ?

మంథ—మఱియుఁ దమి పెల్లిదం బాపఁజాలక భర్త ప్రార్థించిన నాతని యాతురముం గాంచి మెల్లఁగా

క. మనుజేశ ! నామనోరథ
మును దీర్పఁగఁ దలఁతు వేసి • మోమోటమి మా
ని నయమ్మున శపథముఁ జే
సినఁ జెప్పెద లేకయున్నఁ • జేరెద దివినిన్. 9

ఆని గట్టిగాఁ జెప్పుము.

కైక—ఆమీఁద ?

మంథ—రాముని తోడు తప్పక చేసెదనని మూఁడుపర్యాయములు చెప్పిన తరువాత పడక నుండి లేచి కన్నీరుఁ దుడుచుకొనినట్లు నటించి డగ్గుత్తికతో, "రాజేంద్రా ! ఇక్ష్వాకు వంశజులు సత్యవ్రతపరాయణులనియు, దిగంతవిశ్రాంతయశోవిరాజితు లనియుం దలంపుము. ఇపుడు ప్రతిజ్ఞ సేసితివి కదా. సకలలోకవిఖ్యాతకీర్తియశోధురంధరుఁడవు. చెప్పినమాట తప్పకుము. నాకోరికల నాలకింపుము. పూర్వము శంబరాసురునితో సంగర మొనరింప దేవతలకు సహాయుఁడవై పోవుచు నన్ను వెంటంగొని పోతివి. ఆదారుణసంగ్రామమున నడురేయి యాక్రూరరాక్షసుఁడు నిన్ను మార్కొని భీకరశరంబులు ప్రయోగించుచుఁ జాలసేపు పోరాడెను. నక్తంచరులు రాత్రిబలము గలవారు గాన మిమ్మతఁడు మించి నొప్పించెను. మీరా వ్రేటులకుఁ దాళఁజాలక మూర్ఛమునింగితిరి. ఇఁక నాక్రూరసురవైరి మిమ్మేమి చేయునోయని నాశక్తినంతయుఁ జూపి యాతనియాటోపమును గొంతమాన్పి యరదంబును దొలఁగించి దూరము కొనిపోతిని. సారథి యంతకుముందే మ్రందెఁగదా. మీరు మూర్ఛనుండి తెలిసి మరల మార్కొన రథమును దోలుమంటిరి. ఆసమయమున శత్రువునాటోపంబు సైరింప లేక మీకు సారథిచచ్చుట తోఁచినదికాదు. నేను రథంబుం బఱపి సారథిచమత్కృతిం జూపితి. మీరాతనితోఁ బోరాడితిరిగాని యాతఁడు మిమ్ముమించి నొప్పించెను. రెండవపర్యాయముం గూడ గాఢమూర్ఛనొందితిరి. ఇఁక నిటనుండఁగూడదని దూరముగా నరదంబుం దోలితి. అప్పటికి రక్కసునుండి తప్పించితి. మూర్ఛం బాసి

మీరు నాకృత్యమున కానందించి నన్నుఁ గౌఁగిటం జేర్చి ప్రాణములం గాపాడితివి; నీవు లేకున్న నేఁ జచ్చియుందు. ఇట్టి నీ మహోపకారమునకును, నీ వా రక్కసుని యాటోపంబుఁ గొంత తగ్గించి దేవతలు బళీ యనంగఁ బరాక్రమంబు నెఱపినందులకును మెచ్చి రెండు వరముల నిచ్చువాఁడ, కోరుకొనుమంటిరి. మీరు జీవించి మరల మాటాడుదురా యన్న సంశయమున నుండియున్నదానం గాన మీరు కోరుమన్న మాటయే చాలునని వలసినప్పుడు కోరెదనంటిని. ఇదంతయుం స్మృతిగోచరమైనదియా" యని యడుగుము.

కైక—ఆపిదప ?

మంథ—రాజు స్మరణమభినయించినపిదప "నా రెండువరముల నిప్పుడు గోరెద. మాఱు మాటాడక యీవలయుం" నని యడుగుము. సత్యముగా నిచ్చెదఁ గోరుమన్నప్పుడు.

చ. వనిఁ బదునాలుగేండ్లు రఘు • వర్యుఁడు రాముఁడు వల్కలాజినా
ళిని ధరియించియుండఁ దగు • లీల మెయిన్ భరతుండు రాజుగాఁ
జను నివియే వరంబు లిఁక • స్వాంతమునందు మఱొక్క రీతిఁగా
జనవర! యెంచ కీవలయు • సత్యముఁ దప్పక యీక్షణంబునన్. 10

అని గట్టిగా నడుగుము. (అని యేమో చెవిలోఁ జెప్పును)

కైక—మంథరా ! నీవు చెప్పినట్లే చేసెదను. ఇఁక నీ విటనుండకుము. రాజు వచ్చు సమయము కావచ్చుచున్నది. నీ చెప్పినట్లే చేసెదను.

మంథ—తల్లీ ! రాజు బ్రతిమాలును జుమీ. జాలిపోకుము. కార్యము చెడును. దాసి నిగాఁ దలంపకుము. భరతుని దాసీపుత్రా ! అని పగవారు పిలువం జేయకుము.

కైక—మంథరా! కేకయరాజునకుం దనయనైన నట్లు చేయుదునా? కార్యము సాధించియే తీరెద. నీ వింకఁ బొమ్ము. ప్రాణేశ్వరుఁడు వచ్చువేళ యైనది.

(అని యందఱు నిష్క్రమింతురు.)

[1] (ఇది విమర్శసంధి).

చతుర్థాంకము సంపూర్ణము.

---

1 నియతాప్తిప్రకరీసంబంధరూపమగు విమర్శసంధి ప్రధానాంగసంయుతంబుగఁ జెప్పఁబడినది.

శ్రీ రస్తు

విచిత్ర పాదుకాపట్టాభిషేకము

పంచమాంకము.

{ (ఆకాశమున సమ్మోహన సుకేశు లనునిరువురు గంధర్వులు ప్రవేశించుచున్నారు.) }

సమ్మో—మిత్రమా! చిరకాలమునకు దేవతావాంఛ నెఱవేఱినది. ఈవిషయమును బరిశీలించి రండని యింద్రుఁడనుమతి యిచ్చెఁగదా, ఏల యింత యాలస్యము చేసి వచ్చితివి?

సుకే—సఖా! మఱేమియులేదు. కొంచెమింటిపనియుండఁగాఁ దీర్చుకొనివచ్చితిని. క్షమింపుము. దివిజేశ్వరు నానతిఁ జవదాఁటువాఁడనా?

సమ్మో—ఇంటిపని కిదియా సమయము?

సుకే—కాదుగాని ఆపనిలో నీపనికింగూడ నించుక సహాయముగలుగునట్లుతోఁచె కాఁబట్టి యద్దానిం దెలిసికొనుచుంటిని.

సమ్మో—ఈకార్యమునకు మీయింటిపనినుండి సాయ మెునఁగూడు టెట్లు!

సుకే—మనమీవిషయమును భూలోకమున కవతరించి కనుఁగొనఁబనిలేకయే తెలిసికొంటిని. విను.

"దేవేంద్రు ననుమతిచే మనసునాభుఁడు మనుష్యరూపమునంబోయి రామాభిషేక భంగమగు పని చేసియే వచ్చినాఁడు. ఆవిషయము నతఁడు చెప్పఁగా వినుచుంటిని.

సమ్మో—ఎట్లు చేసివచ్చినాఁడు?

సుకే—దశరథుని చిన్నభార్య కామెసోదరుఁడు పత్రికవ్రాసినట్లు పత్రికను గల్పించి యంతకుముందే దేవప్రేరితురాలగు మంథరయను పేరుగల కైకదాసి యావిషయమునే చెప్పుచుండఁగా నాసమయమున నీపత్రికనీయ దాన నామెమనస్సు చంచలించి తనశక్తినిజూపి పట్టాభిషేకభంగ మొనరించి రాము నడవులకుంబంపి తన కొడుకు యువరాజునుగాఁ జేయుదునని పట్టుపట్టినది తెలిసికొని వచ్చినాఁడు. ఇఁక దేవతాకార్యము నెఱవేఱినట్లేకదా!

సమ్మో—ఇంతమాత్రముచేతనే దేవకార్యము ఫలించునో లేదో యనుసందియ ముద యించుచున్నదిసఖా!

సుకే—సంశయ మిసుమంతయుం వలదు. నెఱవేఱినదేయని త్రికరణశుద్ధిగా నమ్ముము.

సమ్మో—నీమాటలవై ఖరిని బట్టి నమ్మెదనుగాని యీనీమాటలు నమ్మి యింద్రునికడ నీవిష యమును దెల్పుటకు మనస్సు త్సాహము నొందకున్నది.

సుకే—మిత్రమా! నే నసత్యముచెప్పితినని నీయభిప్రాయమా?

సమ్మో—కాదు. "గతానుగతికో లోకో" యటన్నమాట వినమే. ఒకరుచెప్పినట్లు నీవును, నీవుచెప్పినట్లు నేనును వినుచుండినఁ బ్రత్యక్షమెప్పుడగును? కన్నులారఁ జూచిగాని యధిపతికిం దెలుపంజాల.

సుకే—ప్రాణసఖా! నీసంశయమును దేర్చెద. ఇప్పుడే దశరథుఁడు చిన్నభార్య యింటికిం బయనముసేయుచున్నాఁడు. మనమదృశ్యరూపులమై యావిషయమును బరిశీలించి వత్తమురా.

(అని నిష్క్రమించుచున్నారు.)

(ఇది శుద్ధవిష్కంభము.)

(దశరథుఁ డొంటిగాఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు.)

దశ—[1](తనలో)

చ. పురజనులెల్ల నౌరయని•పొంగుచునుండఁగ మంత్రిసత్తముల్
సరియగు కార్యమే యిదని•సన్నుతిసేయఁగ బాంధవుల్ ముదం
బరుదుగఁ బొంద నాదయిన•యాశయమెల్ల ఫలింప రామునిన్
వరగుణసాంద్రు రేపె చెలు•వంబలరన్ యువరాజుఁ జేసెదన్. 1

ఇమ్మహాకార్య మెపుడెపుడు జరగునా యని యువ్విళ్లూరుచునెల్లరును దత్ప్రయత్నములయందే మునిఁగియుండ నేనిఁక నాలస్యముచేయుట న్యాయముకాదు. భరతుం డిటలేకుండుటచాలమేలు. ముహూర్తము రేపేకుదిరినది. ఈయుత్సవమును గన్నులారఁ జూచితినా నాతపంబులు ఫలించినట్లే. ఇంతకాలము రాజ్యపాలన మొనర్చితిని. ఇఁక నాదేహము విశ్రాంతిసుఖము ననుభవించుట యుక్తము. సకల గుణాభిరాముఁడగు రాముఁడు తనకుఁ బాలకుఁడుగనుండుట మంచిదని భూదేవి

---

1 పూర్వాంకో క్తవిషయము నుత్తరాంకమునఁ బొందుపఱచుటచే నంకావ తరణము.

యుం స్వప్నమున దర్శనమిచ్చి నాకుం జెప్పెనుగదా. నేనును గృతకృత్యుఁడనై కన్నులపండువుగా రామునిపరిపాలనాచమత్కృతిని జూచుచుండెద. ఈశుభవార్తను నాప్రియపత్నియగు కైకకుం జెప్పినఁ గాని నామనస్సు కుదుటఁబడదు. ఈవిషయమునఁ గైకయుఁ గుతూహలపడుచుండినది గాని వేఱువిధముగఁ దలంచునది కాదు భరతునికన్న రామచంద్రునే ప్రేమించుచుండును. కనుకనే రామచంద్రుని ప్రవర్తన మసమానమని యెల్లరు కొనియాడుచున్నారు. సకలయత్నములు సిద్ధము లగుచున్నవి. ఆయినపని కూడఁ దలంపవచ్చును, ఏపనియైనను నేనాజ్ఞ సేయఁ బూనినయంతనే సాగుచున్నది. ఔరా! జనరంజకుఁడు రాముఁడనుట కేమి సంశయము ?

[1] ఈయుత్సవమున నెల్లరఁ దృప్తి నొందించెద. మూఁడుదినములుగ నేనీకార్యమున మునిఁగియుండితి. కైకయింటికిఁ బోవనైతి. ఇఁక క్షణములోపల నాతరుణీమణి ముఖచంద్రదర్శనమైనఁ గాని మనస్సు హాయిచెందదు. ఏకాంతమున నామెతో ముచ్చటించెద. ముందుఁ గౌసల్యయింటికిం బోయి యొకమాటచెప్పి వెంటనే కైకసౌధమునకుం బోయెద.

(అని నిష్క్రమించును.)

(దశరథుఁడు కౌసల్యాసౌధమును బ్రవేశించును.)

దశ—[2]ఔరా! ఈసౌధము చక్కఁగా నలంకరింపఁబడి యున్నది. ఈయలంకారములు క్రొత్తవి. నిన్ననే యలంకరింపఁబడినట్లున్నవి. బంగరుపూత లింకను జక్కఁగా నారలేదు. ఈనగరు రే పెట్లుండునో (ముందునకునడచి) కౌసల్యపూజాద్రవ్యములు చేతఁ బట్టుకొని వచ్చుచున్నట్లున్నది. నేను ఈదేవి కీశుభవార్తను జమత్కారముగా నెట్లు తెల్పవలయు ? (కొంచె మాలోచించి) సరే. ఇద్దఱము జరాపీడితులమే. చమత్కార మేమాత్రమున్నఁ జాలును. (దృష్టి సారించి) ఇదిగో కౌసల్య వచ్చుచున్నది. నేనును వడివడి నేగెద. (అని లోపలికిం బోవును)

కౌస—(నమస్కరించి పూజించి యథార్హాసనాసీనుం జేసి విసరుచు నిలువఁబడును)

---

1 సుప్రసిద్ధబీజఫలమును నిర్వహింపఁజేయుటచే నిర్వహణసంధి యారంభింపఁబడినది.

2 కార్యమార్గణరూపమగు విబోధనము.

దశ—సాధ్వీ ! వృద్ధున కేమియుపచారములు ? నీవును నాయంతదానవే.

కౌస—(తనలో) ప్రాణేశ్వరుఁ డింతకుముందు నన్ను రాజ్ఞియనిపిలుచుచుండుట వాడుక. ఇపు డేలొకో సాధ్వీ యనుచున్నాఁడు. కనుఁగొనియెద (ప్రకాశము) ప్రాణేశ్వరా! రాజ్ఞియనుటకుం గూడ నేనర్హురాలను గాను గాఁబోలు ?

దశ—(నవ్వి చేరఁదీసికొని) దేలా ! ఎంతకాల మనుభవించినను రాజ్యభోగములు చాలవా; తృప్తినొందఁ బనిలేదా?

కౌస—(ఊరకుండును)

దశ—[1]నానోటనే చెప్పించుట నీకిష్టముగ నున్నది కాఁబోలు. ఐనఁ జెప్పెద వినుము. శ్రీరాముని యువరాజునుగాఁ జేయనెంచితి. ముహూర్తము దాపుననే యున్నది.

కౌస—రఘువంశసంభూతుల యూహ లమూల్యములు. అనుపమానములు దుర్జ్ఞేయములు

దశ—తెలిసియుఁ దెలియనట్లు నటించెదవు.

కౌస—ఇతరు లాడుమాటలు సత్యములనినమ్ము నాచారము నాకులేదు. తమయానతియే నాకు నమ్మకము.

దశ—[2]ఇపుడు నమ్మును. రేపే ముహూర్తమని నిశ్చయించి పెద్దలు చెప్పిరి.

కౌస—[3]ప్రాణేశ్వరా ! పరమానందము. చిరకాలమునకు నీమహాసంతోషవార్త వినోచితిని. మనయిరువురి తపస్సులును నేఁటికి సంపూర్ణముగా ఫలించినవి. ఇఁ నేనేమిచేయవలయు ?

దశ—[4]చేయఁదగిన కార్యములు పెక్కులున్నవి. అందు ముఖ్యమైనది నీవు సంతోషపడుటయే. ఇఁకఁ గులదైవములఁ బూజింపవలయుం.

కౌస—[5]భూపాలతిలకా ! మీయానందమే నాయానందము. నేఁటికి మన మిరువురము పరమానందభరితుల మైతిమి. మీయానతిం దలఁదాల్చి మరలఁ గులదైవముఁ బూజించెద.

---

1 కార్యోపక్షేపణరూపమగు గ్రథనము
2 అనుభూతాఖ్యానరూపమగు నిర్ణయము.
3 ప్రకృతార్థ మిథోజల్పనరూపమగు పరిభాషణము.
4 పర్యుపాసనరూపమగు ప్రసాదనము.
5 [illegible] ఆనందము.

దశ.—[1]చిరకాలము సంతానములేమికిఁ వగచి దివ్యసంతానమును గంటిమి. దానఁ గొంత కష్టము తీరెను. ఇపుడు మనకృత్యము సంపూర్ణముగ నెఱవేర్చిన నంతయుఁ దీరును.

కౌస.—[2]మీయుద్దేశ్యము లన్నియు సర్వేశ్వరానుగ్రహమువలన ఫలించుఁ గాక. రేపే యీకార్యము నెఱవేఱుఁగాక. నాకోరికయు ఫలించినది.

దశ.—(మరలఁ జెంతకుఁ దీసికొని సంతోషముతో) నేఁటికి నీకుఁ బరమానందము చేకూరెనా. అదియు నాకు బ్రహ్మానందము. ప్రాణేశ్వరీ! ఇఁకఁ దడవుసేయరాదు. కార్యభారములు పెక్కులున్నవి. రేపువచ్చిమాటలాడెద. గట్టిగా భగవంతు నారాధింపుము. ఆయన యనుగ్రహము లేకయున్న సర్వార్థములు ఫలింపవు. దానిఁ బొందఁ గోరుము. కృతకృత్య వగుదువు.

(అని నిష్క్రమించును)

(తరువాతఁ గైకసౌధమును దశరథుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

దశ.—(ముందునకు నడచి నాలుగుదిక్కులు కలయఁజూచి తనలో) సౌధమిది యేల కైసేయఁబడలేదు? సహజశృంగారసంవర్ధితముగదా యీసౌధము? దీనికేల క్రొత్త శృంగారమని తలఁచినది కాఁబోలు నాముద్దులరాణి! (మఱి నాలుగడుగులు పెట్టి) ఆ! ఏమిది? కావలివారెవ్వరును గానరారు? నిశ్శబ్దముగ నున్నది. ఏమో (కొంచె మాలోచించి) మఱేమియుఁ గాదు. నానోములపంట, నాకోరికలపెన్నిధి, నాప్రేమాంభోరాశి నాముద్దులరాణి కేకయరాజప్రియపుత్రిక నారాక నువ్విళ్లూరుచు నాతో సల్లాపము లాడఁగోరి యెవ్వరును లేకుండఁజేసియుండును. నన్నుఁజూడఁ గనే కౌఁగిటం జేర్చి తానే మాటలాడును. ఔరా!

చ. పరిమళముల్ చెలంగఁగ శుభప్రదమౌ తనువల్లి యొప్ప సుం
దరముఖచంద్రబింబరుచి నైజసుశీతలతన్ వ్యయింపఁగాఁ
దరుణి తనంతవచ్చి ప్రియుఁ దల్పముఁ జేరిచి కౌఁగిలించి యా
దరణను మీఱఁ బల్కు వినుధన్యుఁడె భాగ్యయుతుండు ధాత్రిలోన్.

సెబాసు! కాంతారత్నముల ప్రేమములు మనోహరములు. సామాన్యదృష్టికి గోచరింపవు. ఇఁకఁ దడవుసేయరాదు. అపరాధమగును. త్వరగాఁ బోయి నాముద్దుల మిటారిం జూచెద (మఱికొంతదూరముపోయి) ఏమిది? కక్ష్యాభాగములయందుఁ

---

1 దుఃఖనిర్గమనరూపమగు సమయము.

2 లబ్ధస్థిరీకరణరూపమగు కృతి.

గావలివారలు కూడ లేరు. (ఆలోచించి) దురవగాహముగా నున్నదే. నామనస్సు తల్ల
డిల్లుచున్నది. కారణ మేమైయుండును? (లోపలికింజని)

సీ. ఇదె నాదు ప్రియభామ♦యొలమి మీఱంగ నన్నుఁ
బరిరంభణము చేయు♦భవ్యతల్ప
మిదె నాదు ప్రేయసి♦యింపు మీఱంగ నన్నుఁ
గవఁగూడి విహరించు♦కమ్రశయ్య
యిదె నాదుదయిత నా♦కెంతేముదంబునఁ
బాదసేవ యొనర్చు♦పట్టిమంచ
మిదె యిదె నాజీవి♦తేశ్వరి నారాక
కెదురుసూచుచు నిల్వ♦నెసఁగుఁదావు
తే. కటకటా! నేఁ డిదేమొకో♦కాంత నాదు
కనులు చల్లఁగఁ జేయంగ♦గానరాదు
కోపమం దెనో నారాకఁ♦గోరి పైన
నిలిచి చూచుచు నున్నదో♦నీరజాక్షి. 3

(కొంచెము ముందు నడచి యేమోచప్పుడు వినరాఁగా) లోపల నేమోచప్పు
డగుచున్నది. ఒకరో యిద్దఱో తిరుగుచున్నట్లు తోఁచెను. (ముందునకుంజని) హంస
గమనా నాదేవి యెందున్నది? అంతఃపుర మిట్లున్న దేమి?

హంస.—(విచారముతో) దేవిగారు క్రోధగృహంబునఁ బరుండియున్నారఁట! నేనిపు
డే వచ్చితిని. పద్మాక్షి చెప్పఁగా నీమాటయే విన్నాను.

దశ.—పద్మాక్షి యెందున్నది?

హంస.—ఆగదిదగ్గర నున్నట్లున్నది.

దశ.—(పరిక్రమించి) పద్మాక్షీ! నాప్రాణేశ్వరి యెందున్నది?

పద్మా.—కోపగృహంబున నేడ్చుచుఁ బరుండియున్నది.

దశ.—కోపగృహంబున నేడ్చుచుఁ బరుండియున్నదియా ఏదేది? (నాలుగడుగులు
ముందునకు నడచి) అక్కటా! నాపాదములు తొట్రుపడుచున్నవే. ఏలాకో
నాయున్నులమిన్న యందుఁ బరుండుట. అంతచాలక యేడ్చుచున్నదఁట. నేనిఁక
బ్రదుకఁ గలనా. ఏమని మాటలాడింతును? (గదిచెంతకుంబోయి) తలుపు మూయఁ
బడి యున్నదే. (కొంచెము తెఱచిచూచి) ప్రాణేశ్వరీ! కేకయరాజప్రియపుత్రీ!
నాముద్దులమిటారీ! (అని పిలుచును.)

కైక.—(ఏడ్చుచుండును.)

దశ.—(లోపలఁజొచ్చి యాభరణములు పాదములకుం దగులఁ గ్రిందఁజూచి)ఆఁ. ఇవి యాభరణములా. ఏమి యిట్లు భూమిపై నాల్గుప్రక్కలఁ జిమ్మఁబడినట్లు పడియున్నవి ? (రెండడుగులుపెట్టి) ఇవియే పుష్పహారములు. నేలంబడికందియున్నవి. (చక్కఁగాఁ జూచి) నాప్రియురా లిందుఁ బడియున్నదే. ఏమిది?

ఉ. మాసినచీరఁ జుట్టుకొని మానితభూషణరాజి భూమిపై
వేసరిపాఱవైచి కనువిందును గూర్చెడు పూలహారముల్
గాసిలునట్లు వైచి కొఱగాని మహాకతినంపు నేలపై
నీసరణిం బరుండుటకు నేమికతంబో యెఱుంగ నక్కటా! 4

సీ. ననుఁగాంచినంతనే ఘనహర్ష మలరంగఁ
జనుదెంచి పల్కులఁదనియఁజేయు
నింతసే పేభార్య యింటనుంటిరో యిపు
డైన రాఁ గూడెనా యనుచు నవ్వి
వచ్చినదే నాకుఁ బదివేలవరహాలు
చాలు నం చని పల్కి గేలి సేయు
జ్ఞాపక మున్నదా చాన యి దొక్కతె
నాభార్యయని మీకు నాథ యనును
తే. బల్కరించును లాలించు బంతమూనుఁ
గేళిఁ దేలించు నవ్వించుఁ గిలిగిలింత
లట్టె కల్గించు మరియాద లుట్టిపడఁగ
నన్నుఁ బ్రేమించుచుండు నీ యన్నుమిన్న. 5

ఇపు డేలొకో యాఁగతిఁ బట్టినది. పల్కరించెదఁ గాక. (అని కూరుచుండి యామెశిరస్సు తనతొడపై నుంచుకొని చెక్కిళులు దువ్వుచుఁ గన్నీరునించుచు) నానోములఫలమా, ప్రాణేశ్వరీ! ఒక్కమాఱు పల్కుమా.

కైక.—(వెక్కి వెక్కి యేడ్చును)

దశ.—ప్రాణప్రియా, కైకా! ఏల యిట్లేడ్చెదవే? ఏటి కీపరితాపము నీకు హఠాత్తుగాఁ గల్గినదే? నాతోడు. ఆలస్యముచేయక మాటలాడి నాకుఁ బ్రాణదానము చేయుమా.

కైక.—(మఱింతగా నేడ్చును.)

దశ.—(బుజ్జగించుచు) కాంతారత్నమా! ఏలయేడ్చెదవు? నాకుఁ దెల్పుము. నన్నుఁ బరిణయమైనప్పటినుండి యొక్కనాఁడైన నీకంట నీరుగ్రమ్మలేదే. ఇపుడేల యిట్లు కుంది వందురుచున్నావు. తెల్పుమా. నాప్రాణములు మీఁదివి మీఁదికే పోవుచున్నవే లలనామణీ! ఇంక నాలస్యము చేసిన నీకు బ్రహ్మహత్యకన్న నెక్కుడు పాపము సంభవించుఁ జుమీ, (అని ముద్దిడుకొనును)

కైక.—(కన్నీరుమున్నీరుగాఁ గార్చును.)

దశ.—అయ్యో! యీకన్నీటిప్రవాహము నీకపకారముం జేసిన యెవని ముంప నున్నదో.

క. తరుణీ! నీకపకృతి నే
నరుఁ డొనరిచె వానిపేరు నాకుం జెపుమా
కరిపదములఁ ద్రొక్కించెద
సరగున నతఁ డెవ్వఁడైన నైనను జుమ్మీ. 6

అపకార మెవ్వఁడును జేయఁడేని నీకేమి కావలయునో చెప్పుమా. ఎట్టికోరిక యైన ఫలింపఁ జేసెద.

చ. మనమున నేమిగోరుదువొ మన్మతి దాని నెఱుంగఁగాని కో
రిన దిదియంచుఁ దెల్పనఁ గరిప్రియగామిని! ముజ్జగంబులం
గనఁబడు వస్తువేదయినఁ గాని జవంబునఁ దెచ్చి నీదుమ్రో
లను నిలుపంగఁ జాలుదు విలాపము మాని యెఱుంగఁ జెప్పుమా. 7

తరుణీమణీ! నా రాణులలో నెవ్వరుగాని పుత్త్రులలో నెవరుగాని, నీకేమే నపకారము చేసిరా చెప్పుమా. విడువక వారినైన దండించెద. దుఃఖింపక యొక్కమాట పెల్లఁగాఁ జెప్పుము. చూడు మువ్వల నాశక్తి.

కైక.—(కొంచెము మూల్గును)

దశ.—(తనలో) ఏడ్పు మానుచున్నట్లున్నది. ఇంకను నమ్మకమును బుట్టించెదఁ గాక. (ప్రకాశము) ప్రియురాలా!

చ. అపకృతి నీకొనర్చి క్షితియందు నధోభువనంబునందు స్వ
ర్గపురమునందు దాఁగినను గాంతరొ పూరుషుఁ డేని గాంతయే
నిపుడె మదీయకోపశుచికింధనమౌ రఘురాముఁ డేని నీ
యపకృతికిన్ ఫలంబుఁ గనునన్యని మాట యిఁకేల చెప్పఁగన్. 8

ఇంతతో నీకు సంతృప్తి గాదేని.

క. వినుమా నాదు ప్రతిజ్ఞను
దనయుఁడు మిత్త్రుఁడు మంత్రి దార యనక నీ
పనుపున దండించెదఁ ద
ప్పను రామునితోడు వేగ పల్కుమ యింకన్. 9

కైక —(కన్నీరు దుడుచుకొనును)

దశ.—బ్రదికితిరా తండ్రీ! కన్నీరు దుడుచుకొనుచున్నది. ఇఁక మాటలాడునేమో (ప్రకాశము) కైకా, ఏమి నీయిష్టము?

కైక.—(డగ్గుత్తికతో) నాకోరికఁ దీర్తునన్న మాట సత్యమా?

దశ.—ప్రాణేశ్వరి? రామునితో డని ప్రతిజ్ఞ చేసితినే. నాపుణ్యముతోడనికూడ నిపుడు ప్రతిన చేయుచున్నాను.

కైక.—చెప్పినతర్వాత నేదో యొకయడ్డు చెప్పిన?

దశ.—చేలా. అంతసంశయమా. విను.

చ. జననము ఖ్యాతిచే వెలయు సద్రఘువంశమునందుఁ దండ్రియో
వినుతిని గన్న యాయజుఁడు విశ్వ మెఱుంగు మదీయచిత్తవృ
త్తిని దరుణీమణీ యిటు తితిక్ష యశ మొందిన నేను మాటఁ ద
ప్పిన నగరే మహాజనులు పెంపిఁకఁ దక్కునె వేయునేటికిన్. 10

చ. మనమున నీకు నింక సను మానము గల్గినచోఁ బ్రతిజ్ఞ నే
నొనరుతు నీదుకోరిక మహోద్యమసాధ్యమయ్యెనఁ దీర్తుఁ ద
ప్పిన రఘువంశసద్యశము బెంపును బోవఁగఁ బుణ్యవార్ధి యిం
కను నరకంబునం బడుదుఁ గాంతరో చెప్పుము నమ్మి నానుడిన్. 11

కైక.—(కన్నీరు చక్కఁగాఁ దుడుచుకొని) ప్రాణేశ్వరా! రఘువంశజులు అసత్య మాడువారు కారు. మీరింతకుముం దెప్పుడును జెప్పియుండలేదు. ఈసంగతి నేనెఱుంగుదు. ఐనను నాకోరిక మిమ్ముసత్యవాదిగాఁ జేయునంతటిది. కాననే యిన్నిపర్యాయములు పట్టుదలగా నడిగితిని. రామునిపైఁ బుణ్యముపై నొట్టుపెట్టుకొంటిరి. ఇఁకఁ జెప్పెద. సావధానముగా వినుఁడు.

దశ.—చక్కఁగా వినియెద. త్వరగాఁ జెప్పి నామనోవైకల్యమును దీర్పుము.

కైక.—

తే. సురలు ప్రార్థింప శంబరాసురునితోడ
సంగరము చేయఁ బోవుచు శాతశరశ

రాసనంబులు ధరియించి యేసు గాత్రి
రమ్ము ననుఁగూడి ధీరవై రణము చూడ. 11

అని పిలిచితిరి గదా.

దశ.—అవును. పిలిచితిని. ఎవరు లేకన్నారు?

కైక.—ఆవల సామవాసురుని మార్కొని యోపినంతవిక్రమంబు చూపి మూఁడు నాలుగుపర్యాయము లతనిబెండువడం చేసితిరి గదా.

దశ.—సరే, ఇపు డా సంగరము నా యెదుట జరిగినట్లే యున్నది. ఆనాఁడు

చ. దనుజకఠోరసాయకవితానమహార్తుని మూర్ఛితుఁ ననుఁ
వనితరో! దూరభూమికి జవంబున సారథి లేమి నీవె స్యం
దనమును దోలి కాచితివి ధైర్యము మీఱఁగ

కైక.— ఇంతయేని మీ
మనమునఁ దోఁచెఁ జాలు నృపమండన శ్రీరఘువంశభూషణా! 13

దశ.—తరువాత?

కైక.—అట్లు రెండుపర్యాయములు మీరు మూర్ఛిల్లుటయుం, సేనపతలికి రథముఁ దోలుటయుం జరిగెను గదా. దానిమఱచిపోరు గదా!

దశ.—సత్యమే. నాఁడు నీసాయమే లేకయున్న నాగతి యేమయియుండునో.

కైక.—రెండవపర్యాయముఁ గూడ రథము దూరముగాఁ గొనిపోయినతర్వాత మూర్ఛదేఱి మీరు నన్నాదరించి యప్పటియుపకారమునకుం గడు నానందించి,

క. కోనుమిచ్చెద వరయుగ్మం
బును దరుణీ యంచుఁ బ్రమదమునఁ బల్కితి రా
ననుఁడు నిజంబని మీమది
కిని దోఁచినయట్టులైనఁ గీర్తికలాపా. 14

దశ.—(స్మరణ మభినయించి)

చ. తరుణిరో! లేదనఁ వశమె తావకమైన మహోపకారముఁ
మరణము నొందువేళఁ గనిమంటిని నీవట లేకయున్న సం
గరమున నేమియౌదు నో కో కావున నీయుపకార మెన్ని య
వ్వరయుగ మెన్న సామ్య మొక భంగిని నైనఁ గనంగరాదు సూ. 15

కైక.—నాథా! అట్లు తమరు వరయుగ్మంబు దయచేయ వలసినప్పు డడిగెదనంటిని. జ్ఞాపక మున్నదా?

దశ.—(స్మరణ మభినయించి) నిశ్చయమే.

కైక.—ఇంతదనుక నే నేమియుం నడుగలేదు కదా.

దశ.—లేదు.

కైక.—ఇపు డడుగఁ దలఁచితిని.

దశ.—(వామాక్షిస్పందన ముపలక్షించి తనలో) ఏల నాయెడమక న్నదరుచున్నది? వామభుజము కూడఁ జలించుచున్నదే. ఏటికో, ముదుసలితనమున కివిలక్షణములు కాఁబోలు. (అని యాలోచించుచుండును).

కైక.—ఏమట్లూరకున్నారు?

దశ.—ప్రాణేశ్వరీ! మ రేమియుఁ గాదు. ఇన్నిపర్యాయము లడుగవచ్చునా అడుగవచ్చునాయని ప్రశ్నింపనేల? అని విచారించుచున్నాను. అడుగుము. సందియ మొందనేల?

కైక.—ఇపుడు రాముని నభిషేకింపఁ బ్రయత్నము చేసినారుకదా.

దశ.—ఆశుభవార్త నీకుఁ జెప్పుటకే వచ్చినాఁడఁ జామీ.

కైక.—మంచిదే కాని నావరములమాట వినిపించెద.

దశ.—తడవేల?

కైక.—తప్పక యీయవలయును.

దశ.—అయ్యో! ఎంత వెఱ్ఱిదానవే. అడుగుము. వెంటనే నెఱవేర్చెద.

కైక.—

తే. నారచీరలుగట్టి వ • నంబులందు
రాఘవుఁడు పదునాల్గువ • ర్షంబు లుండఁ
దగును భరతుండు రాజయి • ధరణి నేల
వలయు నివి రెండు నాకోరు • వరము లధిప. 16

దశ.—(నిశ్చేష్టుఁడై యుండును.)

కైక.—ఏమూరకున్నారు ?

దశ.—(దిక్కుతోఁచక యుండును)

కైక.—(వీఁపు తట్టి) ప్రాణేశా ! సత్యకీర్తీ ! నావరముల విని యూరకున్నారేమి ?

దశ.—(మాటాడఁబోయి పలుకరామి నూరకుండును)

కైక.—రఘువంశమండనా! సత్యవ్రతా ! ఏమి మాటాడకున్నారు ?

దశ.—(ఏమో చెప్పఁబోవును)

కైక.—మాట వినరాలేదే.

దశ.—(పెదవు లాడించును)

కైక.—నాకర్థము కాలేదు. ఏమాకపటము ?

దశ.—(డగ్గుత్తికతో) నే నెందున్నవాఁడ ?

కైక.—ఏమామాటలు ? కైకయంతఃపురములో నున్నారు.

దశ.—నాకేమియుఁ దోచలేదు కైకా !

కైక.—ఏమిసత్యసంధత యిది ?

దశ.—నాకర్థము కాలేదే.

కైక.—నేనుగోరినవరముల నిత్తుమంటిరి. అడిగితిని. ఏమియుం మాటలాడక యేమో తోఁచనట్లున్నారే ? కారణమేమి ? ఇది రఘువంశజనితులకు మర్యాదయగునా?

దశ.—ఏమడిగితివో. నాకు దిక్కు తోఁచలేదు.

కైక.—మరలఁ జెప్పెద (నారచీరలుగట్టి యనుపద్యమును మరలఁ బఠించును)

దశ.—అడవులకు రాముని బంపవలయుననియా?

కైక.—అవును.

దశ.—ఎందుకు ? (అని కన్నీరు నించును)

కైక.—నివసించుటకు.

దశ.—అడవులలో రాముని నివసింపఁ బంపవలయునా?

అయ్యో ! (అని మూర్ఛపోవును.)

కైక.—(శీతలోపచారములుచేసి) ప్రాణనాథా !

దశ.—(పలుకక దుఃఖించును)

కైక.—సత్యవాక్యపరిపాలనమునకుఁ దమరి నుదాహరణముగా లోకు లెక్కఁ దీసి కొందురు కాఁబోలు ?

దశ.—అయ్యో ! కైకా ! దురాత్మురాలా ! రాముఁ డడవుల కేల పోవలయును ?

కైక.—నిజమాడెదరా లేదా.

దశ.—రాముఁ డడవులకు ?

కైక.—అవును. అడవులకే పోవలయును.

దశ.—పోయి ?

కైక.—నారచీరలుగట్టి పదునాలుగేండ్లు మునివృత్తి నుండవలయును. నాకొడుకు భరతుఁడు రాజ్యమేలవలయును.

దశ.—(బోరున విలపించుచు) పాపిష్ఠురాలా! పాషాణహృదయా! రాముఁ డేమి నీకపకారము చేసినాఁడే!

కైక.—ఆమాట లటుండనిమ్ము. ఇక్ష్వాకుకులమునఁ బుట్టి యీపాటి కాడితప్పిన రాజులు లేరు.

దశ.—రామా, రామా, (అని మూర్ఛిల్లును)

కైక.—(మూర్ఛఁ దేర్చి) ఏమిసత్యమండీ, రామునితోడని యొట్టుపెట్టుకొని యింత లోనే యబద్ధ మాడునట్లున్నదే. (అని యేడ్చుచు)

దశ.—నీసత్యము మండిపోనీ, నీవరము లేటిపాలుగానీ, నే రామచంద్రునిఁ బాపఁ గలనా, కైకా, చల్లనినీటితో నాగొంతు కోసితివే.

కైక.—లోకులు మిమ్ముఁ జూచి యిఁక సత్యము నేర్చుకొందురుగాక. ఇఁక నే నుండ నొల్ల, ఇదిగో యిపుడే పోయి సరయువులోఁ బడి ప్రాణములు విడిచెద. రామునితోఁ గూడి చల్లగా నుండుఁడు.

దశ.—రాముఁ డడవిలోఁ బదునాలుగేం డ్లుండవలయునా?

కైక.—ఉండియే తీరవలయును, నారచీరలు గట్టుకొనవలయును.

దశ.—అయ్యో! రాక్షసీ! ఏమివరములు కోరితివే. కలయందైన నీవిట్టిదానవని తలపోయనైతినే పాపిష్ఠురాలా!

కైక.—మహీపాలక! తమరింత సత్యవాక్యపరిపాలకులని స్వప్నమం దైనను నేను దలంపలేదు.

దశ.—పరమేశ్వరా! నేనేమిచేయఁగలను! నారాము నెట్లడవులకుంబంపుదును?

కైక.—రామునిం బంపవలదుగాని నేను వరముల నీయలేదనుఁడు. చాలు. నేఁబోయి యేటిలోఁ బడియెద.

దశ.—కటకటా! కైకా, ఈవరములను గోర నీనోరెట్లాడెనే? రామచంద్రుఁడు నీ కేమైన నపకారము చేసి యెఱుఁగఁడు కదా. రాముఁడు సుగుణాభిరాముఁడని నీవే నాతోఁ బెక్కుపర్యాయములు చెప్పితివి కదా.

కైక.—చెప్పితిని గాని వరములడుగనని యేమైనఁ జెప్పియుంటినా?

దశ.—ఇట్టివరములా?

కైక.—భూపాలకా, నాకు వరముల నేలయిచ్చితిరి? రామునితోడని యేల శపథము చేసితిరి? సత్యమును దప్పితినని యొకసారియనినఁ జాలు నేఁబోయెద.

దశ.—(కోపముతోఁ బండ్లు గొఱుకుచు) దురాత్మురాలా, కఠినాత్మురాలా, పయోముఖవిషకుంభమా, గోముఖవ్యాఘ్రమా, రక్కసీ! లోకు లేమనుకొందురో యనినైన జింత లేదఁటే.

కైక.—పాపము! పురుషులు నిష్కపటులు, స్త్రీలు కపటస్వభావము గలవారు, నిజమే

కాని చెప్పినమాట చెల్లింతువా, లేదా, నీవు చెల్లింపకున్న నీరామునకుం బ్రీతిగా నీకనులముందఱ నురిపోసికొని చచ్చెద.

దశ.—అయ్యో ! రాక్షసీ ! ఇఁకనైనఁ బట్టినపట్టు వదలవే. ఇదె తల నీపాదములు సోఁక నమస్కరించెద. ఇంకేమైన నడుగుము. ఇచ్చెద, రామునిబాసి యర్థక్షణ మైన జీవింపఁజాల, కైకా, నన్నుం జంపుకొందువా. కొంచె మాలోచించి చెప్పుము.

కైక.—రాజా, ఈమాటలు నాకు రావు, మీవంటివారికే తెలిసియుండును. ఆడితప్పె దరా. రాము నడవికిం బంపి నాకొడుకును రాజును జేసెదరా.

దశ.—కైకా ! నామాట విను. భరతుని రాజునొనరించెదఁ గాని రాము నడవులకుఁ బంపఁ జాల, నన్నుఁ గడుముదుసలిని బలవంతముగాఁ జంపఁ బ్రయత్నింపకుమా, బ్రదికినన్నాళ్లు బ్రదుకబోను. ఈనాలుగైదుదినములు నన్ను దుఃఖముల పాలు సేయకుము, నా ప్రార్థనము చెల్లింపుము.

కైక.—మొదటివరము రాము నడవులకుం బంపుమని కోరినది. దానిఁ జెల్లించినఁగదా రెండవవరముమాట.

దశ.—కైకా ! మరల నామాటనే వర్ణింపకుమా, ఇపుడే ప్రాణములు పోవును.

కైక.—రాజా ! లోకులు నవ్వుదురు. రఘువంశమునఁ బుట్టిన నీవే యిట్లసత్యమాడ నిఁక సత్య మేయగ్నిలోఁ బడిపోవునో, (గట్టిగా) ఓసూర్యచంద్రాదిగ్రహము లారా ! దేవతలారా ! దశరథుఁడు వరముల నాకిత్తునన్నమాట విని యుందురు. ఇపుడు తప్పుచున్నాఁడు. సాక్షులుగ నుండుఁడు. రాజా ! "అంతః ప్రచ్ఛన్న పాపానాం శాస్తా వైవస్వతో యమః" అన్న న్యాయోక్తి మఱువకుము.

దశ.—కఠినాత్మురాలా ! గట్టిగా మాటాడకుము. నిన్నిదే వేఁడుకొనియెద, నమస్క రించెద. ఆమాట మరల ననకుండుమా.

కైక.—ఇఁక నిన్నిమాటలు నాకేల? ఆడినమాటను జెల్లింతురా? తప్పుదురా ? ఒక్క మాట జెప్పుఁడు ?

దశ.—రాము నడవులకుఁ బొమ్మనుటతప్ప నింకేమైన నడుగుము కాదనక యిచ్చెద. రామునింబాసి జీవింపఁజాల. తరువాత నీసౌభాగ్య మేముండును ?

కైక.—సత్యము నిలుపుకొనఁ దలఁచినారా ఆమాట లీమాటలు చెప్పి కాలము పుచ్చఁ దలఁచినారా?

దశ.—కైకా ! ఆమాట నోటరానీయకుమా, నమస్కరించెద. రాముఁడు, అడవి—ఈ రెండుమాటలు జోడించి మాటలాడితివా నేను యమపురికిఁ బోయెదఁజుమీ ?

కైక.—(మహాగ్రహముతో) సత్య మీలోకములో నశించుఁగాక. ధర్మమనుమాటయే లేకపోవుఁగాక. (ఎలుంగెత్తి) సూర్యభగవానుఁడా, నీకిఁకఁ ద్రోవయే లేదు. చంద్రుఁడా, నీయాధారము నశించినది. భూదేవతా! నీవిఁకఁ ద్వరలో నశింతువు. బ్రహ్మదేవుఁడా! నీసృష్టి యింక నిల్వఁజాలదు. వేదములారా! దశరథ మహారాజు మీకుఁ దిలోదకములిచ్చుచున్నాఁడు. ధర్మశాస్త్రములారా! మీకిఁక నధోగతియే. జగము మునిఁగినది. పోయినది. భస్మమైనది. (భూమిపైఁ బరుండి దొర్లును)

దశ.—కైకా! నన్నుఁ గొంతకాలము బ్రదుకనీయవే. కాఁటికిఁ గాళ్లుదాఁచుకొన్నప్పుడు నాకు సంతానము గల్గినదే. రామున కభిషేకము చేసి కన్నులారఁజూడనీయవే, (అని మ్రొక్కి వేఁడును)

కైక.—(చేతులు పైకెత్తి) ఓసత్యమా, నిన్ను నమ్మినవారికి మేలుగలదని వినియుంటిని. ఇపుడు నమ్మి నశించుచున్నాను.

దశ.—కైకా! గట్టిగా మాటలాడకుమా, నలుగురు వినిపోదురు. ఇంతగొంతు నీకుఁ గలదని యెన్నఁడు నెఱుఁగను జుమీ, పికవాణీ యని పిల్చుచుంటినే. ఇపుడు నిర్ఘోషవాణీ యనవలయు నేమో, నన్ను బ్రదికించుకొమ్ము. మీతల్లి చీమలు మాటలాడుచుండఁగా నవ్వినభర్త నావిషయము చెప్పుచుసఁగాఁ జెప్పినఁ జత్తునని యతఁడెంత వేఁడినను విడువక చెప్పించెను. దాన నాతఁడు మృతినొందెను. నీవు నట్లే యపకీర్తిని బొందకుమా.

కైక.—తమ రిట్టిసత్కీర్తిని బొందినఁ జాలును. నామాట యిఁక నేటికి? కైక పుడమిలో లేదనుకొనుఁడు. (అనిలేవఁబోవును)

దశ.—(చేయి పట్టుకొని) కైకా, కైకా, నాప్రాణములు నిల్పుమా, రాము నూర నుండనిమ్మా. మఱేమియు నడుగను.

కైక.—రాముఁ డూరనున్న కైకయుం భరతుఁడు నగ్నిలోఁ బడుదురు.

దశ.—అయ్యో! రాఘవా, నాకుఁ గుమారుఁడవుగ నీవేల కౌసల్యకడుపునఁ బుట్టితివి? నాయనా, కైకకడుపునఁ బుట్టిన బాగుండునే

కైక.—రాజా! ఇపుడేమనియెదరు? వరములఁ జెల్లింతు మనియ

దశ.—ఆమాటలు మరలఁ బ్రశ్నింపకుమా కైకా

కైక.—అనఁగాఁ దాత్పర్యమేమి? మీరు రాము నడవులకు బంపుదురా... నేనే... పంపుదునా.

దశ.—అట్టిఘోరకృత్యము నీవుచేయుటకుం దగినదానవు. నాతోఁ జెప్పకుమా యామాట.

కైక.—(తనలో) ఇఁక నితనిఁ బల్కరించి లాభములేదు. చమత్కారమున నీవు చేయుం మాపని నని యీతనినోటఁ జెప్పించితిని. రామునిం బిలువనంపి నేనే చెప్పెదను. ఆతఁడు పితృభక్తుఁడు. బదులు మాటలాడక పోవును (ప్రకాశము) అయితే నేనే యాపనిఁజేసెద.

దశ.—రామా, రామభద్రా, రామచంద్రా, రఘుకులమండనా. సుగుణాభిరామా, (అని మూర్ఛిల్లును.)

కైక.—(తనలో) ఇదియే సమయము. రామునిం బిలిపించెద.

(ఇంతలో సుమంత్రుఁడు కైకనగరు ప్రవేశించును)

సుమం.—(తనలో) మహారాజుగారు రేలోకో తెల్లవారినను గైకయిల్లు వెడలి రాలేదు. ముహూర్తము చేరువకు వచ్చుచున్నది. వసిష్ఠమునీంద్రులు త్వరపడు చున్నారు. శ్రీరాముఁ డుపవాసవ్రతము సలిపి సిద్ధముగ నున్నాఁడు. పరికరము లన్నియుఁ జక్కఁగాఁ గూర్పఁబడినవి. కైకతో మాటలాడుచు నీవిషయము నే మఱచిపోయెఁ గాఁబోలు? (ముందు నడచి పద్మాక్షింగాంచి) నారాక రాజు గారికిం దెలుపుము.

పద్మా.—తెల్లవారినను లోపల నేయున్నారు. కనుఁగొని వచ్చెద (అని లోనికిఁ బోయి వచ్చి) మంత్రివర్యా! పోవచ్చును. (సుమంత్రుఁడు లోపలికింబోవును)

జయము జయము మహారాజుగారికి.

దశ.—(దుఃఖముతోఁ బలుకలేక యూరకుండును)

కైక.—మంత్రిసత్తమా, భూపాలుఁడు రేయెల్ల నిద్రలేక యున్నాఁడు. త్వరగా రామునిం జూడవలయునని కోరుచున్నాఁడు. పిలుచుకొని రమ్ము.

సుమం.—తల్లీ! యట్లే తోడ్కొనివచ్చెద.

(అని నిష్క్రమించి రామునిసౌధమునకుంబోవును.)

(రాముఁడు సీతతో మాటలాడుచుండ సుమంత్రుఁడు ప్రవేశించును)

సుమం.—జయము శ్రీరామచంద్రులకు.

రాము.—సుమంత్రా! కూరుచుండుము. (అని కనుసంజ్ఞతోఁ బీఠమును జూపును)

సుమం.—(కూరుచుండి) నేను మహారాజు గారికి ముహూర్తకాలము సమీపించినదని విన్నవింపఁబోయి మనవిచేయఁగాఁ గైక మిమ్ముఁ జూడఁద్వరపడుచు రాజుండుటను దెలిపెను.

రామ.—ఇదిగో వచ్చెద.

సుమం.—రథము సిద్ధముగనున్నది.

రాము.—(రథము నారోహించి సుమంత్రునింగాంచి) సుమంత్రా! ముందు చూడుము.

క. గరుడుఁడు సవ్యేతరముగఁ
దిరుగుచు నశుభంబు మనకుఁ దెలిపెడుఁ గాకల్
వరుసన్ వాపోయెడు భీ
కరముగ నేడ్చెడి నభంబుఁ గనుచు శునకముల్. 17

సుమం.—పురాంతరమున నిట్టిశకునములు ఫలింపవని పెద్దలు చెప్పఁగా వినియున్న వాఁడను.

రాము.—తథాస్తు.

సుమం.—రథావతరణం బొనర్పుఁడు, రథమునిందే యుండిచెద. ముహూర్తకాలము సమీపమునకు వచ్చుచున్నదనుమాటమాత్రము చిత్తమున నుంచవలయునని ప్రార్థించెద.

రాము.—అట్లే, త్వరగా వచ్చెద.

(అని లోపలికిం బోవును)

కైక.—(తనలో) రాముఁడు వచ్చుచున్నాఁడు. ముందు నావరములవిషయమును జక్కఁగాఁ జెప్పి నేఁడే యడవులకుం బంపెద. భరతుఁడు వచ్చిన నాప్రయత్నము భంగమగును.

రాము.—(ప్రవేశించి తండ్రికిని దల్లికిని నమస్కరించి నిలువంబడి) తల్లీ! మాతండ్రిగారు విచారముతో నున్నట్లున్నది, ఏల?

కైక.—రామచంద్రా! నీవంటిసత్పుత్రుఁ డుండ విచారము పోవకుండునా?

రాము.—జననీ! నేను దీర్పఁదగినచింతతండ్రిగారికిం గల్గినఁ బ్రాణముల నిచ్చియైనఁ దీర్పకుందునా?

కైక.—నాయనా, నీవంతటివాఁడవే, సంశయమేమి?

రాము.—ప్రియజనకా! తమరేల చింతఁ బూనవలయు? నాయెడలఁ బ్రాణము లుండునంతదాఁక మీకేవిచారము గల్గఁగూడదని నాతలంపు.

దశ.—(కన్నీరు విడుచుచు నూరకుండును.)

రాము.—తండ్రీ! మీరు కన్నీటిధారలచే భూమిని దడుపుచుండ నేను జీవించి లాభమేమి?

దశ.—(క్రిందఁ జూచుచు దుఃఖించును)

రాము.—తండ్రీ! ఇదమిత్థమ్మని తెలియక నాచిత్తము కలవరపడుచున్నది.

కైక.—నాయనా! నేఁజెప్పెద నవధరింపుము.

రాము.—త్వరగా నాకుం దెల్పుము, ఇపుడే యీదుఃఖము తొలఁగునట్లు చేసెద.

కైక.—మఱేమియు గొప్పకార్యములేదు. నీవు సమ్మతించిన మీతండ్రి కృతార్థుఁడగును. నీవు సమ్మతింపవేని అసత్యపాశబద్ధుఁడై నశించును.

రాము.—(చెవులు మూసికొని) తల్లీ! ఎంతమాట చెప్పితివి? నేను సమ్మతింతునో లేదో యనుశంక మీకుఁ గలుగునంతకాలము వచ్చెఁగదా.

క. జననీ తెల్పెద శపథం
బును వినుమా తండ్రిచిత్త•మునఁగల్గిన వాం
ఛను దీర్పనేని నారక
మునఁ బడుదుక్ సుకృతమెల్లఁ•బోవ సతంబుక్. 18

క. విను వింతిదియె గాదు మనం
బున నీవేకోరుదేని • పూని యొనరుతుక్
జననీ! తప్పను రఘుకుల
మునఁ బుట్టితిఁ గాన శీఘ్ర•మునఁ దెల్పఁ దగున్. 19

కైక.—రామా! రఘుకులప్రఖ్యాతి నిరుపమానము. అది నీవంటి సజ్జనునిసాయమున విస్తరిల్లవలయుఁ. ఇంకఁ జెప్పెద విను. విచారము మనస్సునఁ జొన్పకుము.

సీ. మీతండ్రి భూరిస•మీకంబునక్ రాక్ష
సుల బాటఁ జిక్కిన•నలఘుసత్వ
మేపారఁ గాచితి• నేమును దానికై
వరయుగ్మ మిచ్చెను• వాని నిపుడు
కోరితి; వనములఁ•గుంజని పదునాలు
గేండ్లీవు తాపస•వృత్తి నుండ
భరతుఁడు రాజయి • ధరణిని బాలింపఁ
దగు నట్లొనర్పుమా • ధరణినాథ
తే. యనుచు నేఁబల్కితిని, నిన్ను • నడవికేగు
మనుచుఁ జెప్ప నేమందువో • యనెడుశంక

నొంది పలుకక యున్నవాఁ • డోకుమార!
సత్యశపథుని జేయుమా • జనకునీవు. 20

రాము.—(చిఱునవ్వు నవ్వును)

కైక.—రామా. "పలుకకున్నఁ బదిపనులగు" నన్న యర్థంబు నవలంబించితివా యేమి? సత్యమును గాపాడెదవో, సత్యమే భూమిని లేకయుండఁ జేసెదవో నీయిష్టము.

రాము.—తల్లీ! ఊరకున్నందులకుఁ గారణము మఱియొకటి లేదు. ఇంకొక రీతి నాలోచింపకుము.

చ. ధరణిభరంబు నీసుతుఁడె • తాల్చును నేను జతుర్దశాబ్దముల్
వరమునివృత్తిఁ గానన ని•వాసము చేసెద సమ్మదంబునన్;
వరయుగ మిట్టులైన ఫల•వంతమగుం గద శంక దీనికే
ధరఁబెప్పుఁ డొందనేల? వెతఁ • దల్లడ మందఁగనేల? యక్కటా! 21

తల్లీ! ఈస్వల్పకార్యము నాకాజ్ఞాపింప నాతండ్రి సందియమందునట్లు తటస్థించెఁ గదా యని చింతిల్లెద. నీపాదములాన యిపుడే ప్రయాణమయ్యెద.

(అని తండ్రిగాంచి) తండ్రీ!

సీ. వనమునఁ బదునాల్గు•వర్షంబు లుండుట
దారుణంబని నీవు • తలఁప వలదు
పట్టంబు నీకు నేఁ • గట్టెద రేపన్న
పలుకు పోయెనటంచుఁ • దలఁప వలదు
చిన్నవానిని రాజుఁ • జేసె నేమని ప్రజల్
పలుకరేయని మదిఁ • దలఁప వలదు
నాతల్లి కౌసల్య•న్యాయమే యిదియని
పలుకునేమో యని • తలఁప వలదు
తే. రాఘవుల కెల్ల సత్యసం•రక్షణంబె
పరమధర్మంబు గావున • నిరతిఁ బూని
దానిఁ గాపాడుటయె స్థిర•ధర్మమనుచు
నెమ్మదిఁ దలంపవయ్య యో•నృపవరేణ్య! 22

రఘువంశశిరోమణీ! అస్థిరశరీరసుఖములకై సుస్థిరయశస్సత్యంబులను విడనాడ నేల? మనంబునం దించుకంతయు విచారమూనవలదు. ఇపుడు కూర్చిన వస్త్రములతో

భరతున కభిషేక మొనరింపుము. జాగు సేయ నేల ? భరతుఁ దోడ్కొని రమ్మని చారులం బంపుము. నేను వనముల కరుగ సిద్ధముగ నుందును. విచారింపవలదు.

కైక.—(ఆత్మగతము.) రాముని తాత్పర్యము చూడ భరతుని రాకకై వేచియుండి తరువాత నడవికిఁ బ్రయాణమగునట్లున్నది. భరతుఁడు వచ్చినా నాయత్నము వ్యర్థమేయగును. జాగుసేయక యిపుడే యీతని నడవులకు సాగనంపవలయు. (ప్రకాశము) రామా,

క. తొలివరము నీవు కానన
ములకరుగుట కనుచు భూప ♦ ముఖ్యు నడిగితిన్
ఫలియింపవలయు నయ్యది
తొలుతనె యభిషేకము భర♦తున కగు నవలన్. 23

దశ.—కటకటా! పాపాత్మురాలా! రాక్షసీ! (అని యేడ్చుచు మూర్ఛిల్లును.)

రామ.—(ఆత్మగతము.)

చ. జనని వరద్వయంబుఁ బతి♦సాహసమూనుచుఁ గోరియుండు నా
తని కిదియు క్షమించు మదిఁ ♦ దాఁకుటఁ బల్కక చింతనొందఁ దా
ననుఁ బిలిపించి స్వాశయము ♦ నాథుని చేయని తెల్పె నాకు నా
జనకుఁడు కానకేగుమనఁ♦జాలక యేడ్చెడు నంచుఁ దోఁచెడున్. 24

ఇంతియే కాదు.

చ. భరతుఁడు వచ్చినం దనయు♦పాయము సాగదటంచు నీమె న
న్నరుగుము ముందు గానకని♦యాతురపెట్టెడుఁ దండ్రి దానికై
గురుతర దుఃఖ మొందెడిని ♦ గొంకక వేగమె కానకేగెదన్
భరతుఁడు వచ్చునవ్వలను♦బార్థివుదుఃఖము నుంత శాంతిలున్. 25

ఔరా! విధి యెంత బలవత్తరము.!

చ. కరగతమైనవస్తువును ♦ గన్పడకుండఁగఁ జేయు నొక్కెడన్
ధరణి లభింపరాని పనిఁ ♦ దానె లభింపఁగఁ జేయు నొక్కెడన్
సరియనరాని కార్యము య♦శంబునమించఁగఁ జేయు నొక్కెడన్
వరమతి నెన్ని చేయుపనిఁ ♦ బాడగునట్లుగఁ జేయునొక్కెడన్. 26

విధి నెదిరించువాఁడు ప్రపంచమున లేనేలేఁడు. దానికి లోఁబడియే ప్రవర్తింపవలయును. నేనిపుడు విధికి నమస్కరించి తదాజ్ఞ శిరసావహించి చేసెద. (అని తల్లికి

నమస్కరించి) జననీ ! నేనిపుడే యడవులకేగెద. మునివృత్తి నవలంబించెద. తమ యానతి తండ్రియానతియు సమానమే.

కైక.—రామా ! ఈసాయంకాలములోపలఁ బయనము కావలయును.

దశ.—అయ్యో ! పాషాణహృదయా, రాక్షసీ (అని యేడ్చుచు రామునిం జూచును.)

రాము.—తండ్రీ ! దుఃఖింపఁ బనియేమి ? కులక్రమాగతయశఃకీర్తులం బాలింపుము. పదునాలుగేండ్లొక్కనిమేషముగా గడపి వచ్చెద. తల్లీ! యింటికిం జని పయనమై వచ్చెద. అడవికిం బోవునపుడుండఁ దగుసాధనములను దెప్పించి యుంచుఁడు. ఇదె పోయివచ్చెద (అని నమస్కరించును.)

కైక.—రామా ! ఇక్కార్యముచే నీకనంతవిఖ్యాతి కలుగఁ గలదు. నీకీర్తి యాచంద్రతారార్కముగా నిల్వఁగలదు. విచారింపకు. నీచరిత్రము నెల్లరుఁ బాడఁగలరు.

రాము.—తల్లీ! మీయాశీర్వాదములే చాలును. ఇవియే నాకనంతభాగ్యముల నొసంగఁ జాలును.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

పంచమాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీ ర స్తు

విచిత్రపాదుకాపట్టాభిషేకము

షష్ఠాంకము.

(ఖడ్గధారియై లక్ష్మణుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

లక్ష్మ.—(మహోగ్రహముతో నాత్మగతము) కామాతురుఁడై రాజు ధర్మమునాలోచింపక యపమార్గమును బ్రవేశించినఁ బ్రాజ్ఞుఁడగు రాముఁడేల దానిని బాటింపవలయుం? కైకకు వరములు రాజిచ్చెనఁట, సత్యమును దప్పఁగూడదఁట. నిన్నకొలువుకూటములో నందఱిముందఱ రామునకు రేపేయభిషేకోత్సవమని వచింపలేదా, అది తప్పిన సత్యభంగము కాదు కాఁబోలు. ఇఁక మంచిమాటలతో లాభములేదు. నేనే కరవాలము దీనిని ఝళిపించి పౌరుషమునఁ గార్యమును సాధించెద. రామునకుఁ బట్టముగట్టెద. (చూడ్కి సిగుడించి) అదిగో సుమంత్రుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు. మాటలాడెద. (అని ముందుకు నడచి) సుమంత్రా! అక్కడివార్తలేమి?

సుమం.—వార్తలేవియున్నవి? అన్నియుఁ బూర్తినొందినవి. నారచీరలుతెమ్మని కైకయాజ్ఞాపింప వానిని దేఁబోవుచున్నాను. (అని దుఃఖించును)

లక్ష్మ.—(కోపముతో) సుమంత్రా! దుఃఖింపకుము. నారచీరలు తెమ్మని కైకయుత్తరువు చేసినదా? సెబాసు, విను నామాట.

చ. నరపతి యాజ్ఞ చేసినను•నాథుని ప్రీతికిఁ బాత్రభూతనై
పరఁగెడుదాన నేనని య•భవ్యపథంబుననే చరించుచున్
గరువమునొందియున్న యల•కైకవచించిన సాగనీయ ని
త్తరుణమునందు నేనె గుణ•ధన్యుని రాముని రాజుఁజేసెదన్.

ఇంకొక్కమాట చెప్పెద వినుము.

క. కరవాల మిదిరొ దక్షిణ
కరమున నాకనుఁగుమిత్ర•కల్పకముగ ని
త్తరుణమునఁ గ్రాలుచున్నది
పరికింపుము కార్యమెట్టి•భంగిఁ దిరుగునో.

బొడుగఱచి కైక నారచీరలు తెమ్మని యాజ్ఞ సేసినదియా, ఔరా! యెంత క్రూరకృత్యము! రాముఁ డోడ్కొని రమ్ము. పట్టాభిషేక మొనరింతము.

సుమం.—లక్ష్మణా! నీయూహ మంచిదేగాని రాముఁడంగీకరించినఁ గదా సాగును. మనమిరువురము ముందు శ్రీరాముని దర్శించి మాటలాడుదము. తరువాతఁ జేయఁ దగినట్లు చేయవచ్చును. త్వరపడిన లాభమేమి?

లక్ష్మ.—మంచిదే, రాముఁ డెందున్నాఁడు?

సుమం.—కౌసల్యయింటికిఁ బోయి యామెకీవృత్తాంతమును దెల్పి సీతకీవార్తఁ దెలుప నరిగియున్నాఁడు.

లక్ష్మ.—ఏమీ, కౌసల్య యంగీకరించినదా, అక్కడివార్తలఁ జెప్పుము.

సుమం.—లక్ష్మణా! రాముఁ డీవార్త నెఱిఁగింపఁ బోవునప్పటి కామె కులదైవములఁ బూజించుచుండినది. రాముఁడు నమస్కరించి పిడుగువంటి యీవార్తఁ దెల్పఁ గనే యచ్చేష్టపడిపోయినది.

లక్ష్మ.—తల్లీ! క్రిందఁ బడకుము. నేనున్నవాఁడ. (అని యేడ్చును)

సుమం.—లక్ష్మణా! ఇదేమి? కౌసల్యయేదీ యిక్కడ? నీవాగ్రహావ్యగ్రమనస్కుఁడ వౌట నిందే యప్పనిజరుగుచున్న ట్లూహించితివా యేమి?

లక్ష్మ—(లజ్జనొంది) నిశ్చయమే సుమంత్రా! తరువాత?

సుమం.—రాముఁ డాశ్వాసింపఁ దెలిసి రామునిఁ గౌఁగిలించుకొని పలవించినది. రాముఁ డామె నూఱడించి భర్తయాజ్ఞ మీఱరాదని చక్కఁగా బోధచేసి తుదకుఁ దానడవి కేగుటకు సమ్మతింపఁజేసెను. ఆమెయాశిషములఁ బడసి సీత యింటికరిగినాఁడు.

లక్ష్మ.—(కరవాలమును గ్రింద వైచి) ఇఁక నామాట యెట్లు సాగును? కార్యమప్పుడే మీఱిపోయినదే. సుమంత్రా! ఇఁక నాగతియేమి? నేనును రామునిం గూడి కానల కేగెద, రాముని పాదములం బట్టుకొని ప్రార్థించి యనుమతిఁబడసెద. (అని నిష్క్రమించును)

(తరువాత రాముఁడు సీతభవనమును బ్రవేశించును.)

రాము.—(తనలో) నాప్రేయసి నారాకకై యువ్విళ్లూరుచుండును. నేనుబోయి పిడుగువంటి యీమాటను జెప్పఁగనే యేమగునో, సీతచిత్తము పేశలము. భయంకర వార్తను దీనిని విని కుప్పకూలునేమో, ఎట్లుచెప్పిన నామెమనస్సు కలగుండు పడకుండునో యట్లుచెప్పవలయును. (ఆకాశమునకుఁ జూడ్కి నిగుడించి) సరే! ఇప్పటి కీయుక్తి సరిపోవునట్లున్నది. చెప్పెదఁగాక. (అని లోపలికింబోవును)

సీత.—(ఎదుర్కొని పూజించి కూర్చుండఁజేసి) ప్రాణేశ్వరా! మీరాక నాకొకశంక సంకురింపఁజేయుచున్నదే, ఏల?

రాము.—ప్రియసీ నీకేకాదు, నాకు నొకశంక గలిగియేయున్నది.

సీత.—మీశంకకుఁ గారణమేమి?

రాము.—నీకు సంశయముదయింప హేతువేమి?

సీత.—

సీ. పట్టపేనుఁగు దివ్య • భర్మ భూషణముల
నలరి రావలదె నీ • న్నాశ్రయించి
భవ్యసితచ్ఛత్ర • వరము స్వచ్ఛాయ ని
న్నలరఁ జేయుచును రా • వలదె వెంటఁ
జారుతరాకృతి • చామరద్వయము పా
ర్శ్వంబుల నుండఁగా • వలదె మించి
రత్న కాంచనమయ • రథము నీవెక్కంగ
రమ్యతరంబుగ • రావలవదె
తే. యిన్నియును లేక కాల్నడ • నిపుడు నీవు
వచ్చుటకు హేతువేమొకో • వదలకుండఁ
బల్కుమా చిత్త ముత్తల • పాటుఁగాంచు
చున్న దో ప్రాణనాయకా • సన్నుతగుణ. 3

ఇంతియగాదు.

చ. చరణసరోజయుగ్మమున • స్థౌస్థలి రేఁగినధూళి గ్రమ్మి యి
త్తరుణమునందుఁ గన్పడెడుఁ • దల్లడమందెడు నామనంబు భూ
వరుఁడగు వేళ నిట్లునడు • వందగు నంచును శాస్త్రమున్నదో
పరమకృపార్ద్రిచిత్త! తగు • భంగిని నాకు నెఱుంగఁజెప్పుమా. 4

రాము.—(చిఱునవ్వు మోమునఁ జిందులాడ) చెలీ! ఇట్లేల త్వరపడి శంకనొంది దిగులుపడియెదవు?

సీత.—నాథా ధీరులగు మీకువలె నోర్పు నావంటిభీరువున కెట్లుండును? కాన నాయాన యాలసింపక చెప్పి నావెతమాన్పుము.

రాము.—

చ. తనువిది చంచలంబు ధన • ధాన్యసుఖంబులు మించులట్టు లౌ
క్కనిముసమైన నిల్వకయొ • కాలుగదల్చుచుఁ బోవుచుండు నే

మని యింకవీని నమ్మందగుశహర్షమునొందుట యెట్లు సత్యమే
యనిశము నిల్పు ధర్మములుసట్టివె యౌను విదేహరాట్సుతా! 5

సీత.—నాథా! ఇపుడెందులకో యీవేదాంతవాక్యములు? నావెతలమాన్ప నివియిపుడు పనికిరావే.

రాము.—(నవ్వుచు) ప్రేయసీ! త్వరపడకుము. పట్టపేనుఁగు శ్వేతచ్ఛత్రచామరములు రథము మొదలగునవి రాకయున్న నేమి లోపమనిచెప్పితిని. గౌరవము నిలుపుకొనవలయునన్న ధర్మము నాదరించుచు సత్యమును గాపాడుకొనవలెంగదా.

సీత.—సరే ఆమీఁద?

రాము.—నేనిపుడు పుత్రధర్మము నెఱపం బూని యున్నవాఁడను.

సీత.—అదియే నాకోరికయు కాంబట్టియే రాజార్హములగు గజాదులు రాలేదే యని ప్రశ్నించితి.

రాము.—రాజార్హములు గజాదులు కావు. సత్యధర్మములనియే చెప్పితిని.

సీత.—సత్యధర్మములు రాజార్హములనియే నాతాత్పర్యముకూడ. అయితే గజాదులు పట్టాభిషేకసాధనములు కదా.

రాము.—అవును.

సీత.—మఱియు వేఁవి?

రాము.—ముందు ధర్మసత్యముల యథావిధి ననుష్ఠించినతర్వాత భద్రగజాదులు కావలెను.

సీత.—ప్రాణేశా! ఈమాటలయర్థము నాకు బోధపడలేదు. ప్రకృతపుఁ బనియేది?

రాము.—సత్యధర్మసంరక్షణమే.

సీత.—అందులకేకదా పట్టాభిషేకము.

రాము.—అందులకుఁ బట్టాభిషేకమే ముఖ్యముగాదు.

సీత.—మఱేది ముఖ్యము?

రాము.—అట్లనుగుము చెప్పెద. పితృవాక్యమును మాతృవాక్యమును బరిపాలించుట ముఖ్యము.

సీత.—కాదని యెవరన్నారు? ఆప్రస్తావ మిపుడేల? నేఁటిదినమున జరగవలసిన పని యేది?

రాము.—పితృమాతృవాక్యపాలనమే.

సీత.—ఏవి వారి వాక్యములు?

రాము.—(నవ్వుచు) ప్రాణేశ్వరీ! చక్కఁగా నాలకింపుము.

చ. జనకుని ప్రాణరక్షణముఁ • జక్కఁగఁ జేసినదంట కైకయ
న్నని మొన! దానికై జనకుఁ • డామెకు రెండువరంబు లెంతొ ప్రీ
తినలరి యిచ్చెనంట, యవి • తెమ్మని కైకయు వేఁడెనంట, యం
దు నొకవరంబు తీర భర • తుం డగునంట; నృపాలుఁ డింతిరో. 6

సీత.—(ఇంచుక యోజించి నిట్టూర్పునిగుడించి) హా! వసిష్ఠమునిచంద్రా! మీరు పెట్టిన ముహూర్తము మాకు విపరీతఫలము నిచ్చెఁగదా. ఉపవాసఫల మొక్కటియే మాకుఁదక్కినది. హా! రాజ్యలక్ష్మీ! నీ వెందఱినో కోరుచుండుదానవు కదా. ఇంతలో రామచంద్రు నివదలి భరతునిం గోరితివా?

రాము.—ప్రేయసీ! విచారింపకుము. ఇది సంతోషవార్తయే యనితలంపుము.

సీత.—నాథా! భరతాభిషేకము నోర్వక పల్కినదానఁగాను. విధిచేష్టలెట్లు మార్పునొందునో తెలియదుగదా యనియూహించి యిట్లుపల్కితిని కానిండు. విచారమేల? ఒకవరమునకు ఫలమిట్లాయె. రెండవవరమునకు ఫలమెట్టిది?

రాము.—అది నీకుఁ దెలుపఁదగినది కాదు. ఆవల నీకే తెలియఁగలదు.

సీత.—నాకుఁ దెలుపఁగూడని వార్తయొకటి నీకుఁ గలదని యిపుడే నేనువింటిని?

రాము.—తెలుపఁ గూడదనఁగా నిపుడే నేనేలచెప్పవలయునని గాని యితరము గాదు.

సీత.—నేనేల చెప్పవలయు ననఁగా నింకొకరిద్వారా తెలియఁగలదని కదా మీ భావము. అదియుక్తమని మీకుఁ దోఁచినదేమో.

రాము.—(ఆలోచించి) యుక్తము కాదుగాని నేనేచెప్పిన నిపుడే మనస్సు త్తలపాటొందునేమో యని భయంపడుచున్నాఁడ.

సీత.—అంతభయము మీకేల? అశుభవార్త మీనోటినుండియే వినఁగోరుచున్నాను?

రాము.—నానోటనుండి వినుటయు నామాటప్రకారము చేయుటయు నీకుఁ గర్తవ్యము.

సీత.—ప్రాణేశా! నేను మీకనపాయినినిగదా. మీరెట్లు చెప్పుదురో యెట్లుచేయుందురో నేనును దోడునీడవలె నట్లేచేయుచుండుదును.

రాము.—(ఆత్మగతము) సీత నేర్పున నన్నుమించునది. అప్పుడే ముంజటికాళ్ళకు బందాలు వేసినట్లు మాటలాడుచున్నదే ముందేమిగతి? నాప్రయాణ మెట్లు సాగును? కానీ! చెప్పిచూచెద (ప్రకాశము) ప్రాణేశ్వరీ! పతివ్రతాతిలకమా! విదేహరాజపుత్రీ!

చ. వనములకేగి నేను ముని•వర్యులవృత్తి సమాశ్రయించియుం
డను జనునంట, యందుఁ బదు•నాలుగువర్షము, లంతదాఁక నా

యనుజుఁడు రాజ్యమేలునఁట; యామె వచించిన దిట్లు నేనిదే
వనమున కేగఁ బూని మది వర్ధిలు ప్రీతిని జెప్పవచ్చితిన్. 7

సాధ్వీమణీ!

చ. వరయుగ మిట్లు కోరెఁ బ్రియ భర్తను గేకయరాజపుత్రి, భూ
వరుఁడని యేమియున్ బదులు పల్కక యూరకయుండె నన్ను నా
దరమునఁ బిల్వనంపి వని తామణియే యిటులాజ్ఞ చేసె నా
వరములఁ దీర్పకున్నఁ బితృ వాక్యము తప్పునుగాదె జానకీ. 8

సీత.—హా విధీ (అని మూర్ఛపోవును)

రాము.—(లేవనెత్తి యంకసమాసీనఁగాఁ జేసిఁ నేదతేర్చి) విదేహరాజపుత్రీ! ప్రాకృతునిభార్య చందమున రాజపత్నివగు నీవిట్లు భీతిల్లెదవేల? అయ్యో! ఇట్టైన నాకుఁ గలధైర్య మేటి పాలగుఁగదా.

సీత.—(తూరుచూడి) నాథా! పట్టాభిషేకోత్సవమునకు బదులు వనగమనోత్సవము చేయునట్లు తటస్థించెనా. ఏమి యీ ముహూర్తబలము? నిన్నరాత్రి దుస్స్వప్నము లెన్నియో తోఁచినవి. అవి యుపవాసాయాసమునఁ గలుగు చిత్తభ్రమములని తలంచితినిగాని యిట్లగునని యూహింపఁ జాలనైతిని. నాథా! నీవు వనగమనమా? కఠినాత్మురాలా, కైకా, నీకుమఁరునకుం బట్టముకట్టుమని కోరుదువుగాక. నాభర్త యడవులకుం బోవలయుననుటలో నీకు లాభమేమి? (అని మరల మూర్ఛిల్లును)

రాము.—(కన్నీరు దుడుచుకొని) విదేహరాజనందనా.

చ. వనముల కేగువాఁడనని పల్కితిఁ గాని నినుం ద్యజించి యేఁ
జననెటులోర్తు? నవ్వదలఁ జాలవుగా కలనైన నిప్పుడే
వనికరుగంగ నబ్బరతు పాలనమం దెటులుందువాకొ్కని
న్గనియెడు భాగ్యమింకఁ బదు నాలుగువర్షము లేగినం గదా. 9

సీత.—(కొంచెము స్మృతిరాఁగా) నాథా! మనమిపు డేయడవియందున్నాము?

రాము.—(తనలో) ఇపుడే విభ్రాంతినొందినదే. అడవులలో నున్నట్లే తలంచుచున్నది. ఇంకననుఁబాసి యుండునట్లు లేదు. కఠినంపుభూములకు నే నెట్లు పిలుచుకొని పోవఁజాలుదు? కొంచెము బోధించి చూచెద. (ప్రకాశము) ప్రాణేశ్వరీ! ఇది యరణ్యభాగము కాదు. మనయంతఃపురము. ఏల యిట్లు పలవరించుచున్నావు?

సీత.—నాథా! మన యంతఃపుర మింకనెక్కడిది? అరణ్యమధ్యభాగమే యంతఃపురము, మృగములే పరిచారకులు. తరుగుల్మములే విహారస్థలములు.

రాము.—నారీరత్నమా, నన్నువదలి యుండవుగాన నీకిదియరణ్యముగనే తోఁచును. నిజమే.

సీత.—ప్రాణేశా! ఏమంటిరి? మిమ్మువదలి యుందునా. ఏజన్మమున నిట్లుంటిని?

రాము.—సాధ్వీ! పదునాలుగువర్షములు మునివృత్తి నుండవలయు ననఁగా నారచీరలు గట్టుకొని వనంబులనుండవలయునని తల్లియాజ్ఞ, పతియాజ్ఞ సతులకు ధర్మము. నా యాశయమురీతి నీవు మెలఁగవలయును.

సీత.—నాథా మీయానతి మీఱుదునని యేలసంశయపడియెదరు?

రాము.—(సంతోషముతో) నీవిటనుండి నాతల్లికి నుపచారములు సేయుచుండవలయు ననుటయే నాయాశయము.

సీత.—(కన్నీరు విడుచుచు) మనోవాక్కాయములు నీమాట సమ్మతమని చెప్పఁగలరా. శాస్త్రము లీమాట నంగీకరించునా, సహధర్మచారిణి యనఁగా నర్థమేమి? నన్ను వదలి యేవ్రతమాచరించు నధికారము మీకున్నది? కొంచెమాలోచించి మఱిమాట్లాడినమేలు.

రా.—నీమాటలకు బదులాడ వీలుదొరకకున్నది. కాని యరణ్యములు దుర్గమములు. నీవచటికి రానోపవు.

సీత.—రామచంద్రా! ఈమాటలు సీతతోఁ జెప్పఁదగునే?

చ. పతినెడఁబాసియున్నఁ బురి • పాడుగదా సతి కాత్మనాథుసం
గతి నివసించు కాఱడవి • కమ్రతరంబగు పత్తనంబెగా
సతతము ప్రాణనాయకుని • సంగతి నుండుటె సాధ్వీధర్మమా
వితమును మానదూష్యమని • వేదవిదుల్ వచియింతు రెప్పుడున్. 10

దుర్గమారణ్యములయందు నిరర్గళవిహారము మిముఁగూడి చేయుదాన నేనేవిషయమునను భయంపడను. క్రూరములు, క్రూరతరములు, క్రూరతమములునగు మృగములకు జంకను. మీచెంతనుండ నన్నుఁ గన్నెత్తిచూడ దేవదానవులకైన శక్యమే. దివ్యతమారణ్యములలో ముద్దులుగులుకు చిలుకలపలుకు లాలకించుచు నీచెంతనుండి సుఖించెద. సెలయేటి విమలోదకంబుల స్వేచ్ఛగా మనమిరువురము విహరింపవచ్చునుగదా. ఇఁకఁ దడవు సేయక ప్రయాణము చేయుదము. మఱియొకపర్యాయము నన్నువదలునట్లు మీనోటనుండి మాటవచ్చెనా యిందె ప్రాణములు వదలెద. మీయాన.

రాము.—(ఆత్మగతము) ఇంక వలదనిన లాభములేదు. నన్నువదలియుండఁ జాలదు. కఠినంపుభూముల నెట్లునడిపింతును? ఏమియుఁ దోఁచకున్నది? కలయందైనను

శ్రమముల నెఱుఁగదు. ఎట్లు సంచరింపఁ జాలునో భగవంతునకే వేద్యము. (సీతం గాంచి) రామాలలామమా! ఇఁక నేనేమని నిన్ను నివారింపఁగలను? నీరాకకు సమ్మతించితి.

సీత.—(హర్షముతో రామునిచెంతకేగి) నాథా! ఇఁక నేఁజేయవలసిన పనియేది?

రామ.—సాధ్వీ! నేనిదె కైకయింటికింబోయి నారచీరలుధరించి వచ్చెద. నీవు!

మత్తకోకిలములు.

ఘోరకాననసీమ నుండఁగఁ•గోర్కెనొందెదు కావునన్
ధీరవై యిఁకనీకుఁ దోఁచిన•దివ్యభూషణవస్త్రముల్
ధారుణీసురవర్యు లెల్ల ని•తాంతతృప్తిని బొందఁగాఁ
గోరినట్లు లొసంగుమా మదిఁ•గొంకునొందకుమా సతీ. 11

సీత.—

సుంతయేనియుఁ గొంకు లేదెద•సూనృతం బిది నాయకా
సంతసంబున ధారణీసుర•సంతతిం బిలిపించి సౌ
ధాంతరంబునఁ గల్గు కాంచన•హారిరత్నకలాపముల్
వింతగొల్ప నొసంగుదానను•వేగపోదము కానకున్. 12

రామ.—

కానలో నివసించు టెంతయుఁ•గష్టమంచుఁ దలంపకో
జానకీ! యిదె వత్తునంచు వి•చారమింతయు లేకనా
తోను బల్కుచు నున్నదానవు•ధూర్తులుందురు రాక్షసుల్
కానఁ జక్కఁగనెంచి చేయుము•కానకేగు ప్రయత్నమున్. 13

సీత.—

మానసంబునఁ జక్కఁగాఁ బలు•మాఱు లెంచియె రాఘవా!
కాననున్ నిన్నుఁగూడి రాఁదగుఁ•గాని యింట్ల వసింప నీ
యాన కూడదటంచు నామది•యందు యోజనచేసియే
నేను వచ్చెద నంచుఁ బల్కితి•నిక్కమిద్ది త్రిశుద్ధిగన్. 14

రామ.—ప్రాణేశ్వరీ! అరణ్యముఁం గలుగుకష్టములను జెప్పితి. చక్కఁగా నాలోచించుకొనుమంటిని. నీవెన్నివిధములచేతను, వచ్చెదననుచున్నావు. నీరాక నంగీకరించితి పయనము గమ్ము.

సీత.—నాథా! [1]మీయాజ్ఞయైనదియే పదివేలు. ఇంతకంటె నాకుఁ బ్రియమైన దేది యుండును? సర్వార్థములు ఫలించినట్లే యైనది. నాయందుఁ దమకుఁ గల సన్మానము విచిత్రమైనది. నాకోరికలెల్లఁ గొనసాగినవి. నానోములు ఫలించినవి.

రాము.—ప్రేయసీ! [2]నేనింకఁ గైకసౌధమునకుంబోయి యాటవిక వేషమును ధరించి వచ్చెద. నేవచ్చునంతలోపలనే చెప్పినట్లు నీవు కృత్యము లొనరించి యుండుము. అదియే నాకుం బ్రియతరమగు కార్యము.

సీత.—తమసెలవుప్రకారము కార్యములన్నియుం నెఱవేర్చియుండెద. మీరాకకై కాచియుండెద.

రాము.—ఇదె కైకయింటికిం బోయివచ్చెద. (చూడ్కి నిగుడించి) నాప్రియ సోదరుఁడు లక్ష్మణుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు. మాటలాడి వెడలెద.

(లక్ష్మణుఁడు ప్రవేశించును.)

లక్ష్మ.—(రాముని పాదములపై వ్రాలి యేడ్చుచు విడువకుండును.)

రాము.—వత్సా! సౌమిత్రీ! ఏల యేడ్చెదవు? సంతోషకాలముగదా యిది.

లక్ష్మ.—(పాదములు పట్టుకొని విడువకుండును)

రాము.—నాయనా! లెమ్ము. నీవేమికోరిన నటు చేసెద.

లక్ష్మ.—(లేచి కన్నీరుదుడుచుకొనుచు) రామచంద్రా!

చ. వనములకేగువాఁడవట•వచ్చెద నేనును నిన్నుఁగూడి చ
క్కనిపరిచర్య చేయుచును•గ్రమ్మఱ నీవెనువంటవత్తు నా
మనమునఁ గల్గువాంఛ యిది•మానక తీర్చిన మేలు లేనిచో
నినుఁగనుచుం ద్యజించెదను•నేనసువుల్ నిజమిప్పుడేయిటన్. 15

రాము.—నాయనా! అంతటితెగునకుం బూననేల? జానకియుం నావెంటవచ్చును. నీవును రావచ్చును.

లక్ష్మ.—(సంతోషముతో) తండ్రీ! ఇదియె నాకోరిక. నెఱవేర్చితివి. పయనమయ్యెద.

రాము.—మనమిరువురము కైకయింటికిం బోయి వత్తము రమ్ము. మునివేషధారణము చేయవలయునఁట.

లక్ష్మ.—ఇదెవచ్చుచున్నాఁడ. త్వరగాఁ బోయివత్తము మీవలెనే నేనును మునివేషమును ధరించెద. బదులుచెప్పక యనుమతింప వలయును.

---

1 మానాద్యాప్తిగలిగినట్లు చెప్పుటచే నిది భాషణము.

2 ఇష్టకార్యదర్శనమగుట నిది పూర్వభావము.

రాము.—వత్సా! ఆవేషమందు నీకంతటివాంఛయున్న నేనేల వలదనియెదను. అట్లే ధరింపుము.

క. తనువులు రెండును భేదమె,మన యొక్కటి యేతలంప•మనకిర్వరకో,య
నుజా!విధి యేర్పఱిచెను,గనకుముసంశయము మేలు• గాంతువుదానన్.

(అని యిరువురు నిష్క్రమింతురు.)

(పిదప దేవశర్మ సూర్యశర్మ లనునిరువురు విప్రులు ప్రవేశించుచున్నారు)

దేవ.—మిత్రమా! చూచితివా. మొన్న నేకదా మనము పౌరులకు రామాభిషేకమను వార్తనుజెప్పి సంతోషింపఁ జేసితిమి. అట్టిమనమే యిపుడు రాముఁడు నారచీరలు గట్టి తమ్మునితో భార్యతో నడవికిఁ బోవుచున్నాఁడను దుఃఖవార్తఁ జెప్పవలసి వచ్చినది.

సూర్య.—ఆర్యోత్తమా, రాముఁ డడవికిం బయనమగుట నిశ్చయమేనా?

దేవ.—ఇంకనుసంశయమా? ఇపుడే నారచీరలు కైకయింటికిం గొనిపోవుచుండఁగాఁ జూచివచ్చితిని. ఇఁక రామలక్ష్మణులు పోవుదురఁట. నారచీరలు కైకయే యంది చ్చునఁట. వారు ధరింతురఁట, పౌరులెల్ల గుంపులుగుంపులుగాఁ గూడియున్నవారు.

సూర్య.—పండితేంద్రా! కులగురువగు వసిష్ఠముని వలదని యాక్షేపించలేదా?

దేవ.—వారియుపన్యాసమును వినుటకే నేనచటికిం బోయియుంటిని.

సూర్య.—వారేమనిచెప్పిరి?

దేవ.—కైకనుగాంచి యనరాని మాటలాడి నిందించిరి. న్యాయముగను, నిష్ఠురముగను నెంతచెప్పినను ననేమిరా యనుచుఁ దనపట్టును వదలినది కాదు. తుదకాయన యాగ్రహమున నెన్నియో మాటలాడిరి. కాని ఫలము రామారణ్యగమనమే.

సూర్య.—అయ్యో! ఇఁక మనగతియేమి?

దేవ.—మన కధోగతియే. అయోధ్య యింకఁబాడు. కోసలరాజ్యమే పాడు.

సూర్య.—(చూడ్కి నిగుడించి) ఏమాకోలాహలము?

దేవ.—శ్రీరామలక్ష్మణులు కైకయింటికిఁ బోవుచున్నట్లున్నది. చూతము రమ్ము.

(అని నిష్క్రమింతురు.)

(తరువాతఁ గైకయింట రామలక్ష్మణులు ప్రవేశింతురు.)

రాము.—తల్లీ! నమస్కారములు.

కైక.—వత్సా! జననియాజ్ఞనొంది పితృవాక్యపరిపాలనము చేయవచ్చితివా?

వసి.—పితృవాక్యపరిపాలనముగాదు చేయవచ్చినది. రక్కసియగు కైకవాక్యపరిపాలనము చేయుటకు వచ్చినాఁడు.

రాము.—మునీంద్రా! యాగ్రహమేల? జననీవాక్యము జనకవాక్యతుల్యము. భేదమేమి?

కైక.—వత్సా! ఈనారచీరలు ధరించి పదునాలుగుసంవత్సరము లరణ్యవాసముచేసి న్యాయమును బాలించి రమ్ము. శాశ్వతకీర్తిని బొందుము.

వసి.—అయ్యో! పాపాత్మురాలా! ఈకఠినోక్తులాడ నీకు నోరెట్లాడినది?

దశ.—(బోరున నేడ్చుచు నూరకుండును)

రాము.—తల్లీ! మహాప్రసాదము. తమయాశీః ప్రభావమున నేఁబుట్టినందులకుఁ గావలసిన పనులన్నియుం నెఱవేర్చి వచ్చెద. తమచేతితోనే నారచీర లిప్పింపుఁడు.

కైక.—మంథరా! నారచీర లిటు తెమ్మా.

మంథ.—ఇవిగో నారచీరలు (అని యందిచ్చును.)

కైక.—(నారచీరలు పుచ్చుకొని) వత్సా! రామచంద్రా! నీకీర్తి యాచంద్రార్కతారకముగా నిలుచుటకు నారచీరలు వీనిని గ్రహింపుము.

(అని చేతికిచ్చును.)

దశ.—పాపాత్మురాలా! రాక్షసీ! కైకా! కులపాంసనీ! (అని తిట్టుచు మూర్ఛిల్లును.)

వసి.—కేకయరాజకులమును జెఱుపఁ బుట్టినదానా. కైకా, ఈనారచీర లందిచ్చుటకు నీ చేతు లెట్లాడెను? భరతుఁడు రాజ్యమేలునని యాశపడితివా? చూతముగాక. (అని పండ్లు పటపటలాడించును.)

రాము.—తల్లీ! మహాప్రసాదము. త్రికరణశుద్ధిగా వీనినే మృదుతమాంబరములుగా భావించి గ్రహించి ధరించెద. (అని ధరించుచుండును.)

(ఆకాశమున ధ్వని.)

క. [1]సురలయభీష్టముపండఁగఁ, దరుణీమణివల్కలములఁ దానొసఁగ గుణోత్కరుఁడగు రాముఁడు వానిన్, ధరియింపఁగఁ జేసె నౌర ధాతస్వశక్తిన్.

రాము.—(తనలో) ఏమి యీధ్వని? ఎచ్చటనుండియో విచిత్రముగా వినఁబడుచున్నది?

(అని కట్టుకొనును)

పౌరులు.—(తమలోఁదాము) ఏమిది? ఆశ్చర్యముగానున్నది. ఎవరుచెప్పిరో యని కనుఁగొనరాకుండ నీధ్వని బయలుదేరుచున్నది.

---

1 అద్భుతార్థప్రాప్తిరూపమగు సుఖగూహానము.

లక్ష్మ.—తల్లీ ! రామచంద్రునివెంటఁ బోవునాకును నారచీర లిప్పించిన ధరించెద.

కైక.—రాము నెడఁబాయని నీవిట్లడుగుట న్యాయమే. తెప్పించి యిచ్చెద. (అని తెప్పించి యిచ్చును)

లక్ష్మ.—తల్లీ ! రాముఁ డడవులపాలయి నాతో సుఖముగాఁ గాలముగడపును గాక. భరతుఁడు సకలదుఃఖములపాలై పోవుఁగాక. (అని ధరించును.)

కైక.—వత్సా! రామభద్రా! ఇఁక నీవింటికిం బోఁగూడదు. ఇటనుండియే యడవికిం బోవలయును.

రాము.—తల్లీ ! సీత నాతో వచ్చును. ఇంటికిం బోఁగూడదని యాజ్ఞాపించితిరి ఇటకే పిలిపించుకొని పయనమయ్యెద.

కైక.—వత్సా ! సీతను బిలిపించెద (అని సుమంత్రునిజూచి) సుమంత్రా ! సీతను దోడ్కొని రమ్ము.

సుమం.—చిత్తము.

(అని నిష్క్రమించును)

(సీత కాలినడకతోఁ బ్రవేశించును.)

సీత.—(అత్తగారికి నమస్కరించి) భర్తవెంటఁ బోవుటకై మీయనుమతినిగోరుచున్నాను. కరుణించి యనుజ్ఞ యిండు.

కైక.—మంచిదమ్మా (అని మంథరను జూచి) మంథరా ! జానకికి మెత్తనినారచీరలు తెమ్ము.

వసి.—(గద్దము దువ్వుచు) ఏమేమీ? కఠినాత్మురాలా! కైకా, సీతకా నారచీరలు! నీవు వరములను గోరునప్పుడు సీత ప్రస్తావము చేసితివా?

దశ.—(కన్నీరుదుడుచుకొని) ఈ పాపాత్మురాలు నన్నడుగునపుడు జానకిమాటయే ప్రస్తావింపలేదు. కనుక నిపుడు నారచీర లీయఁగూడదు. నాముద్దులకోడలు సకలాభరణభూషితురాలై పోవలయును. రథము మొదలగు సాధనము లామెకు నే నిచ్చితిని.

కైక.—రాముని వెంటఁ బోవువారందఱును మునివృత్తినుండవలయుననియే నాభావము. అప్పుడడుగకున్నను అడిగినట్లే యనుకొనవచ్చును.

దశ.—(మహాగ్రహముతో)

చ వరముల నిచ్చినాఁడనని • పల్కకు స్వేచ్ఛఁగ సత్యరూప బం
ధురతరపాశబద్ధుఁడను • దొయ్యలి కావున నిన్నుఁ జంప కి
త్తరుణమునందు మానితిని • ధాత్రికుమారిక నొవ్వఁ జేయుదేఁ
గరిపదసన్నిపాతమునఁ • గ్రన్నన నీతల వ్రక్కలించెదన్. 18

వసి.—వరములడుగునపుడు సీతాలక్ష్మణుల ప్రస్తావమే లేదుకదా. లక్ష్మణుండు కోరియే నారచీరలు ధరించెను. సీతయేల ధరింపవలయును?

దశ.—జనకరాజేంద్ర తనయా, నాముద్దులకోడలా, తల్లీ, యిటు రమ్ము. సకలాభరణాలంకృతవై పతివెంట నరుగుము. (అని యేడ్చును)

సీత.—(మామగారికి నమస్కరించి నిలువంబడును)

దశ.—(సీతను జూచుచు) తల్లీ!

క. వనజదళాక్షుని నసహా,యునిగ్గా సిరి వెలయు నట్టు•లెంతయుఁ బ్రీతిన్
జనవినుతుని శ్రీరాముని,జనకసుతా! కూడియుండఁ•జాలుదు వెపుడున్.

సీత.—మామగారి యాజ్ఞయు నావ్రతమునే స్థిరపఱచుచున్నది. సెలవు గైకొనియెద. (కైకకు నమస్కరించి) అత్తగారూ!

చ. వనముల కిప్పుడేగెదను•భర్తనుగూడి చతుర్దశాబ్దముల్
చనినయనంతరంబ రఘు•చంద్రునిగూడి యయోధ్య కేగుదెం
తును గృప నాశిషంబులిడి•తోరపువేడుక మాండవింబలెన్
ననుఁ దలపోయఁగాఁ దగును•నాయపరాధము లుజ్జగించుచున్. 20

కైక.—మంచిది.

దశ.—భూపుత్రీ! సాధ్వీమణీ!

క. కులముద్ధరించు నాకో,డలవీవు మనోజ్ఞగుణప•టలభూషితవి
ఖ్యులనీదుకీర్తిజగములఁ,గలయన్ వ్యాపించివెలయుఁ•గాకసతంబున్.

(ఆకాశమున ధ్వని.)

క. సురకార్యము ఫలియించెడు,తరుణంబిది యాశిషములు•దశరథవిభుఁడ
క్కఱణి నొసంగెనుబళి రే,ధరణీభారంబు తొలఁగు•ధాతయునలరున్.

వసిష్ఠాదులు.—(నలుదిక్కులు పరికించుచు) ఏమియాశబ్దము? ఎందుండివచ్చెనో, ఏది యౌరా దీనియర్థము.

రాము.—జనకా! జననీ! గురువర్యా! పౌరులారా! అందఱియొద్దను సెలవు గైకొనుచున్నాను. పునర్దర్శనంబు తటి సర్వవృత్తాంతములను దలపోసికొందము.

(అని సీతాలక్ష్మణులతో నిష్క్రమించును)

షష్ఠాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీ రస్తు

విచిత్ర పాదుకాపట్టాభిషేకము

సప్తమాంకము.

(భరతుఁడు నిద్రతూఁగుతో నొంటిగాఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు)

భర.—(ఆత్మగతము) మూఁడురాత్రులనుండి దుస్స్వప్నములే వచ్చుచున్నవి. నేఁడు ఘోరాతిఘోరములగు కలలువచ్చినవి. అయోధ్య పాడువడియున్నయట్లగపడుటకుం గారణమేమి? తల్లులుముగ్గురు విధవలై యున్నట్లు స్వప్నమునఁ దోఁచినదే, ఏల? ఇట్టికలలెప్పుడును నాకురాలేదు. ఏమో కొంపమునిఁగియుండును. నాతల్లి క్రూరస్వభావురాలు. ఏది నిశ్చయించుటకును నాకిపుడు తోఁచకున్నది. పరుండుదమన్న నిద్రరాదు. (వామాక్షిస్పందనము నిరూపించి) అయ్యో! ఈదృష్టాంతముగూడ రాఁబోవు చెడుఫలమునే సూచించుచున్నది. ఉపశ్రుతినిబరీక్షించెద. (అని గవాక్షముకడ నిలువఁబడి చెవియొగ్గియుండును)

(వీథిలో భార్యాభర్తలు కలహించుచుందురు.)

భర్త.—ఓసీపాపాత్మురాలా! నీమాటకు నమ్మి తండ్రినింగోలుపోతిని. సోదరులు దూరమైరి. అపకీర్తి లోకమున నల్లుకొనుచున్నది. నీముఖము చూడఁగూడదు. పాపము వచ్చును.

భార్య.—పాపమురానీ, పుణ్యమురానీ, నాపట్టువదలను. అయితీరవలెను.

భర్త.—ఓసీ! కఠినాత్మురాలా! ఏల నాప్రాణములు తీయఁబూనెదవే. ఇంకనైన నీప్రయత్నము మానవే.

భార్య.—నీప్రాణముపోనీ, లోకపోనీ; నామాటచెల్లియే తీరవలయు.

(అని లోపలికింబోవును.)

భర.—(ఆలకించి) కటకటా! ఉపశ్రుతికూడ దుష్ఫలమునే బోధించుచున్నది. కే పేమాట వినఁబడునో. (ఆకాశమువైపుచూచి నిరుడించి) శుక్రోదయమైనది. తెల్లవాఱులక్షణములు కనఁబడుచున్నవి. నాల్గవయామమునఁదోఁచిన స్వప్నములు ఫలించునని పెద్దలుచెప్పుచుండఁగా వినియున్నాఁడను. (కుక్కుటధ్వని వినఁబడఁగా)కుక్కుట

ములు కూయుచున్నవి. సాంధ్యరాగము ప్రాగ్దిక్కున వ్యాపించుచున్నది. ఇంకలేచి కాలోచితకృత్యములను దీర్చి భగవంతుని ధ్యానించెద. వత్సా ! శత్రుఘ్నా, ప్రతి దినములేచునట్లేల యీదినము నిద్రలేవవు? (శత్రుఘ్నుఁడు పలవరించును) నాయనా! ఏమిరా పలవరించుచున్నావు?

శత్రు.—(మేల్కాంచి) అన్నా ! దారుణస్వప్నము వచ్చినది.

భర.—(దగ్గుత్తికతో) ఏమిరా నాయనా! ఆస్వప్నము ?

శత్రు.—అన్నగారూ !

తే. తండ్రి తలపట్టి భీకర ♦ దనుజకాంత
యీడ్చినట్లుగఁ దల్లులెం♦తేవగలను
బొగులుచున్నట్లుగ నయోధ్య ♦ పొలుపుమాని
పాడుపడియుండునట్లు స్వ♦ప్నమునఁగంటి. 1

భర.—అక్కటా! నాకునట్టే స్వప్నమునఁ దోఁచినది. వత్సా! తెల్లవాఱుచున్నది. ఎట్టి వార్త విననగునో.

(ద్వారపాలుఁడు ప్రవేశించును.)

ద్వార.—జయము జయము మహారాజపుత్త్రులకు.

శత్రు.—ఏమివార్త తెచ్చితివి ?

ద్వార.—దేవరా! అయోధ్యనుండి దూతలు వచ్చి కాచియున్నారు. ఏమిసెలవు ?

శత్రు.—త్వరగా రప్పుము.

ద్వార.—చిత్తము (అని నిష్క్రమించును)

(పిమ్మట నిరువురు దూతలు ప్రవేశింతురు.)

దూత.—(కానుకలు ముందుపెట్టి) జయము భరతమహారాజుగారికి.

భర.—ఏమి యీకానుకలు?

ప్రథ.—మేనమామగారికిప్పించుటకుఁ బంపఁబడినవి.

భర.—ఏమియుదయముననే వచ్చినారు. మీమోములు మార్గశ్రమమున బడలినట్లున్నవి. ఇంతత్వరగా రాఁగారణంబేమి ?

ద్వితీ.—వసిష్ఠమునియుం సుమంత్రాదులును గొన్ని కార్యములు మీవలనన్నిప్పుడే జరగవలసియున్నవి కావునఁ ద్వరగాఁబిలుచుకొని రాఁదగునని పంపినారు.

భర.—తండ్రిగారు కుశలముగనున్నారా?

ప్రథ.—మమ్మిరువురను దటాలునఁ బిలిపించి యిప్పుడే బయలుదేరవలయునని యాజ్ఞాపించిరి. అప్పుడే బయలుదేరి వచ్చితిమి.

భర.—(ఆత్మగతము) వీరిమాటలధోరణి వేఱురీతిగానున్నది. ఒకదానికింకొకటిగా నుత్తరము వచ్చుచున్నది. కానీ! (ప్రకాశము) పురమెట్లున్నది?

ద్వితీ.—పురమంతయు ముందలంకరింపఁబడియుండెను. ఇపుడుండవలసినట్లేయున్నది.

శత్రు.—ఏమియిట్లు బదులిచ్చుచున్నారు?

ప్రథ.—రేయింబవళ్లు పయనము చేసి యాయాసపడి వచ్చినాము. మామనస్సులు కలవిలపాటొందియున్నవి.

భర.—మాయన్న రామచంద్రుఁడు లక్ష్మణసహితుఁడై కుశలముగ నున్నాఁడా?

ద్వితీ.—సీతాలక్ష్మణులతో నపూర్వవైభవంబున నారాముముల స్వేచ్ఛగానున్నట్లు వింటిమి, వెంటనేవచ్చితిమి.

భర.—ప్రతివాక్యము నామనస్సును దత్తఱపాటొందించుచున్నది. అట్లుండనీ, ఇప్పుడు నేనేమిచేయవలయు?

ఇరువురు.—ఇపుడే పయనము చేయవలయును.

భర.—మీరు ప్రయాణమగుచున్నపుడు వసిష్ఠాదులేమిచేయుచుండిరి? ఇంతవేగముగా మమ్ము రమ్మననేల?

ప్రథ.—ఏదో గొప్పకార్యము నాలోచించుచున్నట్లు మాకుఁదోఁచినది. సావకాశముగా మమ్ము మాట్లాడనీయలేదు. త్వరసేసిరి, వచ్చితిమి.

భర.—వత్సా! శత్రుఘ్నా! ప్రయాణముచేయవలయు నిప్పుడే. (అని యందఱు నిష్క్రమింతురు)

(రాముఁడు సీతాలక్ష్మణులతో నరణ్యమునఁ బ్రవేశించును.)

రాము.—సుమంత్రా! రాత్రి నదీతీరమునఁ బౌరులు నిద్రించుచుండ మోసపుచ్చి వచ్చితిమి. వారెంతదుఃఖించుచుందురో.

సుమం.—ప్రభుకుమారా! ఆదుఃఖమునకుఁ బరిమితియుండునే.

రాము.—(దృష్టి సారించి) సారథీ! ఆవచ్చువారెవరు? సేనతో వచ్చుచున్నట్లున్నది. వారిరూపములు భయంకరములుగా నున్నవే.

సుమం.—మహాత్మా! నిషాదాధిపతియగు గుహుఁడు వచ్చుచున్నట్లున్నది.

(సపరివారుఁడై గుహుఁడు ప్రవేశించును.)

గుహు.—మహాత్మా! రామచంద్రా! శృంగిబేరపురపరిపాలకుం డగు గుహుఁడు నమస్కరించుచున్నాఁడు.

రాము.—నిషాదరాజా! మీయాగమనము సంతోషదాయకము. ఈయరణ్యముల మీరే మాకుఁ బ్రియబంధువులు.

గుహు.—మేము మీదాసులము. మానగరము మీది. దయచేసి మాయాతిథ్యము నంగీకరింపవలయు.

రాము.—ప్రియబంధూ! వనయాత్రకై వచ్చితిని. పురముఁ జొరరాదు.

గుహు.—తమవనయాత్ర వినఁబడినది. మానగరము మహారణ్యమధ్యగతము. కానవనమే. ప్రవేశింపవచ్చునని మనవి చేయుచున్నాను.

రాము.—ఐనను నియమోల్లంఘనమేల చేయవలయును? తాపసవృత్తియే యిప్పటిపని. ఇం దేయుందుము. మీరాజ్యమున నెందున్నను మీయింటనున్నట్లే.

గుహు.—మావిం దారగింపవలయు.

రాము.—మంచిది. కందమూలాదు లిపుడు మాకాహారములు. షడ్రసోపేతమగు భోజనము చేయఁగూడదని నియమము.

గుహు.—మే మాటవికులము. మాయాహారములు తఱచుగా మునిజనార్హములే. మీకెయ్యదియిష్టమో నాకయ్యది సంతోషదాయకము. మాభూముల నివసించినఁ జాలును.

రాము.—చాలదినము లుండరాదు. దేశనివాసము పనికిరాదు.

గుహు.—మీమాటల కడ్డముచెప్పునంతటివాఁడనుగాను.

రాము.—మిత్రలక్షణ మిదియే. మీకన్నమాకుఁ బరమమిత్రులు దొరకరు.

గుహు.—ఇవిగో కందమూలాదులు వండి చక్కని భక్ష్యములుగ సిద్ధము చేయఁబడినవి. విందారగింపవలయు. ఈపర్ణకుటీరమున నివసింపవలయు. ఇదిగో కుశాస్తరణము. ఇదిగో తృణపల్లవనిర్మితశయ్య. ఇవిగో విహారభూరుహములు.

రాము.—(అన్నిటిని పరికించి) మిత్రరత్నమా, ఇట్టి మనోహరపదార్థము లెన్నండును లభింపలేదు. తృప్తిమీఱ నారగించెద. సుఖముగా నివసించెద. విహరించెద, శయనించెద.

గుహు.—నాజన్మము నేఁటికి సఫలమైనది.

(రాముఁడు సీతాసహితుఁడై విందారగించును.)

లక్ష్మ.—నిషాదరాజా! మీఋణము దీర్చుకొనఁ జాలము. దివ్యహర్మ్యముల నివసించు రామచంద్రున కిపుడీతృణశయ్య యింపుగానున్నదే. విధిచర్య యెంతబలవత్తరమో.

గుహు.—సౌమిత్రీ! చింతిల్లకుము. భగవద్యత్నము మాన్పరానిది. మరల మరలఁ దలంపవలదు. నీజన్మము సఫలము. అనవరతరామచంద్రసేవాపరాయణుఁడవు.

లక్ష్మ.—తలఁపునకు వచ్చినపుడెల్ల దుఃఖసాగరమున మునుఁగుచుందును. ఈవిషయము తలంపునకు రాకుండునట్టిదియా?

గుహు.—నిశ్చయమే కాని విచారించి లాభములేదు. అదిగో రామచంద్రుడు విశ్రమించునట్లున్నది. నీవును బరుండుము. ఆయుధపాణినై నేనును నాపరిజనులును గావలియుందుము.

లక్ష్మ.—నాకును నిద్రకును గడుదూరము. రామచంద్రుడు తృణశయ్యఁ బరుండఁగాఁ జూచుచున్న నాకు నిద్రయెట్లు పట్టును ?

గుహు.—సౌమిత్రీ ! నీయందుఁ గన్పట్టు భ్రాతృవాత్సల్య మనుపమానము. మనమిరువుర మల్లయింగుదీవృక్షము చెంత నాయుధపాణులమై రేయియెల్లఁ గాపాడుచుందుదము. ఇట్లు మీరీమహాటవుల శ్రమముల పాలగుచుండ నయోధ్యలో భరతుఁడు పట్టాభిషిక్తుఁడై రాజభోగముల ననుభవించు చున్నాఁడు కదా.

లక్ష్మ.—రేపోమాపో భరతుఁ డయోధ్యను జేరును. తల్లికైకయుఁదానును సంతోషమున నోలలాడు చుండఁగలరు.

గుహు.—ఇఁక శ్రీరామమూర్తి సుఖశయ్య నిద్రించు సమయముగ నున్నది. మనమిట నుండరాదు. దూరముగనుండి జాగరూకులమై చుట్టుతిరుగుచుఁ గాపాడుచుందము.

(అని యిరువురు నిష్క్రమింతురు.)

(భరతుఁడు శత్రుఘ్నునితో దూతలతో నయోధ్యను బ్రవేశించుచున్నాఁడు.)

భర.—ప్రియానుజా ! అయోధ్యను జూడఁగల్గితిమి. ఏలొకో యయోధ్య పాడుపడినట్లున్నది. గృధ్రములు హర్మ్యములపైఁ గూరుచుండి యున్నవి. పురమునుండి పొగలేఁగుచున్నవి. కటకటా ! ఏమి యీపురవర మిట్లుండుటకుఁ గారణము ?

శత్రు.—అన్నగారూ! మనకేమో యశుభవార్త వినఁబడునని తోఁచుచున్నది. పురమును బ్రవేశించుచున్నాము కదా !

భర.—సహోదరా ! శత్రుఘ్నా ! ఏమి యీవింత!

చ. పురజనులెల్ల నన్నుఁగని•పొక్కుచు మోములు విన్ననై తగన్
దవ్వరపడుచుందొలంగిచను•వారు, గృహంబులు పాడువాటి యు
త్తరుణమునందు దుఃఖమునె•తప్పక పొందినయట్లు కన్పడున్
బరిచరులైన నన్నుఁగని•పల్కక యూరకయున్నవారు సూ. 2

శత్రు.—రాజకుమారా ! ఏదోయొక యశుభవార్త తప్పక వినవచ్చును. పురమున రామచంద్రుఁ డున్నట్లులేదు. అరాజకముగ రాజ్యమున్నట్లు దుందులక్షణములు పురమునఁ గానఁబడు చున్నవి.

భర.—అదె తల్లిగారి సౌధము. త్వరగా రథావతరణముచేసి వార్త లరయుందము. (అని యిరువురు రథావతరణముచేసి సౌధముం బ్రవేశింతురు.)

భర.—తల్లీ ! ఇవే నమస్కారములు (అని సాగిలంబడును.)

కైక.—(మహానందముతో లేవనెత్తి కౌఁగిటంజేర్చి) నాయనా! ఇతోధికమహావిభవములఁ బొందుము.

భర.—తల్లీ ! తండ్రిగారెందున్నవారు ? అన్నగారేమి చేయుచున్నారు ?

కైక.—ఆవార్తలన్నియుఁ గ్రమముగా వినవచ్చును. ముందు జరపవలసినపనుల నిర్వహింపుము.

భర.—(కన్నీరుతో) తల్లీ! జనకులకుశల మరయుటకన్న ముందు నేఁ జేయఁదగిన కృత్యమెద్ది ?

కైక.—ముద్దుకుమారా! వినుము వివరించి చెప్పెద.

సీ. శంబరాసురునితో సంగ్రామమును జేయు
  తఱిని గాచితిని నీ తండ్రి, దాని
కాతఁడు హర్షించి యడిగినయప్పుడే
  వరయుగళంబిచ్చు వాఁడననియె
నీవు లేనప్పుడు భూవిభుండే లోకో
  రామునకిచ్చెద రాజ్యమనుచు
నభిషేకవస్తువు లన్నియుఁ గూర్పంగ
  వరములనిమ్మంటి వానియందు
తే. నొకటఁ బదునాల్గువర్షంబు లుగ్రవిపిన
వాసమును జేయ రాముని బంపివైచి
తిని మఱొక్కట నీరాజ్య మునకు నిన్నుఁ
బట్టభద్రుని జేసెద వైభవమున. ౩

చ. జనకుఁడు, రామలక్ష్మణులు జానకియుం మునివృత్తిఁ గానకుం
జనిరని ప్రాణముల్ వదలెఁ జయ్యన రాజ్య మరాజకంబుగాఁ
గనఁబడకుండఁ జేయఁదగుఁ గావున నాపలుకాదరించి నీ
వనుపమ రాజ్యభోగముల నందుము పొందుము గౌరవంబిలన్. 4

భర.—(మాటముగియ నంతలో మూర్ఛిల్లి పడును)

శత్రు.—(సేదదేర్చి) అన్నా ! అనుకొనునట్లైనది. ఇఁక గతియేమి ?

భర.—(తల్లింజూచి యాగ్రహముతో) పాపాత్మురాలా ! కులపాంసనీ ! ఎట్టిపనిఁ జేసితివి ?

చ. వనముల మౌనివృత్తి రఘువర్యుని నుండఁగఁ జేసి భర్త ధ
ర్మనిలయవాస ముంగనెడుమాడ్కినొనర్చి మహోముదంబునం
గొనుమిదె రాజ్యమంచునొకకొంకును బొందక పల్కుచున్న ని
న్గని యసువుల్ భరింపఁగను గల్గితి నాజని యెంత నింద్యమో. 5

ఉ. తల్లివటన్న గౌరవము తప్ప మఱొక్కటి లేదు నీయెడ౯
దల్లివె కాకయున్న నిను దారుణఖడ్గము చేతఁబూని య
ల్లల్లనఁ జీల్చి మాంసములనాసురపాళియుఁ గంకగృధ్రముల్
వెల్లుగ నార్చుచుండినఁగఁ బేర్చినశక్తిని జేసియుండుదున్. 6

హా! దుష్టరాక్షసీ! ఎంత క్రూరకార్యము చేసితివి? ఇక్ష్వాకు కేకయ సద్వంశముల కపకీర్తిం దెచ్చిపెట్టితివి. రాముని రాజ్యమును బరిగ్రహించు నంతటి క్రూరమతి నగుదునా? ఇట్లేల తలంచితివి? ఎవరు నీకీదుర్బోధము చేసిరి? వారిం జెపుమా యిపుడె యమపురికిం బంపెద. కట్టా! కులపాంసనీ! ఎట్టిపాపమున కొడిగట్టితివి?

చ. వనముల సీతఁగూడి రఘువర్యుఁడు భోగములం ద్యజించి యిం
తనివచియింపరాని వెతనంది జటాజినముల్ ధరించి యుం
డ నిచట దివ్యసౌధములనాకసుఖంబుల మించుభోగముల్
గనఁగలనే? త్యజింతునసుకాండము నీక్షణమందె యిచ్చటన్. 7

(తమ్మునివంకఁజూచి) శత్రుఘ్నా! అగ్నిని బ్రజ్వలింపుము. ఈపాడు శరీరమును దహించి నిర్మలుండ నయ్యెద. అయ్యో! అంతయాలస్యమేల? ఇప్పుడె యీకరవాలమున శిరస్సు ఛేదించుకొనియెద (అని కత్తిదూసి మెడఁద్రెంచుకొనఁ బోవును.)

(వసిష్ఠుఁడు ప్రవేశించును.)

వసి.—కుమారా! వలదు వలదు. గుర్వాజ్ఞ. ఓర్చుకొను మోర్చుకొనుము.

భర.—అయ్యో! గుర్వాజ్ఞ యనుమాట వినఁబడియెనే. ఏమినాగతి (అనిచూచి) గురువర్యా! నమస్కారము. నాయందనుగ్రహము మీకుండిన.

ఆ. క్షణములోన నేను స్వర్గసీమను జేరఁ
జన ననుజ్ఞ యిండు వనులనున్న
వాఁడు రాముఁడనెడు పల్కును వినఁజాల
నిశ్చయంబు మేను నిలుపఁజాల. 8

క. జనకుఁడు సురపురికేగెను
వనికేగెను రామభూమి ♦ వల్లభుఁ డకటా!
తనువిడి కాల్పనె యివ్విధి
వనటం బొందుచును నేను ♦ బ్రదుకఁగనేలా? 9

వసి.—(ఖడ్గమును జేతఁబట్టుకొని) వత్సా! తెగువ కిదిసమయము కాదు. ముందు జనకునకు సంస్కారము చేయుము. పుత్రులు నల్వురుండియు నేడుదినములదాఁక సంస్కారము లేక దశరథమహారాజు దేహము తైలమునందుండుట ధర్మము కాదు. సత్పుత్రులు మీరుపు రిప్పటికైనను వచ్చితిరి. తరువాతి కార్యములు చూచుకొందము. త్వరపడుఁడు. తల్లిని నిందించి లాభములేదు. విధి బలవత్తరమని నమ్ముము. మంత్రులందఱును గాచియున్నవారు. రమ్ము.

(అని భరతశత్రుఘ్నులతో నిష్క్రమించును)

{ రాముఁడు సీతాలక్ష్మణులతోఁ జిత్రకూటాద్రి
సమీపకాంతారమును బ్రవేశించుచున్నాఁడు. }

రాము.—జానకీ! అరణ్యభూములు కర్కశములనియు, నీవు నడువఁజాలవనియుఁ జెప్పితిని. నీవా మాట పాటించియున్న నంతఃపురమున నుందువుకదా. అట్లుగాక పట్టుపట్టి నావెంటవచ్చితివి. ఆసుఖముల ననుభవింపుము.

సీత.—ప్రాణేశ్వరా! ఎవరికో చెప్పినట్లు సీత కిట్టిమాటలుపదేశింపఁబూనుట ధర్మమా, నేను నడువఁజాలనా? మీ రడవులలోనుండ నేనంతఃపురమున నుండవలయునా? ఇదియేనా తమ రుపదేశించుధర్మము?

రాము.—ప్రేయసీ! ధర్మముమాటయటుండనీ, నీయవస్థ నిటుఁగన్నులారఁ జూచుచున్న నామనస్సు ఖేదపడుచున్నదే. అయ్యో!

సీ. పల్లవంబులమృదు ♦ త్వంబునోడించునీ
పాదసరోజముల్ ♦ వాడెనేఁడు
లలితప్రతాననీ ♦ విలసనంబుహసించు
సుందరబాహువుల్ ♦ సొక్కెనేఁడు
సంపూర్ణరుచివెల్గు ♦ చందురునిందించు
కమనీయవదనంబు ♦ గందెనేఁడు
చంచలమృగనేత్ర ♦ చారుతఁబోనాడు
సురుచిరనయనముల్ ♦ స్రుక్కెనేఁడు

తే. కటకటా ! దుర్గమంబయి ♦ కఠినమగుచు
సాధ్వసంబును గూర్చు నీ♦స్థలమున
నడచుచుంటి విదేహభూ♦నాథపుత్రి
జానకీ ! యేమిపల్కుదు ♦ నేనునిపుడు. 10

ఇంతియే కాదు.

ఉ. కంటకపంక్తియందుఁ బడు ♦ కాలును మెల్లఁగ లేవనెత్తి చే
నంటిన నేమిబాధగన ♦ నానో యటంచు భయంబు చేత వె
న్నంటియె వచ్చు లక్ష్మణున ♦ కైనను జెప్పక నాకుఁ దెల్పకే
తంటుచు వచ్చు నిన్నుఁ గనఁ ♦ గుందదె చిత్తమిఁకేమిపల్కుదున్. 11

మఱియుం.

తే. గాలియూపఁగ లతకూన♦లోలి వెనుక
కట్టివచ్చుచు నీమోము♦నందుఁ బడిన
హస్తముల మెల్లఁగ నెవాని ♦ నవలఁ ద్రోచు
చున్న నీవెతఁ గుందింప ♦ దో కొ నన్ను. 12

సీత.—ప్రాణేశ్వరా! నన్నుఁ జూచినపుడు మీకుఁ గల్గువిచారమునకంటె మిమ్ముఁ జూచు నపుడు నాకుం గల్గుచున్నవిచారము వేయిమడుంగు లెక్కుపగ నన్ను బాధించు చున్నది.

రాము.—ఆమాటలుండనీ, ముందుమార్గ మెంతకఠినముగ నుండునో మన మెఱుఁగము. ఇపుడే నడువఁజాలకున్నదాన వే. ముందెట్లు నడువ నేర్తువు?

సీత.—సూర్యుని ఛాయాదేవి యనుసరించునట్లు మిమ్మనుసరించి చక్కఁగా నడువఁగల నను దృఢవిశ్వాసము నాకుంగలదు. ఏవిధమగు సందియమును బొందకుఁడు.

రాము —అన్ని సందియములను నీమృదువాక్కులే తీర్చుచున్నవి కాని వెనుక మరలి నీవైపు చూడ్కి నిగుడించినపుడు మరల నెన్నియో సంశయములు కలుగుచున్నవి.

సీత.—ఇందుకంతయుం సంశయింపక మార్గము చూపుచున్న నేనును విలాసముగ నడచి వచ్చెద. (ముందు చూచి) ప్రాణేశా! ఆపర్వతము పేరేమి?

రాము.—ప్రేయసీ ! అదియే మనకు భరద్వాజమహర్షి గారుపదేశించిన చిత్రకూటాచ లము. దానిచెంతనే మనము నివసింపఁబోవుచున్నాము. మిక్కిలి సమీపముననే చక్కనిపర్ణశాల నేర్పఱచుకొని యందుందుదము.

సీత.—పోనుపోను కాననము సాంద్రతరుసముదయమై భయంకరముగను, దుర్గమముగనున్నది. మార్గము కానరాకున్నదే.

రాము.—లక్ష్మణా! జానకి యిఁక నడువఁజాలదు. మార్గముసుగమముగాఁ జేయవలయు. గ్రొడ్డలిచేతికందిమ్ము. ఈతరుశాఖల ఛేదించెద.

లక్ష్మ—(గ్రొడ్డలి యందిచ్చును, రాముఁడు తరుశాఖల ఛేదించును)

సీత.—రామచంద్రా! సేవకునివలె గ్రొడ్డలి చేతఁబూని చెట్లకొమ్మలు నఱకవలసిన దురదృష్టము నీకుఁ బట్టినదే. విధి నేమనుదును?

రాము.—ఈపని నాకానందము నిచ్చుచున్నది. నీవు రాఁజాలవను విచారముతప్ప నిం కొక్కవిచారము నాకులేదు.

లక్ష్మ.—రామచంద్రా! చిత్రకూటము చెంతనున్నది. ఈయేటియొడ్డుననే పర్ణశాల నిర్మించెద. ఇందు నివసింతము.

రాము.—సోదరా! ఈ యేటియొడ్డు వాసయోగ్యముగానున్నది. చక్కనిపర్ణశాలనిర్మిం పుము. సీత కెట్టికష్టములు నందుఁ గలుగరాదు.

లక్ష్మ.—మీరును జానకియును నీమఱ్ఱిచెట్టుక్రింద విశ్రమింపుఁడు, నేను పర్ణశాలనిర్మించెద. (అని పర్ణశాలఁ గట్టును.)

రాము.—(సీతతో నందుఁ బ్రవేశించి) జానకీ! ఈపర్ణశాల శాస్త్రోక్తముగ నిర్మింపఁబడి నది. ఎంతసొగసుగానున్నది?

చ. జలకములాడుతావిదిగో • శయ్యకుఁ దావిదిగో ముదంబునన్
ఫలములమెక్కుతావిదిగో • భావములూరఁగముచ్చటాడని
మ్ములఁదగుదివ్యవేదికను • బొల్చెడుతావిదిగో తలోదరీ!
కలుగుసుఖంబులిచ్చటను • గాపురముండిన నెల్లకాలమున్. ॥౬

సీతా! ఈగండశిలపైఁ జక్కఁగాఁ గూరుచుండి యాతరంగిణిని జూచుచుండి సకలమనఃక్లేశములు నశింపకమానవు. లక్ష్మణుం డెంత చక్కఁగా నిర్మించినాఁడు?

సీత.—ఎండలోఁగూడ నీడందనుండ సకలసుఖము లబ్బుచుండుననఁగా నిఁక నిట్టి యుత్తమ పర్ణశాలనుండ నవిలభించుననుట యొకవింతయా!

రాము.—జానకీ! నీకు సుఖముగల్గిన నాకుఁబదివేలు. (తమ్మునింజూచి) లక్ష్మణా ఇంక నివసింతము. ఈయది మార్గముకాదు. ఎవ్వరును రాఁజాలరు. చిత్రకూటము చేరువనున్నది. వృక్షములు పండులేకుండఁ బెరిగియున్నవి. తీఁగజొంపము లుఁ సిల్లుచున్నవి. అడవినుండ, రాఁదగు కష్టము లిచ్చటఁ దోఁపవనుట నిక్కము ఇఁక వేఁటగ యాహారమును సమకూర్పుము. పర్ణశాలచేరువనున్న మూలంబులం గొ

రాఁజనదుసుమీ. ఇచ్చటిమృగంబుల జోలికిఁబోవకుము. మననివాసమున నవిభీతి నొందఁగూడదు. నాయనా! సకలకష్టములు ననుఁగూడి పొందుదశ నీకుఁ బట్టినది,

(అని చింతించును)

లక్ష్మ.—రామచంద్రా! నిన్నుఁగూడియున్న యీయారణ్యమే నాకు స్వర్గముగ నున్నది. అయోధ్యలో ననుభవించు సంతోషమునకన్న నిపుడు వేయిమడుంగుల సంతోష మనుభవించుచున్నాను.

(అని యందఱు నిష్క్రమింతురు.)

{ భరతుఁడు శత్రుఘ్నునితో వసిష్ఠాదులు వెంటరా నరణ్యమును ప్రవేశించుచున్నాఁడు. }

భర.—వసిష్ఠమునివర్యా! ఈయరణ్యము పావనము. ఈమార్గముననే రామమూర్తి పోయియుండునా.

వసి.—ఇదె రథముజాడ కనఁబడుచున్నది. చూడుము. ఈత్రోవనే రాముఁ డరిగియుండవలయు. చెంతనే శృంగిబేరపురమున్నది, (ముందు చూచి) అదిగో గుహుఁడువచ్చుచున్నాఁడు. ఈతఁడు సుగుణవంతుఁడు. నిషాదాధిపతి. మీతండ్రికిం బరమమిత్రుఁడు.

(గుహుఁడు ప్రవేశించును)

గుహు—రాజకుమారా! మునిచంద్రా! ఇదె నాయాతిథేయము. దీనింగైకొనుఁడు.

భర.—మీయాతిథేయసత్కారము మా కెల్లర కమితానందమును గూర్చినది.

గుహు.—ఈవృక్షచ్ఛాయ నందఱు కూరుచుండుదురుగాక.

(అందఱు కూరుచుందురు)

భర.—నిషాదాధిపా! మీకందఱకుం గుశలంబే.

గుహు.—ఈయరణ్యములలో నిట్టున్నాము. ఒక్కమాట పల్కెద. ఉత్తరంబీవలయు.

భర.—ఏమామాట?

గుహు.—అడవులపాలయి రామచంద్రుఁడు మునివృత్తినుండ నీచతురంగబలములతోఁ బోనేల? మీయుద్దేశ్యమేమి?

భర.—(నిట్టూర్పు నిగుడించి) నిషాదరాజా! ఇట్టి యనుమానము నీమనస్సునకుం దోఁచునట్టి కాలము వచ్చినదికదా. (అని కన్నీరు నించును.)

గుహు.—రాజకుమారా! ఎఱుఁగఁగోరియడిగితి వేఱుగాఁ దలంపవలదు.

భర.—వసిష్ఠమునిచంద్రా! మీరు బదులు చెప్పి మమ్మిరువురను దృప్తిపఱతురుగాక.

వసి.—నిషాదమహీపాలకా !

చ. ఎఱుఁగఁడు పాపమింతయు మహీపతిపుత్త్రుఁడు కైకయాత్మజుం
డఱిముఱిఁ జెందె నిప్పనికి నంచుఁ దలంపు మయోధ్యఁ జేరియ
వ్వాఱె కెవగన్ మృతింగనిన వాని నజాత్మజుఁ దండ్రిఁ గాంచియ
త్తఱి నొనరింపఁగాఁ దగిన తత్క్రియ లెల్లను దీర్చె శ్రద్ధతోన్. 14

భర.—మునీంద్రా! తల్లిపేరుమాత్రము పలుకకున్న నానెత్తిన పాలుపోసినట్లు.

గుహు—అయ్యో! దశరథమహీపాల శిరోమణి సురలోకమునకుంబోయినాఁడా! హా విధీ (అని దుఃఖించుచు)

వసి.—రామభక్తా! వినుము. ఆమీఁద మేమెల్లరము రాజ్యమును బాలింపుమని యెన్నిపర్యాయములో యుపదేశించితిమి. కాని యమ్మాటలం బాటింపక యీ భరతుఁడు.

ఉ. ఒల్లను రాజ్యభోగముల నొల్లను దల్లిని విత్తమున్ మనం
బుల్లసిలంగఁ జేయుసతి నొల్లఁ గిరీటము నింక నేమియే
నొల్ల రఘూత్తమాంఘ్రిసలిలోద్భవయుగ్మముఁ గొల్చు కాంక్ష నే
నెల్లవిధంబులన్ వనికి నేఁగెదఁ దాపసవృత్తిఁ బూనియే. 15

అని పల్కెను.

గుహు.—(భరతుం జూచి) మునివృత్తి నుండుట మొదట గుఱుతింపలేను. ఆమీఁద?

వసి.—చతురంగ బలంబులం గూర్చుకొని తల్లులం దోడ్కొని రామసందర్శనార్థమై.

గుహు.—(మాటకడ్డము వచ్చి) రాముని దర్శింపఁబోవుటకుఁ జతురంగబలములేల?

వసి.—వత్సా! అట్లనకుము నీవు రామభక్తుఁడవని యెఱుఁగుదు. నీయీ ప్రశ్నమునకు నాకు, నిందున్న యితరులకుఁ గోపము రాదు, విను.

చ పురికరుదెంచి రాజ్యమును బూనుము జ్యేష్ఠుని దానుగాదె యి
ద్ధరణి యటంచు వేఁడి తన ధర్మముఁ దీర్పఁగ భక్తి మీఱ సో
దరయుతుఁడై మముంగలిసి తాఁ జనుచున్ నినుఁ జూడవచ్చె నీ
భరతుని యందు సుంతయును బాపము గల్గదు నిక్కమో గుహా. 16

గుహు —(పరమానందభరితుఁడై లేచి భరతుని కౌఁగిలించుకొని)

క. చరితార్థుఁడవే యైతివి
భరతా ! నేనన్న మాట భావింపకు మే
వరుసను వేఱుగ నెఱుఁగక
త్వరపడి పల్కితి క్షమింపఁ దగుఁ జుము నన్నున్. 17

భర.—రామచంద్రసఖా! నీవడుగఁ దగినదే. నా ప్రవృత్తి యిట్లనుమానింపఁదగినదై నట్లు కనఁబడుచున్నది. ఐనను నిజము నిలుకడమీఁదఁ దెలియఁగలదు.

గుహు.—రాజకుమారా! ఇఁక శ్రీరామచంద్రుని వృత్తాంతమును దెల్పెద. ఇందే రాముండు సీతయును శయనించిరి. లక్ష్మణుఁడు నేనును అల్లవృక్షముకడ నుండి కావలి కాచితిమి. ఆవృక్షము కడనే జడలను వారు ధరించిరి. ఈనదిని దాఁటి యీ త్రోవనరిగిరి. ఇఁక నేమని చెప్పుదును. (అని దుఃఖించును)

భర.—సోదరా!—ఇందఱిని దుఃఖములపాలు చేసినది పాపాత్మురాలు నాతల్లి.

గుహు.—ప్రభూ! ఆమెను నిందించి లాభమేమి? ఈశ్వరేచ్ఛయిది.

భర.—నన్ను వేగమె తోడ్కొనిపోయి రామపాదములపైఁ ద్రోయుము.

గుహు.—రాజకుమారా! నేఁడింకవిడిసి నాయాతిథ్యంబుఁ జక్కఁగాఁ బరిగ్రహించి రేపుదయము పయనము చేయుదుము. నేనును వచ్చెద.

భర.—అట్లె యొనరించెద.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

(సీతారామలక్ష్మణులు పర్ణశాలలో నుపవిష్టులై ప్రవేశించుచున్నారు.)

రాము—ప్రియానుజా! లక్ష్మణా! అయోధ్యలో నిపుడేమిజరగుచుండునో? భరతుఁడు తండ్రిగారి దుఃఖమును గొంత తీర్చియుండఁడా?

లక్ష్మ.—రామచంద్రా! సుఖముగాఁ గైకయు భరతుఁడు నుందురు. పట్టాభిషేకము జరిగియుండును. వారిప్రస్తావమిపుడు తేఁజనదు. నాయొడలు మండిపోవుచుండును.

రాము—నాయనా! అట్లనంజనుదే. ప్రియసోదరుఁడు కదా భరతుఁడు. అతనియందణుమాత్రమేని దోషము కనంబడదు.

లక్ష్మ—ఈన్యాయమే మిమ్మిట్టిదశకుఁ దెచ్చినది.

రాము.—(చిఱునవ్వుతోఁ) వత్సా! అట్లనకుము. భరతుఁడు సోదరప్రీతికలవాఁడు సుమీ.

సీత.—నాథా! ఏలొకో మృగములు పరుగులిడుచున్నవి. పక్షులు నలుదెసలకుం బాఱుచున్నవి. అరణ్యమందుఁ గోలాహలము వినఁబడుచున్నది.

రాము—(దృష్టి సారించి) లక్ష్మణా! చాపము బాణము లందిమ్ము. జానకీ! భయపడకుము. అరణ్యములో నివి సాధారణములే. లక్ష్మణా! చెట్టెక్కి నలుదెసలు పరికింపుము. వేఁటకాండ్రు ప్రవేశించియుందురు.

లక్ష్మ.—(శరశరాసనము లందిచ్చి చేరువనున్న వృక్షాగ్రము నెక్కి దెసలు పరికించి భర

ద్వాజముని యాశ్రమమువైపు చక్కఁగా నుపలక్షించి) అన్నా! రామచంద్రా! లెమ్ము. లెమ్ము. నడుము గట్టుము. చాపము సజ్యముచేసి యమోఘబాణంబులం గూర్పుము. మహాద్రోహి భరతుఁడు చతురంగబలములతో మనపైనెత్తివచ్చుచున్నాఁడు. నీసత్యమే నిన్నింతటుం దెచ్చినది.

రాము.—(నవ్వుచు) లక్ష్మణా! ఏమియాతొందర. చక్కఁగా గుఱుతింపుము. సందడికిం గారణమేమి ?

లక్ష్మ.—రామా, ఇంకను శాంతముగా మాటలాడుట న్యాయమా!

చ. పరుగిడుచున్నవారు భట•వర్యులు తీక్ష్ణశరంబులూని భీ
కరగతి హాస్తివర్యములు•కాఱడవిం దగ నావరించి ని
ర్భరజవ మొప్పవచ్చెడి ఖు•రధ్వని దిక్కుల నిండునట్లు స
త్తురగములట్టిచేరెడిని•దోడనె వింట శరంబుఁ గూర్పుమీ. 18

రాము.—లక్ష్మణా! చక్కఁగాఁ బరీక్షించి చెప్పుము. త్వరపడి భరతుని దూషింపకుము.

లక్ష్మ.—రామా, రామా, పర్ణశాల వెడలిరమ్ము. సేనలు సమీపించుచున్నవి. అరణ్యము చీకాకుపఱచుచు గజహయములు వచ్చుచున్నవి.

రాము.—నాయనా! చెట్టు దిగిరమ్ము. సీత భయపడునేమో.

లక్ష్మ.—(వృక్షమునుండి దుమికి) రామా! శరాసనము నేనును బూనెద.

రాము.—వత్సా! సీత భయపడకుండఁ జెంతనుండుము. అంతియ చాలు. భరతుఁడే వచ్చినఁ గోదండమేల? ఇతరులు మనపైనెత్తివచ్చిన నీవిందుండిన నేను గార్యము చక్కఁబెట్టెద (అని శాంతిల్లఁజేయును)

(భరతుఁడు శత్రుఘ్నునితోఁ బర్ణశాలచెంతఁ బ్రవేశించును)

భర.—శత్రుఘ్నా! అదె పర్ణశాల యొకటియున్నట్లు తోఁచుచున్నది. అందే రామచంద్రుఁడుండునా. (దృష్టిసారించి) ముగ్గురు పర్ణశాలలో నున్నట్లున్నది. (ముందు నడచి) అదిగో రామచంద్రుఁడు సీతాలక్ష్మణులతోఁ గూరుచుండియున్నట్లున్నది. (మఱికొంత చెంతకుంబోయి) సోదరా! శత్రుఘ్నా! అదె రామచంద్రుఁడు కూరుచున్నవాఁడు చూచితివా? (కన్నీరు నించి) అక్కటా!

సీ. రాజపీఠంబున• రంజిల్లఁదగుతేఁడు
వసుధపైఁ గూర్చున్న•వాఁడు నేఁడు
రాజన్యసేవితుం•డౌ జగత్పతి మృగ
వారంబులోనున్న•వాఁడు నేఁడు

విమలాంబరంబుల ♦ వెలసెడు నెకిమీఁడు
నారచీరలు గట్టి ♦ నాఁడు నేఁడు
మృదులశయ్యలపైన ♦ మేను చేర్చెడు పతి
కఱకుటాలఁ బరుండఁ ♦ గలిగె నేఁడు
తే. కమ్రసుమహారములఁ దాల్చు ♦ క్ష్మావిభుండు
కఠినజటలను దాల్పంగఁ ♦ గలిగె నేఁడు
కటకటా ! యేమి చెప్పుదు ♦ కాలమహిమ
మిన్నిఁటికి హేతువాకైక ♦ యే కుమార. 19

శత్రుఘ్నా! చూడుమా రామచంద్రుని దురవస్థ.

చ. ధరణిఁబరుండ ధూళియు ని ♦ తాంతము గ్రమ్ముట నారచీరలుం
గరము వివర్ణతం బరఁగి ♦ కాంత శరీరరుచిన్ హరించెడున్
నిరుపమసత్ప్రభాకరుఁడు ♦ నీరజమిత్రసమానతేజుఁ డీ
ధరణివిభుండు దీనుని వి ♦ ధంబున నిందు వసించె నక్కటా! 20

ఇఁకఁ ద్వరగాఁబోయి రామునిఁ జూడవలయు. (పర్ణశాల సమీపించి పడివడిం బోయి యేడ్చుచు రాముని పాదములపైఁ బడును. శత్రుఘ్నుఁడు నమస్కరించును.)

రాము.—(పరమానందముతో) నాయనా! భరతా! లేలెమ్ము.

భర.—(లేవకయే దుఃఖించుచుండును)

రాము.—వత్సా! ఏల విచారించెదవు? (అని లేవనెత్తి కౌఁగిలించి శిరంబుమూర్కొని) ప్రియసోదరా! ఈవేషవేమి? ఇటకేల వచ్చితివి? పురమునఁ దండ్రిగారు కుశలముగ నున్నారా!

భర.—(కన్నీరుదుడుచుకొని) తమ రీవల వచ్చిననాఁడే రాత్రికిఁ గౌసల్యగృహమున మిగుల వగలఁబొగిలి సురపురిం జేరిరి.

రాము.—హా! దశరథమహీపాల శిరోమణీ! తండ్రీ! (అని మూర్ఛిల్లును. లక్ష్మణుఁడు దుఃఖించును).

భర.—రామచంద్రా! (అని పిలిచి శీతలోపచారములచే సేదఁదేర్చి) తమరే యట్లు శోకించిన నావంటివాని మాట చెప్పవలయునా?

రాము.—వత్సా! మనమిప్పుడు దిక్కులేనివారల మైతిమి. ఇఁక నేమియుత్సాహము గలుగఁగలదు? మనమేలు గోరువా రెవరు?

(వసిష్ఠుఁడు ప్రవేశించును)

వసి.—శ్రీరామా! ఇది దుఃఖించుసమయము కాదు. త్వరగా నదికింబోయి స్నానము

చేసి తండ్రికిం దిలోదకము లిమ్ము. భరతునిచేం బారలౌకిక క్రియలు చేయించితిని. ఇంక వనస్థుండవగు నీవు చేయందగుకృత్యమును జేయుము. లక్ష్మణా! రామునితోం గలిసి కృత్యము నెఱపుము. జానకీ! స్నానముచేసి రామునిచెంతనుండి మామగారిని బ్రార్థింపుము.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

(ఇంద్రుండు మునివేషమునం బ్రవేశించుచున్నాండు)

ఇంద్రు.—(తనలో) రామాదులు వచ్చులోపల నే నిటంగుశయుక్తదివ్యపాదుకల సిద్ధముచేసియుంచెద. భరతుండు ప్రార్థించునపుడు రాముని చిత్తము మెత్తంబడకుండ నడుమ నడుమ మాటలాడుచుండెద. (చూడ్కి నిగుడించి) ఇదె రామాదులు వచ్చుచున్నారు. (అని పాదుకల నిర్మించును)

(మరల రామాదులు ప్రవేశింతురు.)

రామ.—(తనలో) క్రొత్తగా మహనీయమూర్తి మునివర్యుండు వచ్చియున్నాండు ఇదియు మంచిదే. (ప్రకాశము) మానిపుంగవా! నమస్కరించుచున్నాండను. ఇక్కుశాసనంబునం గూరుచుండుండు.

ముని.—(కూరుచుండి) రామచంద్రా! మీరిందుండుటచే నీయరణ్యము పావనము. దేవతలు నీమేలును గోరుచుందురు. నీకీర్తి యాచంద్రతారార్కముగానుండునట్లు చేయుటయే దేవతల వాంఛ.

రామ.—పెద్దలయాశిషములు సఫలములు. తమదర్శనమున నేను బావనమనస్కుండనైతిని.

ముని.—రామచంద్రా! ఇందు నీవుండుటచే నిందలిమునుల బాధలు తొలంగినవి. రాక్షసు లిందుండంజాలక నలుదిక్కులకుం బరుగిడుచున్నారు. ఇంక నిర్భయముగా నీయరణ్యమున నుండంగలమను నభిప్రాయము మునులకుంగల్గినది.

రామ.—పితృవాక్యము నెఱవేర్ప నీవ్రతముం బూని వచ్చితిని. ఈస్థలము మహర్షిపాసార్హమని యిందున్నవాండ. మిముబోంట్ల దర్శనమగుచుండిన నేధన్యుండనే. నాజన్మము పవిత్రమే యగును.

ముని.—సంతోషము. రాజ్యభోగముల వదలి పితృశాసనము జరపం బూనిన నీచిత్తవృత్తి స్తోత్రపాత్రము. అది చక్కంగా నెఱవేఱును గాక.

భర.—మహాత్మా! తమయాశీర్వాదము వేయివిధములుగానుండున ట్లనుగ్రహింపుండు.

రామ.—నాయనా! అట్లనకుము. వారికిం దోంచినదిసే సాధువు.

భర.—

మ. ధరణీభారముఁ దాల్ప రమ్ము పురికిం • దాత్పర్య మేపార భూ
వరుఁ డేమేని వచింపలేదు వనిలో • వాసంబు చేయంగ నీ
వరుగంబోలు నటంచు దుష్టమతి న్యా • యంబుగా విసర్జించి ని
ష్ఠురభంగిగా వచియించె నాజనని యో • క్షోణీశ ! యట్లౌటచేన్. 21

క. జనకుని శాసనమును దీ
ర్చను జాలక పోయె నకట ! • రాముం డని యే
మనుజుండు పల్కుఁడు కావునఁ
జను దెమ్మా రామచంద్ర ! • చయ్యనఁ బురికిన్. 22

వసి.—రామా, భరతుఁ డాడినపల్కు శాస్త్రసమ్మతము, కాన నతనికోర్కిని దీర్చుట నీకు విధి. ప్రయాణము చేయుము.

రాము—మహాత్మా ! మీ రెఱుఁగని ధర్మములు లేవు. తమ్ముని రాజ్యము నేఁగొనుట చౌర్యముకదా. తండ్రియానతి లేదనుట ధర్మముగనున్నదియా. తల్లికి వరద్వయం బొసఁగలేదా? ఏల యిట్లు వాగ్బాణముల నన్ను నొప్పించెదరు ?

భర.—రామచంద్రా ! రాజ్యము నా దనుట కల్పనోక్తి. శాస్త్రము లిట్టాట నంగీక రింపవు. కనుకఁ జౌర్య మనుట సరిపడదు. దానిని నేఁబూనినఁ జౌర్యమగును. అట్లు కాదనుట సాహసము.

రాము—వత్సా ! మన కిరువురకుఁ దండ్రియాజ్ఞయే శిరసావహింపఁ దగినది. దానిని మీఱి ప్రవర్తించునధికారము లేదు. కనుక వాక్కలహము మాని నీవు పదునాల్గు వర్షములు రాజ్యమును బాలింపుము.

గౌతముని.—రామవాక్యము చక్కఁగా నున్నది. తండ్రి కెఱుకపఱచి వ్రతముఁ బూనివచ్చి మరల వ్రతము జరపక పురిం జేరిన లోకాపవాదము గలుగకపోదు. "యథా రాజా తథా ప్రజా" యన్నట్లు లోకులు సత్యము జరపఁబూనరు.

భర.—(తనలో) పిడుగుపలె నీమున యెవరో వచ్చికూరుచున్నవాఁడే (ప్రకాశము) రేపు పట్టాభిషేకమని చెప్పిన తండ్రిపల్కులేయరణ్యముల పాలుకావలెనో.

వసి.—నిజము నిజము. భరతుఁ డన్నమాట సత్యమే. నే నెఱుఁగుదు. రాముఁ డెఱుఁ గఁడా. ఎల్ల రెఱుంగుదురు.

రాము.—మునివర్యా ! కాలోచితమగునట్లు మీరే పల్కిన నేనేమనువాఁడ. నార చీరలు ధరించునపుడు నాతండ్రి చూచుచుండలేదా. జానకిని నారచీరలు ధరింపు మని కైకచెప్పఁగా నాతండ్రి కోపమున

"సత్యరూపబంధురతరపాశబద్ధుఁడను" అని పల్కలేదా. దానియర్థమేమి? సంతోషమున నన్ను వీడ్కొలిపెనని నే ననఁజాలను కాని నాఁకాకను విధిలేకయే యంగీకరించెను దానిందీర్చుట సాధర్మము. నేనెట్లు మానఁజాలుదు?

క్రొత్తముని.—ఆహా! రామవాక్యము ప్రశంసార్హము. శాస్త్రసమ్మతము.

(ఆకాశమున ధ్వని)

తథాస్తు. తథాస్తు. తథాస్తు.

రాము.—అందఱు విన్నారుకదా వనదేవత లదృశ్యరూపమునఁ బల్కుచున్నారు.

భర.—(క్రోధముతో)

చ. వనముల నీవు జానకియు♦వాసము చేయుట నిశ్చయంబయే
వినుము భవత్పదాబ్జముల♦వేడుకఁగొల్చుచు లక్ష్మణుండు ని
ల్చినగతి నేను నుండెదను ♦ సిద్ధము నాపలు కిద్ది; యే నయో
ధ్యను గనఁజాల రాజ్య మది♦యాప్తుల యేల్బడినుండఁగాఁ దగున్.

రాము.—వత్సా! ఆట్లనుటకు నీకధికారములేదు. తండ్రియానతి శిరసావహించి చేయుటకే మన కధికారము గలదుగాని క్రొత్తగా నాజ్ఞచేయుటకు దాని మార్చుటకు మన మెంతవారము?

క్రొత్తముని.—ఔరా! రామునిచిత్తవృత్తి! శ్లాఘ్యము. శ్లాఘ్యము.

భర.—

చ. అనుజునికోర్కి దీర్చుటది♦యర్హము కాదొకో నీకు రాజ్యముం
గొను మని యిచ్చువాఁడ నొక♦కొంకును బొందక రమ్ము పత్తనం
బున కటులైన నన్నియును♦బొందుగఁ దీర్చిన యట్టులౌనుగా;

రాము.—

విను భరతా! ప్రసంగ దిది♦వేయివిధంబుల నెంచిచూచినన్. 24

వసి.—రామా! చౌర్య మగునన్న భయము పోయెఁగదా. ఇంకేల రాఁగూడదు? "ఇది ప్రసంగ" దను టేలొకో.

రాము.—భరతునకు రాజ్యమిచ్చు నధికార మెవ రిచ్చిరి? తండ్రియాజ్ఞ యేమని?

(ఆకాశమున ధ్వని)

(శ్రీరామవాక్యము లమోఘములు. అవి యనుష్ఠేయములు.
లోకు లీవిషయమును గ్రహించి ప్రవర్తింతురుగాక.)

రాము.—వింటిరా! వనదేవత లెట్లు సెలవిచ్చుచున్నారో.

భర.—రాజ్యపాలనమున నేనశక్తుఁడను. నాకది వలదు.

రాము.—వత్సా! పట్టుపట్టిన నేనేమందును? ఒక్కమాట చెప్పెద. అది నాయాజ్ఞగా భావింపుము. నారాక నిరీక్షించుచు రాజ్యమును బాలించుచుండుము. పొమ్ము.

భర.—(ఏడ్చుచు) లోకాపవాదమునకుఁ గృశించి నేను జావవలయుననియా మీ తాత్పర్యము?

రాము.—(కన్నీరునించి చేరఁదీసికొని) నాయనా? రాజ్యము నాది, నేను దండ్రి యాజ్ఞ నెఱవేర్చివచ్చుదనుక నారాజ్యము నాకు బదులుగ నీవు పాలింపుము.

(ఆకాశమునుండి పుష్పవృష్టి గురియును. దివ్యపాదుకలు కుశసహితముగాఁ గ్రిందికి దిగును.)

క్రో త్తముని.—(లేచి) ఎల్లరును జూచితిరి గదా యీవిచిత్రము. దేవత లీతరుణమున భరతుఁడు చేయఁదగిన కార్యము నాజ్ఞాపించిరి. ఈపాదుకల కభిషేకము చేసి రాజ్యభార మునిచి, తాను బాలించుచుండవలయుననికాదా భావము.

రాము.—సంతోషము. అట్లే జరుగుఁగాక.

వసి.—వత్సా! భరతా! ఇఁక వాదించి లాభమేమి? భగవదుద్దేశ్య మిట్లున్నది. తప్పింప శక్యమా? రామరాజ్యము నీదివ్యపాదుకలపై నునిచి సేవచేయుచు నీవు పాలింపుము. లోకాపవాదము నీకుఁ గల్గదు.

రాము.—నాయనా! అట్లే చేయుము, లెమ్ము.

భర.—(కన్నీరుదుడుచుకొని రాముని పాదారవిందములకు దివ్యపాదుకలం దొడుగును.)

రాము.—వత్సా! ఈపాదుకలఁ బరిగ్రహింపుము.

భర.—(పాదుకల శిరసావహించి)

క. ధన్యుఁడ నేనే ధన్యుఁడ
ధన్యుఁడ నిత్తరుణమందుఁ • దలపోయఁగ నే
ధన్యుఁడ సద్గుణగణమూ
ర్ధన్యుని పాదుకలు చిక్కె • దైవవశమునన్. 25

[1]ఇంతకన్న నాకేమి మేలుకావలెను?

వసి.—(పుణ్యోదకములు చెప్పించి యప్పుడు చేయఁదగిన ట్లభిషేకకృత్యముజరపును)

భర.—(ఆనందముతో)

ఉ. రామునిరాజ్య మిద్ది రఘు • రామునిపాదుక లివ్వి వీనిపై
రాముని రాజ్యభారమును • రామునియాజ్ఞను నిల్పినాఁడ శ్రీ

1 కావ్యార్థోపసంహృతిచే నిది ఉపసంహారము.

రాముఁడె పాలకుండు రఘు♦రాముఁడువచ్చెడుదాఁక రాజ్యముల్
శ్రీమహిమాఢ్యపాదుకల♦చెంత వసించుచు నేలఁ బూనితిన్. 26

(పుష్పవృష్టి గురియును)

(ఆనందముతో)

క. కృతకృత్యుఁడఁ గృతకృత్యుఁడ
హిత మిది యని నాకు దైవ♦మీపాదుకలన్
మతి నెన్ని యిచ్చెఁ గావునఁ
గృతకృత్యుఁడ నేనె కాక♦యింకెవ్వరిలన్. 27

(అనియాడును.)

వసి —పరమేశ్వరానుగ్రహంబున నన్ని కార్యములు నెఱవేఱినట్లే, ఐన నిట్లగుఁగాక.

[1]తే. సస్యసంపూర్ణయగుఁ గాక ♦ సతము ధరణి
న్యాయముం బూనియే నర♦నాథు లవని
నేలుదురుగాక ప్రజలెల్ల ♦ హితపథముల
వఱలుచుందురుగాక శ్రీ♦వరుని కరుణ. 28

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

[2](ఇది నిర్వహణసంధి)

ఇది శ్రీమత్త్రిపురసుందరీకరుణావాప్తగీర్వాణాంధ్రకవితాప్రాభవకాశ్యపాన్వయప్రభవ శ్రీజనమంచివంశాంబురాశికుముదినీమిత్రసుబ్రహ్మణ్యమనీషిపుత్ర తాండవకృష్ణాపరాభిధేయ శేషాద్రినామధేయవిరచితం బగు విచిత్ర పాదుకాపట్టాభిషేక నాటకమునందు సప్తమాంకము.

సర్వము సంపూర్ణము.

---

1 శుభశంసన మగుట నిది ప్రశస్తి.

2 ఫలప్రాప్తికార్యానుయుక్తంబుగా నిర్వహణసంధి మూఁడంకములయందుఁ జెప్పఁబడినది.

'వాణి' ప్రెస్, తండయార్పేట, చెన్నపురి—1927.

వచనగ్రంథములు.

		రూ.	అ.
	ప్రతి 1-కి	రూ.	అ.
శ్రీగురుజాడ శ్రీరామమూర్తిగారి ఆంధ్రకవి జీవితములు	...	3	8
ఆంధ్రవచనభాగవతము, ద్వాదశస్కంధములు, శ్రీశతఘంటము వేంకటరంగశాస్త్రిగారిది	...	6	8
డిటో 3 వాల్యములు	...	7	0
ద్వాదశోపనిషత్తులు, సంస్కృతమునకు సరియైన తెలుఁగువచనము	...	3	0
భారతరమణీమణులు, ప్రథమభాగము	...	0	12
,, రెండవభాగము	...	0	8
శ్రీమహాభక్తవిజయము, చిత్రపటములతో	...	4	0
నవనాథభక్తులచరిత్ర, శ్రీబచ్చురామన్నగారు	...	2	0
నీతిచంద్రిక, శ్రీ చిన్నయసూరిగారిది	...	0	6
పంచతంత్రము, సులభశైలి	..	0	6
హితోపదేశము ,,	...	0	12
సంగ్రహరామాయణము. శ్రీ శేషాద్రిశర్మగారిది	...	0	10
సంగ్రహభారతము, శ్రీ శేషాద్రిశర్మగారిది	...	1	0
సంగ్రహభాగవతము, శ్రీ శేషాద్రిశర్మగారిది	...	1	0
తెనాలిరామలింగనికథలు	...	0	4
సంస్కృతనాటకకథలు, శ్రీసీతారామశాస్త్రికృతము	...	1	4
దశకుమారచరిత్రము, ఎనముచింతల సంజీవరాయశాస్త్రిది	...	1	8
మదనకామరాజుకథలు, చక్కనికూర్పు	...	0	14
భోజకాళిదాసకథలు	...	0	12
దక్కనుపూర్వకథలు, శ్రీసీతారామశాస్త్రికృతము	...	1	8
దేశింగురాజుకథ, జంగంకథ, శుద్ధప్రతి	...	0	6
ఈసపునీతికథలు, క్రొత్తకూర్పు 1-వ భాగము	...	0	6
డిటో 2-వ భాగము	...	0	8

యజుర్వేదకథాసంగ్రహము	0	8	పతివ్రతలచరిత్ర	1	8
దశావతారములు	1	0	వీరాంగనలు	0	12
భోజునికథలు	0	8	బేతాళునికథలు	0	8
విక్రమార్కునికథలు	0	8	పరమానందశిష్యులకథ	0	3
మర్యాదరామన్నకథలు	0	2	వైద్యులకథలు	0	4
రేచుక్క పగటిచుక్క కథలు	0	3	చార్దర్వీషుకథలు	0	8
పరిహ్యావినోదకథలు	0	12	శుకసప్తతికథలు	0	6
ప్రాచీనదేశచరిత్రలు	1	12	శ్రీవివేకానందవిజయము	1	12